

Polski aktywizm

Działalność organizacji pozarządowych
w kryzysie uchodźczym
związanym z wojną w Ukrainie

Redakcja naukowa

Paweł
Mikołajczak

WYDAWNICTWO UEP

UNIWERSYTET
EKONOMICZNY
W POZNANIU

Polski aktywizm

Polski aktywizm

Działalność organizacji pozarządowych
w kryzysie uchodźczym
związanym z wojną w Ukrainie

Redakcja naukowa
Paweł Mikołajczak

WYDAWNICTWO UEP

UNIwersytet
EKONOMICZNY
W POZNANIU

Poznań 2025

KOMITET REDAKCYJNY

Marcin Anholcer (przewodniczący), *Monika Banaszewska*, *Barbara Borusiak*, *Szymon Cyfert*, *Bazyli Czyżewski*, *Aleksandra Gawel* (wiceprzewodnicząca), *Piotr Lis*, *Krzysztof Malaga*, *Marzena Remlein*, *Magdalena Stefańska*, *Eliza Szybowicz* (sekretarz)

RECENZJA

Ewa Bogacz-Wojtanowska

PROJEKT OKŁADKI

Mateusz Czekala

REDAKCJA I KOREKTA

Marlena Roszkiewicz

AUTORZY

- *Magdalena Głowacka* (rozdział 6, zakończenie)
- *Paweł Mikołajczak* (wprowadzenie, rozdziały 1–5, zakończenie)
- *Grzegorz Paluszak* (rozdział 8, zakończenie)
- *Anna Waligóra* (rozdziały 1 i 6, zakończenie)
- *Joanna Wiśniewska-Paluszak* (rozdział 7, zakończenie)

Sugerowane cytowanie: Mikołajczak, P. (red.). (2025). *Polski aktywizm. Działalność organizacji pozarządowych w kryzysie uchodźczym związanym z wojną w Ukrainie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-260-3>

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Poznań 2025

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-
-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

ISBN 978-83-8211-259-7

e-ISBN 978-83-8211-260-3

<https://doi.org/10.18559/978-83-8211-260-3>

Publikacja dofinansowana przez Ernst-Bernd Blümle Stiftung (Verbandsmanagement Institut, Universität Freiburg)

WYDAWNICTWO UNIwersytetu EKONOMICZNEGO W POZNANIU

ul. Powstańców Wielkopolskich 16, 61-895 Poznań

tel. 61 854 31 54, 61 854 31 55

<https://wydawnictwo.ue.poznan.pl/>, e-mail: wydawnictwo@ue.poznan.pl

adres do korespondencji: al. Niepodległości 10, 61-875 Poznań

Skład: Wydawnictwo eMPi², *Reginaldo Cammarano*

Druk: Zakład Graficzny Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

ul. Towarowa 53, 61-896 Poznań

tel. 61 854 38 06, 61 854 38 03

Spis treści

Wprowadzenie	9
Rozdział 1	
Rola i znaczenie wolontariatu we współczesnych kryzysach	15
1.1. Wstęp	15
1.2. Spontaniczny wolontariat (<i>emergency volunteering</i>) w warunkach kryzysu	16
1.3. Kryzys spowodowany huraganem Katrina w Stanach Zjednoczonych Ameryki	19
1.4. Kryzys ekonomiczny 2008 r. w Stanach Zjednoczonych Ameryki	21
1.5. Wojna domowa w Syrii (2011–)	23
1.6. Europejski kryzys uchodźczy 2015 r.	24
1.7. Kryzys wywołany pandemią COVID-19	26
1.8. Podsumowanie	29
Rozdział 2	
Ewolucja systemowego wsparcia uchodźców z Ukrainy w Polsce	31
2.1. Wstęp	31
2.2. Pojęcie ruchu społecznego	32
2.3. Mobilizacja społeczna na rzecz pomocy uchodźcom z Ukrainy	34
2.4. Działania ustawowe – główne formy wsparcia	39
2.4.1. Źródła finansowania rządowej pomocy udzielanej uchodźcom	40
2.4.2. Opieka socjalna	40
2.4.3. Zakwaterowanie	41
2.4.4. Powierzanie pracy obywatelom Ukrainy i ich aktywność ekonomiczna ..	42
2.5. Nowelizacja ustawy z dnia 12 marca 2022 r. – główne kierunki zmian	43
2.6. Miejsce organizacji pozarządowych w ustawodawstwie dotyczącym pomocy uchodźcom	45
2.7. Podsumowanie	46
Rozdział 3	
Metodyka badania	49
3.1. Przedmiot i cel badania	49
3.2. Problemy badawcze	49
3.3. Procedura badawcza	50
3.4. Narzędzie badawcze – kwestionariusz ankiety	51

3.5. Metody analizy	51
3.6. Ograniczenia badania	52
3.7. Charakterystyka badanej populacji	52
3.8. Podsumowanie	57
Rozdział 4	
Ocena potencjału zasobowego polskich organizacji pozarządowych świadczących pomoc uchodźcom z Ukrainy	59
4.1. Wstęp	59
4.2. Mobilizacja zasobów w organizacji non profit w świetle teorii zasobowej	60
4.3. Sytuacja finansowa organizacji pozarządowych angażujących się w pomoc uchodźcom z Ukrainy	62
4.4. Liczba pracowników i wolontariuszy udzielających pomocy ukraińskim uchodźcom	63
4.5. Poziom zaangażowania i znajomości zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom wśród wolontariuszy organizacji pozarządowych	65
4.6. Podsumowanie	67
Rozdział 5	
Znaczenie potencjału zasobowego polskich organizacji pozarządowych dla skali pomocy udzielanej uchodźcom z Ukrainy	69
5.1. Wstęp	69
5.2. Rola zasobów w organizacji pozarządowej	70
5.3. Ocena zależności między sytuacją finansową organizacji pozarządowych a poziomem wsparcia udzielanego uchodźcom z Ukrainy	71
5.4. Znaczenie znajomości wśród wolontariuszy zasad profesjonalnej pomocy udzielanej uchodźcom dla liczby uchodźców wspartych przez organizację	73
5.5. Związek między liczbą godzin poświęconych uchodźcom przez organizacje pozarządowe a skalą pomocy udzielonej ukraińskim uchodźcom	74
5.6. Podsumowanie	79
Rozdział 6	
Rekrutacja i kompetencje wolontariuszy zaangażowanych w pracę dla organizacji pozarządowych na rzecz uchodźców z Ukrainy	83
6.1. Wstęp	83
6.2. Rola wolontariatu w funkcjonowaniu organizacji pozarządowych	85
6.3. Sposoby pozyskiwania wolontariuszy przez organizacje pozarządowe wspierające uchodźców z Ukrainy	86
6.4. Znaczenie kompetencji wolontariuszy angażowanych przez organizacje pozarządowe udzielające pomocy uchodźcom z Ukrainy	88
6.5. Związek między doświadczeniem organizacji pozarządowej we wspieraniu uchodźców przed 24 lutego 2022 r. a odbyciem przez wolontariuszy kursów lub szkoleń w 2022 r.	94
6.6. Podsumowanie	95

Rozdział 7

Motywowanie wolontariuszy w organizacjach pozarządowych udzielających pomocy uchodźcom z Ukrainy	97
7.1. Wstęp	97
7.2. Rola wolontariuszy w świadczeniu pomocy humanitarnej	99
7.3. Motywowanie wolontariuszy	103
7.4. Motywowanie wewnętrzne i zewnętrzne wolontariuszy	110
7.5. Diagnozowanie potrzeb wolontariuszy	114
7.6. Związki między motywatorami i potrzebami	117
7.7. Podsumowanie	119

Rozdział 8

Współpraca organizacji pozarządowych w warunkach kryzysu uchodźczego związanego z wybuchem wojny w Ukrainie	121
8.1. Wstęp	121
8.2. Pojęcie i znaczenie otoczenia organizacji pozarządowych	122
8.3. Obszary współpracy organizacji pozarządowych z otoczeniem	126
8.4. Współpraca organizacji pozarządowych w świetle teorii niepowodzenia	130
8.4.1. Teoria zawodności rynku	130
8.4.2. Teoria zawodności rządu	131
8.4.3. Teoria zawodności organizacji pozarządowych	132
8.5. Wyniki badań własnych	133
8.5.1. Założenia i hipotezy badawcze	133
8.5.2. Procedura badawcza	134
8.5.3. Obszary działań organizacji pozarządowych, współpraca z podmiotami otoczenia i rodzaje wsparcia	136
8.5.4. Związki między współpracą organizacji pozarządowych z podmiotami ich otoczenia a rodzajem udzielanego wsparcia	138
8.5.5. Związki między współpracą organizacji pozarządowych z podmiotami ich otoczenia a obszarami działań koordynowanymi przez te organizacje ...	139
8.6. Wnioski	141
8.7. Podsumowanie	143
Zakończenie	145
Bibliografia	149
Spis rysunków i tabel	165
Polish activism: NGO activity in the refugee crisis related to the war in Ukraine (Summary)	169

Wprowadzenie

 Paweł Mikołajczak
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
pawel.mikolajczak@ue.poznan.pl

Katastrofy naturalne, konflikty zbrojne czy wojny często wywołują cierpienie ludzi i są przyczyną kryzysów humanitarnych. Można wskazać kilka definicji kryzysu humanitarnego. W dyskusji akademickiej najczęściej definiowany jest jako każda sytuacja, w której istnieje powszechne zagrożenie dla życia, bezpieczeństwa fizycznego, zdrowia lub podstawowego utrzymania i która wykracza poza możliwości radzenia sobie jednostek i społeczności (González-Gonzalez, 2015). Katastrofy ludzkie i naturalne, takie jak głód, wojny, epidemie i klęski żywiołowe, stanowią bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa ludzi zamieszkujących dotknięte nimi regiony (Martin i in., 2014), a instytucje państwowe odpowiedzialne za radzenie sobie z konsekwencjami kryzysu humanitarnego w obliczu kryzysu często z różnych przyczyn są dysfunkcyjne.

Kryzysy humanitarne, w szczególności wywołane konfliktami zbrojnymi, powodują także fale emigracji. Jak pisze Nyers (1998), sytuacje uchodźcze są zwykle wywoływane przez skomplikowaną konfigurację sił politycznych, społeczno-ekonomicznych i środowiskowych, która tworzy sytuacje kryzysowe.

Mimo że międzynarodowe prawo humanitarne, zapisane w konwencji genewskiej (Konwencja, 1951) i protokole dotyczącym statusu uchodźców (Protokół, 1967), określa zobowiązania państw ratyfikujących do ochrony uchodźców (cywilnych ofiar wojny i konfliktów zbrojnych), z zamiarem przewyższenia przypadkowości i nieprzewidywalności takich przepisów (UNHCR, b.d. a), uchodźcy i przymusowi migranci spotykają się współcześnie w wielu miejscach w Europie i na świecie z obojętnością, a nawet wrogością (Fotaki, 2019a, 2019b). Decyduje o tym wiele czynników społecznych i indywidualnych, w tym polityka publiczna, dyskursy propagowane przez polityków i media, a także orientacja prospołeczna, które mogą ułatwiać lub utrudniać gotowość społeczeństw do przyjmowania uchodźców i migrantów. Fotaki (2019b) podkreśla, że u źródeł tej sytuacji leżą złożone procesy psychospołeczne kategoryzowania przynależności i określania innych mianem „outsider”. Procesy te niekoniecznie lub nie wyłącznie obejmują racjonalne oceny i myślenie kalkulacyjne, często natomiast są napędzane przez

obawy i dynamikę afektywną, które mają kluczowe znaczenie dla określenia zarówno tego, kto zasługuje na pomoc, jak i poziomu i zakresu zapewnionej pomocy.

Wybuch wojny w Ukrainie wywołał potężną falę uchodźców, a powstały w jej wyniku kryzys humanitarny wymagał wielokierunkowej pomocy, zarówno na miejscu, w Ukrainie, jak i w krajach, do których migrowali uchodźcy wojenni. Udzielona w Polsce pomoc na niespotykaną wcześniej skalę dotyczyła grupy ludności, która w krótkim czasie przemieściła się poza granice swojego kraju. Po wybuchu wojny polską granicę przekroczyło kilka milionów uchodźców wojennych. Ponad 3 mln osób, w tym głównie kobiet i dzieci, przybyło w pierwszym miesiącu po zaatakowaniu Ukrainy przez Rosję.

W odpowiedzi na falę uchodźców wojennych, jaka napłynęła do Polski w wyniku konfliktu wojennego, pomoc humanitarną na granicy i na terenie całego kraju świadczyło w pierwszej kolejności polskie społeczeństwo, w tym tzw. trzeci sektor, czyli organizacje pozarządowe (*non-governmental organization* – NGO). Wielu badaczy określa taki zryw społeczny jako spontaniczny wolontariat, mechanizm zaspokajający potrzeby obywateli w zakresie samopomocy. Jest on ich zdaniem bardziej indywidualistyczny, epizodyczny i dynamiczny niż wolontariat zorganizowany (Meyer i Simsa, 2018; Pries, 2019). Wolontariat spontaniczny występuje w okresach kryzysu, gdyż jest bardzo elastyczny i innowacyjny (Guribye i Mydland, 2018; Yang, 2021).

W pierwszej fazie wojny w Ukrainie w pomoc uchodźcom zaangażowały się polskie organizacje pozarządowe i niezrzeszona społeczność lokalna oraz jej liderzy. Do zadań NGO w pierwszych dniach wojny należały: zabezpieczenie schronienia azylantom, zadbanie o dobrostan osób przyjmujących uchodźców wojennych, pomoc dla osób z niepełnosprawnościami, wsparcie osób LGBTQ+, organizacja pomocy psychologicznej, prawnej, językowej, logistycznej, pomoc zwierzętom, zbiórki krwi, darów rzeczowych i pieniędzy.

Skala i zakres pomocy udzielonej obywatelom Ukrainy przez polskie organizacje pozarządowe stały się inspiracją do powstania niniejszej książki. Autorzy podjęli się określenia roli potencjału zasobowego organizacji pozarządowych wykorzystanego w trakcie udzielania pomocy imigrantom, ze szczególnym uwzględnieniem udziału wolontariuszy w tych działaniach.

Głównym celem monografii jest zbadanie potencjału zasobowego organizacji pozarządowych, stopnia i zakresu ich zaangażowania, w tym wolontariuszy, w zapewnienie wsparcia uchodźcom z Ukrainy we wczesnym okresie wojny. Zawarte w publikacji informacje pochodzą zasadniczo z dwóch źródeł: analizy literatury oraz badań własnych. Badanie własne zostało zrealizowane w październiku 2022 r. jako badanie pełne techniką CAWI (*computer-assisted web interview*). Przebadano 73 organizacje przy zbiorowości liczącej 340 organizacji pozarządowych w populacji zarejestrowanych w bazie organizacji niosących pomoc ukraińskim uchodźcom. Oprócz analizy opisowej do oceny związków między badanymi zmiennymi zastosowano analizę korelacji rang Spearmana oraz test niezależności chi-kwadrat.

Monografia składa się z ośmiu rozdziałów

W rozdziale 1 – *Rola i znaczenie wolontariatu we współczesnych kryzysach* – autorstwa **Pawła Mikołajczaka** i **Anny Waligóry**, bazując na analizie międzynarodowej literatury naukowej, zaprezentowano pojęcie, rolę i przyczyny spontanicznego wolontariatu w czasie kryzysu. Na podstawie przykładów pięciu współczesnych kryzysów (kryzys spowodowany huraganem Katrina w USA z 2005 r., kryzys ekonomiczny w USA z 2008 r., kryzys humanitarny związany z wojną w Syrii, kryzys uchodźczy w 2015 r. oraz kryzys wywołany pandemią COVID-19) przybliżono ustalenia badawcze dotyczące znaczenia wolontariatu dla łagodzenia ich skutków.

W rozdziale 2 – *Ewolucja systemowego wsparcia uchodźców z Ukrainy w Polsce* – autorstwa **Pawła Mikołajczaka** przybliżono pojęcie ruchów społecznych. Dokonano syntezy badań autorów ukazujących mobilizację społeczeństwa obywatelskiego w zakresie pomocy udzielanej uchodźcom z Ukrainy, ze szczególnym uwzględnieniem roli aktywistów, wolontariuszy i organizacji pozarządowych. Przeprowadzono także analizę regulacji systemowych dotyczących pomocy uchodźcom, ujętych w ustawie z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa oraz jej późniejszej nowelizacji (Ustawa, 2022b; Ustawa, 2023). Rozdział kończy omówienie miejsca organizacji pozarządowych w różnych regulacjach prawnych.

W rozdziale 3 – *Metodyka badania* – autorstwa **Pawła Mikołajczaka** zawarto najważniejsze informacje dotyczące przeprowadzonego przez autorów badania. Wskazano przedmiot i cel badania, sformułowano problemy badawcze i opisano zastosowane metody badawcze. Scharakteryzowano też zbiorowość badawczą.

W rozdziale 4 – *Ocena potencjału zasobowego polskich organizacji pozarządowych świadczących pomoc uchodźcom z Ukrainy* – autorstwa **Pawła Mikołajczaka** zaprezentowano potencjał finansowy i ludzki badanych organizacji pozarządowych oraz skalę pomocy udzielonej przez polskie NGO, z uwzględnieniem liczby wspartych obywateli Ukrainy oraz poziomu znajomości zasad profesjonalnej pomocy uchodźcom wśród wolontariuszy NGO. Celem rozdziału było przybliżenie sytuacji finansowej organizacji oraz dysponowanych przez nie zasobów ludzkich, w tym wolontariuszy.

W rozdziale 5 – *Znaczenie potencjału zasobowego polskich organizacji pozarządowych dla skali pomocy udzielanej uchodźcom z Ukrainy* – autorstwa **Pawła Mikołajczaka** przedstawiono wyniki badania związków między przyjętymi czynnikami segmentacyjnymi, takimi jak sytuacja finansowa organizacji pozarządowych, liczba pracowników i wolontariuszy, liczba godzin poświęconych uchodźcom przez organizację oraz poziom znajomości zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom wśród wolontariuszy, a poziomem pomocy udzielonej obywatelom Ukrainy wyrażonym liczbą wspartych obywateli Ukrainy. W tym celu posłużono się m.in. analizą opisową i tabelami kontyngencji. Do oceny związków między zmiennymi zastosowano korelację rang Spearmana.

Rozdział 6 – *Rekrutacja i kompetencje wolontariuszy zaangażowanych w pracę dla organizacji pozarządowych na rzecz uchodźców z Ukrainy* – autorstwa **Magdaleny Głowackiej** i **Anny Waligóry** został poświęcony omówieniu charakterystyki wolontariuszy zasilających organizacje pozarządowe wspierające uchodźców wojennych. Opisano w nim rolę wolontariatu w funkcjonowaniu tych organizacji, sposoby pozyskiwania wolontariuszy przez organizacje pozarządowe udzielające wsparcia uchodźcom z Ukrainy, znaczenie kompetencji wolontariuszy zaangażowanych przez organizacje pozarządowe udzielające pomocy oraz związek między doświadczeniem organizacji pozarządowych we wspieraniu uchodźców przed 24 lutego 2022 r. a odbyciem kursów/szkoleń przez wolontariuszy w 2022 r. Do oceny związku między zmiennymi zastosowano test niezależności chi-kwadrat.

Rozdział 7 – *Motywowanie wolontariuszy w organizacjach pozarządowych udzielających pomocy uchodźcom z Ukrainy* – autorstwa **Joanny Wiśniewskiej-Paluszak** traktuje o strategicznych narzędziach motywacyjnych i diagnostycznych wolontariatu stosowanych przez NGO w warunkach kryzysu uchodźczego. W tej części pracy badano motywatory i diagnozowanie potrzeb wolontariatu w organizacjach pozarządowych udzielających pomocy uchodźcom z Ukrainy. W związku z tym kolejno omówiono: znaczenie wolontariatu w pomocy humanitarnej na rzecz uchodźców wojennych i pojęcie motywacji wolontariackiej; założenia, hipotezy badawcze, procedurę badawczą i wyniki badań własnych dotyczących motywacji wewnętrznej i motywacji zewnętrznej oraz diagnozy potrzeb wolontariuszy pracujących dla organizacji pozarządowych zaangażowanych w pomoc humanitarną na rzecz uchodźców. W celu weryfikacji postawionych hipotez badawczych wykorzystano korelację rang Spearmana i ustalono jej istotność statystyczną na podstawie obliczonej wartości p i jej wartości krytycznej.

Celem rozdziału 8 – *Współpraca organizacji pozarządowych w warunkach kryzysu uchodźczego związanego z wybuchem wojny w Ukrainie* – autorstwa **Grzegorza Paluszaka** było zbadanie współpracy organizacji pozarządowych udzielających pomocy humanitarnej uchodźcom wojennym z Ukrainy oraz wskazanie obszarów powiązań z podmiotami otoczenia w zaistniałej sytuacji. W rozdziale najpierw omówiono: pojęcie i znaczenie otoczenia NGO oraz typy współpracy NGO z otoczeniem. Następnie przedstawiono założenia, hipotezy badawcze, procedurę badawczą oraz wyniki badań własnych dotyczących współpracy organizacji pozarządowych i ich powiązań w analizowanych obszarach współpracy z podmiotami otoczenia oraz rodzaje uzyskiwanego wsparcia przez NGO od tych podmiotów. Weryfikacji sformułowanych hipotez badawczych dokonano na podstawie istotnych wyników korelacji rang Spearmana stwierdzonych za pomocą testu statystycznego.

W ostatniej, podsumowującej części **zaprezentowano wnioski z przeprowadzonego badania** i odpowiedziano na postawione pytania badawcze.

Niniejsze badanie wypełnia lukę w aktualnej literaturze naukowej poświęconej sektorowi non profit, zagadnieniu wolontariatu i pojęciu kapitału społecznego.

Monografia jest pierwszą publikacją w Polsce, która w całościowy sposób prezentuje rolę organizacji pozarządowych i wolontariuszy zaangażowanych w pomoc ukraińskim uchodźcom w początkowym okresie wojny po inwazji Rosji na Ukrainę. Ukazuje m.in. związki między potencjałem zasobowym organizacji pozarządowych a skalą pomocy udzielonej uchodźcom czy determinanty i motywy aktywności wolontariuszy współpracujących z organizacjami.

W aktualnych bazach artykułów naukowych i publikacji branżowych nie doszukano się wielu badań na ten temat, dlatego też niniejsza książka ma charakter unikatowy. Istniejące w polskim i zagranicznym piśmiennictwie nieliczne badania jakościowe, głównie typu case study, prezentują jednostkowe przykłady zaangażowania polskich aktywistów w ratowanie ukraińskich uchodźców wojennych. Zostały one przytoczone w niniejszej pozycji i stanowiły ważne źródło inspiracji do przeprowadzonych badań i uzupełnienie omówionych w monografii wyników oraz przedstawionych wniosków badawczych.

Należy podkreślić, że ważną wartością badania jest jego interdyscyplinarny charakter. Stanowi ono istotny wkład do piśmiennictwa z pogranicza wiedzy o ekonomii i finansach, a także nauk o zarządzaniu i socjologii.

Monografia została opracowana przez Zespół Naukowy ds. Badań nad Organizacjami Non-Profit i Przedsiębiorczością Społeczną z Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu (UEP) pod kierownictwem dr. hab. Pawła Mikołajczaka, prof. UEP. Projekt został sfinansowany ze środków Fundacji Ernsta-Bernda Blümlego funkcjonującej przy Uniwersytecie we Freiburgu w Szwajcarii, z którym od lat współpracuje zespół naukowy UEP. W skład zespołu wchodzi osoby z różnych ośrodków naukowych i działające w praktyce gospodarczej. Swoją wkład do monografii wnieśli pracownicy naukowcy Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu: prof. Paweł Mikołajczak z Katedry Pieniądza i Bankowości (Instytut Finansów), dr Anna Waligóra z Katedry Socjologii i Etyki Gospodarczej (Instytut Ekonomiczno-Społeczny) i dr Magdalena Głowacka, przedstawicielka Stowarzyszenia ETAP w Poznaniu oraz analityczka Obserwatorium Gospodarki i Rynku Pracy Aglomeracji Poznańskiej, działającego przy Centrum Doradztwa Zawodowego dla Młodzieży w Poznaniu (jednostka budżetowa Miasta Poznania); pracownik naukowy Uniwersytetu Warszawskiego: dr Grzegorz Paluszak z Katedry Finansów i Rachunkowości; pracowniczką Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu: prof. Joanna Wiśniewska-Paluszak z Katedry Ekonomii.

Autorzy dziękują prof. dr hab. Aldonie Andrzejczak i dr Joannie Schmidt za ważne i twórcze uczestnictwo w pracach projektowych, których efektem jest niniejsza publikacja.

Rola i znaczenie wolontariatu we współczesnych kryzysach

 Paweł Mikołajczak
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
pawel.mikolajczak@ue.poznan.pl

 Anna Waligóra
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
anna.waligora@ue.poznan.pl

1.1. Wstęp

Kryzysy – wojenne, ekonomiczne, humanitarne, polityczne (i inne) – stanowią nieodłączny element funkcjonowania świata społecznego. Następują mniej lub bardziej nieprzewidywalnie. Ich głównymi ofiarami są ludzie, społeczności i społeczeństwa. To także ludzie podejmują heroiczną walkę i niosą pomoc ofiarom kryzysu, często sami nim dotknięci. Część z nich stanowi tzw. spontaniczny wolontariat niezorganizowany w sposób formalno-instytucjonalny, inni działają w ramach sformalizowanych struktur skupionych głównie wokół organizacji non profit. Wolontariusze, podobnie jak inne jednostki społeczeństwa obywatelskiego, podejmują starania mające na celu łagodzenie konsekwencji współczesnych kryzysów, jednak spontaniczny wolontariat najczęściej reaguje szybciej niż istniejące organizacje społeczne oraz precyzyjniej, ponieważ pierwszy odpowiada na oddolnie wyartykułowane potrzeby społeczne (Chui i Chan, 2019; Guribye i Mydland, 2018; McLennan i in., 2016). W zależności od rodzaju kryzysu, którego skutkom wolontariusze starają się przeciwstawić, i dostępnych zasobów odporności (*resilience*): technicznych, organizacyjnych, społecznych i ekonomicznych (Tierney, 2019) istnieją różne sposoby i motywacje do działania.

Obecnie obserwowany jest ponadnarodowy wzrost aktywności wolontariuszy w następstwie niezliczonych katastrof na całym świecie, które różnią się pod względem zarówno wielkości, jak i charakteru (Gurung i in., 2019).

Celem rozdziału jest omówienie roli wolontariatu w pięciu współczesnych kryzysach analizowanych w literaturze, do których należą: kryzys spowodowany huraganem Katrina z 2005 r., kryzys ekonomiczny z 2008 r. w Stanach Zjednoczonych Ameryki, trwająca od 2011 r. wojna domowa w Syrii, kryzys uchodźczy z 2015 r. oraz kryzys wywołany pandemią COVID-19.

Dobierając wskazane wyżej kryzysy, autorzy kierowali się ich zróżnicowanym charakterem i konsekwencjami, dynamiką oraz kontekstem społeczno-ekonomiczno-kulturowym, w jakim występowały (i występują). Należy podkreślić, że jest to wybór subiektywny, powiązany z poszerzeniem perspektywy poznawczej niniejszej książki, a wskazane przykłady nie są ilustracją zakresu i skali współczesnych kryzysów na świecie.

1.2. Spontaniczny wolontariat (*emergency volunteering*) w warunkach kryzysu

Naukowcy wyspecjalizowani w dziedzinie badań nad wolontariatem zaproponowali różne perspektywy jego definiowania, oferując szeroki zakres podejść dyscyplinarnych, jednocześnie wskazując na dość powszechne cechy osobowości, koncepcje siebie i motywacje wolontariuszy. W teoriach psychologicznych podkreśla się zjawiska intrapsychiczne, w teoriach socjologicznych koncentruje się na indywidualnych cechach socjodemograficznych (rasa, płeć i klasa społeczna) oraz zmiennych (sieci społeczne i cechy społeczności). Teorie ekonomiczne traktują wolontariat głównie jako formę nieodpłatnej pracy, pochłaniającej zasoby i motywowanej obietnicą nagrody (Wilson, 2012). Jednak, jak podkreślają Liu i in. (2017), mimo uznania znaczenia wolontariatu jako cennego kapitału społecznego termin ten nadal nie ma jasnej i powszechnie akceptowanej definicji. W różnych środowiskach związanych ze zdrowiem i usługami dla ludzi funkcjonuje on jako termin ogólny, oznaczający szeroki zakres zasadniczo nieopłacanych usług oferowanych przez jednostki. To podejście staje się dość kontrowersyjne, gdy zwrócimy uwagę na fakt, że niektóre kraje wykorzystują wolontariat jako obowiązkowy element wyroków sądowych.

Verduzco (2010) definiuje wolontariat szerzej, jako nieodpłatną pomoc udzielaną innej osobie niebędącej członkiem rodziny. Definicja ta stanowi swoisty kompromis, wynikający z częstego wiązania wolontariatu z formalnymi organizacjami. Oznacza to, że społeczności lub kraje, w których infrastruktura organizacji pozarządowych poza sektorem prywatnym jest słabo rozwinięta, z definicji będą miały mniej wolontariuszy.

Próby poszerzenia definicji wolontariatu można także odnaleźć w pracy Omoto i Snyder (2002). Zdaniem autorów wolontariat zazwyczaj polega na tym, że ludzie decydują się pomagać innym w potrzebie, okazje są aktywnie poszukiwane przez samych wolontariuszy, a pomoc udzielana jest przez dłuższy czas i wymaga znacznych nakładów czasu i wysiłku. Badacze podkreślają, że wolontariusze zazwyczaj pomagają ludziom, z którymi nie mieli wcześniejszych relacji, dlatego jest to forma wsparcia bez zobowiązań wobec odbiorców działań wolontariackich.

Ważne spostrzeżenie formułuje Penner (2004), który twierdzi, że wolontariat w odróżnieniu od innych aktywności prospołecznych (takich jak pomoc osób postronnych w sytuacjach kryzysowych) to celowo zaplanowane i długoterminowe działanie, które obejmuje niezobowiązującą pomoc w zorganizowanym kontekście. Zaplanowany i długoterminowy wolontariat potwierdza jego altruistyczny wymiar. Także Wilson (2012) definiuje wolontariat jako każde działanie, w którym czas jest dobrowolnie poświęcany na rzecz innej osoby, organizacji, grupy lub sprawy. Z kolei van Til (1988) traktuje wolontariat jako uzgodnione działanie pomocowe (interwencję) jednostki, które jest uważane za wartościowe, ale nie ma na celu bezpośredniego zysku materialnego ani nie jest nakazane czy wymuszone przez innych.

Cnaan i in. (1996) dokonali syntezy wielu rozmaitych definicji i doszli do wniosku, że wolontariat jest zakotwiczony w czterech kluczowych wymiarach, do których należą: (1) wolna wola (dobrowolność), (2) charakter nagród (wynagrodzenie), (3) formalna organizacja oraz (4) tożsamość (lub bliskość) beneficjentów.

Na kluczowy aspekt organizacji, w której działają wolontariusze, wskazuje Penner (2004), pisząc, że nie wystarczy tylko zrozumieć, dlaczego dana osoba decyduje się na wolontariat; należy również wziąć pod uwagę cechy organizacji, w której odbywa się wolontariat, relacje między wolontariuszami a organizacją oraz zmiany zachodzące w tych relacjach w czasie.

W Polsce termin „wolontariat” został wprowadzony do literatury przedmiotu na początku lat 90. XX w. jako pokłosie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i organizacji społecznych. Wcześniej działania wolontariackie były określane mianem filantropii, dobroczynności, działalności charytatywnej lub pracy społecznej (Górecki, 2013). Gdyby nie wolontariusze, działalność i rozwój organizacji społecznych (nie tylko w Polsce) prawdopodobnie nie byłyby możliwe (Musiała, 2003).

Temat wolontariatu w Polsce doczekał się różnych podejść i ujęć, w których dominuje orientacja na działalność uruchamianą przez organizacje społeczne (Leszczyński, 2020). Grabias (2006, s. 211) określa wolontariat jako „formę budowania świadomego i otwartego społeczeństwa w zakresie przeciwdziałania wszelkim negatywnym zjawiskom społecznym”. Z kolei Moroń (2009, s. 38) zalicza do tej formy działalności: (1) wolontariat w rozumieniu ustawowym, (2) wolontariat w sektorze prywatnym, (3) tzw. wolontariat pracowniczy, (4) aktywność członków organizacji, (5) pracę społeczną asystentów, (6) pracę społeczną bez pośrednictwa instytucjonalnego.

Kryzysy humanitarne wywołane katastrofami naturalnymi, konfliktami zbrojnymi czy wojnami stymulują tworzenie spontanicznych, nieformalnych działań przez samoorganizujące się grupy wolontariuszy i osoby prywatne (Gurung i in., 2019). W literaturze naukowej poświęconej aktywności wolontariuszy w kontekście łagodzenia skutków kryzysów najczęściej wymieniany jest wolontariusz „nieformalny”, definiowany jako osoba, która zazwyczaj nieproszona przybywa na miejsce katastrofy, by nieść pomoc (Albahari i Schultz, 2017; Whittaker i in., 2015). Określenie

„nieformalny” może być również wymienne z określeniem „niezrzeszony”, ponieważ ten typ wolontariusza działa poza formalnymi ustaleniami dotyczącymi zarządzania kryzysowego, aby pomóc innym dotkniętym sytuacjami kryzysowymi (Albahari i Schultz, 2017; Paciarottiet i in., 2018; Whittaker i in., 2015). Jak piszą Gurung i in. (2019), w literaturze podkreśla się, że nieformalny wolontariusz jest niejednokrotnie częścią samoorganizującej się struktury, w której jednostki nie podlegają ani biurokracji, ani procedurom i gdzie nie ma zewnętrznie narzucanych poleceń (Twigg i Mosel, 2017). Badając reakcje wolontariuszy na powódź w Sudanie w 2013 r., Albahari i Schultz (2017) zauważyli, że niezależne spontaniczne inicjatywy wolontariackie mogą potencjalnie poprawić odporność społeczności i odegrać znaczącą rolę w reagowaniu na kryzysy. W wyniku takich aktywności nieformalni wolontariusze mają wyjątkową zdolność do samodzielnego myślenia, szybkiego dostosowywania swoich działań do sytuacji kryzysowych, a także do improwizacji (Twigg i Mosel, 2017). Jak pisze Shujie (2009), niektórzy wolontariusze po trzęsieniu ziemi w Wenchuan spontanicznie koordynowali skuteczne wspólne działania. W literaturze zauważono również, że nieformalny wolontariusz może mieć – choć nie jest to wymagane – odpowiednie przeszkolenie, umiejętności i doświadczenie, może być obecny przed zdarzeniem, w jego trakcie lub po nim.

Spontaniczny wolontariat (*spontaneous volunteering* lub *emergency volunteering*), szeroko omawiany w zagranicznych opracowaniach (np. Waldman i in., 2018; Yang, 2021), nie doczekał się definicji w polskim piśmiennictwie, choć jest wyraźnie obecny w praktyce społecznej, szczególnie w kontekście współczesnych kryzysów. Obejmuje on zapewnienie wsparcia medycznego, informacyjnego, psychologicznego, jest związany z organizacją i udzieleniem schronienia, organizacją i udostępnianiem podstawowych zasobów, przeszukiwaniem i porządkowaniem terenów objętych katastrofą oraz organizacją innych form pomocy osobom poszkodowanym (Gurung i in., 2019; Twigg i Mosel, 2017). W odniesieniu do spontanicznego wolontariatu niektórzy piszą o „wolontariackiej energii” jako zasobie uruchamianym w odpowiedzi na kryzysy naturalne i społeczne (Brudney i Meijs, 2009; Meijs i in., 2021).

Wolontariat spontaniczny wiąże się z wieloma ryzykami dotyczącymi przede wszystkim bezpieczeństwa i dobrostanu psychofizycznego wolontariuszy. Z tego względu podejmowane są lub proponowane działania koordynacyjne mające na celu wsparcie spontanicznych wolontariuszy (Daddoust i in., 2021; „Managing...”, b.d.). Jeśli taka forma wolontariatu ma się przerodzić w długofalowe działanie, potrzebne są rozwiązania służące utrzymaniu dobrostanu wolontariuszy i ograniczające ryzyko ich wypalenia w pracy społecznej (Yang, 2021).

Czynności realizowane w ramach wolontariatu spontanicznego najczęściej wyprzedzają wszelkie zorganizowane formy działań, ponieważ są nieobciążone uwarunkowaniami formalno-organizacyjnymi. Skupione są bezpośrednio na

rozwiązaniu skutków danego kryzysu (Whittaker i in., 2015). Spontaniczni wolontariusze określani są jako

obywatele posiadający wiedzę na temat danego obszaru i powiązani ze społecznością; mogą, ale nie muszą, być przeszkoleni lub mieć doświadczenie w reagowaniu kryzysowym, ale większość z nich posiada umiejętności wynikające z ich codziennych doświadczeń życiowych, doświadczeń zawodowych lub doświadczeń wynikających z prowadzenia gospodarstwa domowego, zarządzania obowiązkami itp.* (Orloff, 2011, s. 83–84)

Badania nad spontanicznym wolontariatem rozwijają się m.in. w kontekście typologii pojawiających się kryzysów. Autorzy zajmujący się tą problematyką zwracają uwagę na wagę tych studiów zarówno w rozwoju teorii naukowej, jak i w rozumieniu zachodzących procesów (Strandh i Eklund, 2018).

Połączenie działań o charakterze spontanicznym i systematycznym wymaga wzajemnego dostrzeżenia siebie i podejmowania działań przez spontanicznie działających wolontariuszy i organizacje (zarówno trzeciego sektora, instytucji publicznych, jak i innych podmiotów gospodarczych), działań, które miałyby na celu zwiększenie efektywności świadczonego wsparcia (Reuter, 2015).

1.3. Kryzys spowodowany huraganem Katrina w Stanach Zjednoczonych Ameryki

Kryzys w Stanach Zjednoczonych, w którym organizacje pozarządowe wraz z rzeszą wolontariuszy odegrały kluczową rolę, spowodowała katastrofa wywołana huraganem Katrina. 23 sierpnia 2005 r. niszczycielski huragan, w którym zginęło 1836 osób, a 705 uznano za zaginione, uformował się na Bahamach, 24 sierpnia nawiedził Zatokę Meksykańską, a 26 sierpnia 2005 r. uderzył w stan Luizjana. Największe zniszczenia dotknęły Nowy Orlean. Straty wywołane żywołem były tak ogromne, że amerykański wymiar sprawiedliwości wszczął śledztwo w tej sprawie. Wówczas okazało się, że doszło do rozległych niepowodzeń rządowych i administracyjnych (Sobel i Leeson, 2006). Jak pisze Masquelier (2006), porażka administracji USA dotyczyła głównie kwestii planowania i koordynacji. Dewastacja spowodowana przez huragan Katrina i późniejsza porażka agencji rządowych i administratorów publicznych wywołały bezprecedensową reakcję międzynarodowych organizacji pozarządowych (*international non-governmental organization* – INGO) na katastrofę.

Według większości oficjalnych danych organizacje non profit i pozarządowe odegrały znaczącą rolę w reakcji na katastrofę spowodowaną huraganem Katrina (Fagnoni, 2006). Wiele organizacji pozarządowych po raz pierwszy zapewniło

* Wszystkie tłumaczenia – jeśli nie zaznaczono inaczej – P.M.

pomoc humanitarną w Stanach Zjednoczonych na tak wielką skalę, borykając się z licznymi barierami administracyjnymi napotykanymi podczas tego procesu (Richard, 2006). Niektóre organizacje z obszarów dotkniętych katastrofą zakończyły działalność lub ograniczyły swoje usługi z powodu braku zasobów, w tym koniecznych funduszy, o które apelowały za pośrednictwem mediów i osób piastujących najwyższe stanowiska w administracji publicznej USA (Eikenberrry i in., 2007). Smith (2006) podkreśla, że dobrowolna i filantropijna pomoc w odpowiedzi na katastrofę spowodowaną huraganem Katrina koncentrowała się na zaspokajaniu natychmiastowych i podstawowych potrzeb, jednak organizacjom pozarządowym brakowało zasobów i wiedzy specjalistycznej w zakresie długoterminowych i złożonych usług, takich jak szkolenia zawodowe, opieka nad dziećmi czy poradnictwo w zakresie zdrowia psychicznego.

W tym kontekście ciekawe poznawczo są uwagi Masquelier (2006), która w swojej pracy porównuje sytuację ofiar huraganu Katrina do warunków w obozie dla uchodźców, w którym podobnie jak po huraganie Katrina ludzie noszą zniszczone ubrania, śpią na podłogach przeludnionych schronisk i walczą o połączenie z członkami rodziny rozproszonymi po całym kraju. Podobnie jak uchodźcy wojenni często pozbawieni są środków do życia. Jak pisze Bernstein (2005), sytuacja ofiar huraganu Katrina była nawet trudniejsza, ponieważ nie mając statusu uchodźców, a jedynie przesiedleńców, pozbawione one były dostępu do usług socjalnych przyśługujących uchodźcom.

Eikenberrry i in. (2007), analizujące rolę organizacji pozarządowych w zapobieganiu skutków huraganu Katrina, zaproponowały model, który równoważy napięcia między koordynacją organizacji non profit i pozarządowych a pozostawieniem im swobody reagowania według własnego uznania. Autorki (Eikenberrry i in., 2007, s. 167) podkreślają, że

planując bezpieczeństwo wewnętrzne, nie powinniśmy rezygnować z ważnej i centralnej roli rządu w reagowaniu na katastrofy. Jednak koordynacja działań pomocowych musi również uwzględniać nieuniknioną reakcję organizacji non profit i pozarządowych na katastrofy i odpowiednio ją planować.

Badaczki powołują się na różne międzynarodowe standardy i procedury udzielania pomocy i koordynacji pracy i współpracy z organami administracji publicznej*. Niemniej Eikenberrry i in. (2007) zaznaczają, że międzynarodowy

* Na przykład projekt Sphere Humanitarian Charter and Minimum Standards in Disaster Response służy jako przewodnik dla organizacji pozarządowych w zakresie reagowania na katastrofy od 1997 r. Celem tego projektu jest poprawa jakości pomocy udzielanej ludziom dotkniętym klęskami żywiołowymi oraz zwiększenie odpowiedzialności systemu humanitarnego w zakresie reagowania na katastrofy. Ponadto Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej (OCHA) zazwyczaj działa jako koordynator humanitarnego reagowania kryzysowego, zapewniając ustanawianie i sprawne działanie odpowiedniego mechanizmu reagowania, a także pomoc organi-

system pomocy humanitarnej z pewnością nie jest doskonały, ale może być jednym z najlepszych sposobów na zrównoważenie napięć związanych z luźną koordynacją organizacji pozarządowych przy jednoczesnym uwzględnieniu złożoności udzielania pomocy.

1.4. Kryzys ekonomiczny 2008 r. w Stanach Zjednoczonych Ameryki

W 2008 r. tysiące mieszkańców miast w całych Stanach Zjednoczonych zostało zmuszonych do opuszczenia swoich domów. Nie uciekali oni przed zagrożeniami naturalnymi, takimi jak powódzie czy trzęsienia ziemi. Opuszczali swoje domy, ponieważ nie byli w stanie spłacać kredytów hipotecznych. Pogarszająca się sytuacja gospodarcza w Stanach Zjednoczonych sprawiła, że rynek nieruchomości załamał się, a wiele osób straciło pracę (Rotolo i in., 2014).

Należy podkreślić, że utrata obciążonego hipoteką domu nie jest procesem natychmiastowym i może trwać miesiącami, a nawet latami, co dodatkowo zwiększa jej wieloaspektowy, negatywny wpływ na eksmitowanych. W wyniku kryzysu finansowego z 2008 r. ogólny wskaźnik przejęć nieruchomości w Stanach Zjednoczonych zaczął gwałtownie rosnąć, osiągając poziom 50 na 1000 właścicieli domów w Kalifornii i 56 na 1000 właścicieli domów w Arizonie. Bardzo wysokie wskaźniki przejęć odnotowano też w stanach: Nevada, Floryda, Ohio, Michigan i Indiana (Mayer i in., 2008).

Najtrudniejsza sytuacja dotyczyła populacji czarnoskórych imigrantów i nieurodzonych w Stanach Zjednoczonych Latynosów oraz osób bezrobotnych (Kochhar i in., 2009). Jak pisze Goodman (2009), w wyniku eksmisji wielu byłych właścicieli domów zmuszonych zostało do spania w swoich samochodach, w schroniskach dla bezdomnych lub w najlepszym wypadku u przyjaciół i krewnych. Większość osób bezdomnych z powodu przejścia nieruchomości, których właściciele przestali spłacać raty kredytu hipotecznego, stanowili najemcy o niskich dochodach. Musieli oni szukać nowego mieszkania z krótkim wyprzedzeniem i z niewielkimi oszczędnościami. Wywłaszczeni właściciele domów trafiali do schronisk dla osób bezdomnych lub zamieszkiwali we własnych samochodach. Zjawisko to było tak częste, że niektóre miasta zniosły przepisy zabraniające biwakowania w samochodach. Badanie przeprowadzone przez Kingsleya i in. (2009) wykazało, że 10% mieszkańców schronisk dla bezdomnych zostało eksmitowanych z miejsca zamieszkania, a niektórzy z nich byli najemcami nieruchomości, których właściciele przestali spłacać kredyty hipoteczne.

W raporcie *The impacts of foreclosures on families and communities* Kingsley i in. (2009) piszą o największych wskaźnikach wykluczenia z rynku w 2008 r. w kilku obszarach dotyczących rodzin i społeczności. W kontekście rodzin były to: (1) wysiedlenia i niestabilność mieszkaniowa, (2) brak bezpieczeństwa finansowego i trudności ekonomiczne, (3) stres osobisty i rodzinny, zaburzone relacje i zły stan zdrowia. Natomiast w odniesieniu do społeczności wymieniają: (1) spadek wartości majątku i pogorszenie jego stanu; (2) przestępczość, zaburzenia społeczne i rotacja ludności; (3) naciski fiskalne władz lokalnych i pogorszenie usług społecznych. McCormack (2012) zwraca uwagę również na aspekt psychologiczny kryzysu w USA, ponieważ wraz z utratą domu ludzie tracili kontrolę nad własnym życiem. Jak pisze autorka, to, co często było dla nich źródłem dumy, stało się źródłem cierpienia i stresu.

Eksmisje zwiększyły zapotrzebowanie na wolontariuszy, którzy pomogliby ludziom radzić sobie z dodatkowymi szkodami. Potrzebne były osoby do pomocy także zwierzętom w już przepełnionych schroniskach, dzieciom wykazującym problemy związane ze stresem w szkole i pracownikom, którzy stracili pracę. Konsekwencją trudnej sytuacji była rosnąca mobilizacja niosących pomoc wolontariuszy, o czym piszą np. Rotolo i in. (2014). Autorzy, badając związek między kryzysem mieszkaniowym w Stanach Zjednoczonych a wolontariatem, piszą, że kryzys zainspirował znaczną rzeszę wolontariuszy do pomocy. Miasta, w których zwiększała się liczba przejęć nieruchomości, wykazały wzrost wskaźników wolontariatu. Badacze zaobserwowali, że wolontariat wśród właścicieli domów zwiększył się w odpowiedzi na przejęcia, ale wskaźnik wśród najemców pozostał bez zmian. Mieszkańcy społeczności dotkniętych kryzysem gospodarczym zareagowali w sposób prospołeczny. Jak wskazują Rotolo i in. (2014), reakcja ta widoczna była szczególnie wśród mieszkańców społeczności najbardziej dotkniętych kryzysem lub najbardziej identyfikujących się z jego ofiarami. Natomiast Taniguchi (2013) pisze o reakcji organizacji non profit i organizacji społecznych na kryzys mieszkaniowy w Stanach Zjednoczonych jako o często szybszej i skuteczniejszej niż reakcja władz publicznych.

Powołując się na wcześniejsze badania (Hartigan, 2010; Hesloot i Ruitenberg, 2004), Rotolo i in. (2014) opisują wysiłki organizacji i wolontariuszy mające na celu pomoc ofiarom kryzysu w USA. Wymieniają m.in. pracujących pro bono prawników doradzających mieszkańcom, organizację No One Leaves posiadającą mandat do wywierania nacisku na banki, innych pożyczkodawców i władze miasta, by traktowały ofiary przejęć bardziej sprawiedliwie, czy grupy aktywistów organizacji City Life / Vida Urbana, zapewniającej wsparcie mieszkańcom. Jej wolontariusze blokowali dostęp do domów, by zapobiec eksmisjom. Z kolei różne kluby blokowe i stowarzyszenia wolontariuszy kosiły trawę i wykonywały inne prace konserwacyjne, tak aby przejęte nieruchomości nie niszczały (Immergluck, 2008; Musick i Wilson, 2008). Wiele osób zagrożonych eksmisją stało się również

aktywistami i pomagało innym załagodzić cierpienia będące skutkiem kryzysu mieszkaniowego (Ruiz, 2011).

1.5. Wojna domowa w Syrii (2011–)

Kryzys zbrojny w Syrii, okreśłany od 12 czerwca 2012 r. mianem wojny domowej*, trwa nieprzerwanie od 15 marca 2011 r., kiedy to równolegle w różnych syryjskich miastach rozpoczęły się protesty przeciwko rządowi Baszszara al-Asada, prezydenta kraju. Masowe protesty w Syrii stanowiły niejako pokłosie arabskiej wiosny – protestów i konfliktów zbrojnych w krajach arabskich, takich jak Tunezja, Egipt i Algieria, a szerzej, bardzo trudnej sytuacji społecznej w Syrii, którą wcześniej zarządzał ojciec obecnego prezydenta, Hafiz al-Asad. Wieloletni stan wojny przyciągał i przyciąga różnorodnych stronników (państwa i organizacje międzynarodowe, organizacje społeczne). Dogłębne przedstawienie tego zagadnienia wymaga odrębnych studiów badawczych i stanowi przedmiot wielu rozpraw (m.in. Hua Tan i Perudin, 2019; Nawaz i in., 2021; Phillips, 2022).

Z perspektywy przyjętego w pracy celu badawczego należy podkreślić fakt trwającego od ponad dekady kryzysu humanitarnego wewnątrz ogarniętego wojną kraju i dramatycznej sytuacji wynikającej z masowych (prób) migracji Syryjczyków poza jego granice. Wojna w Syrii zniszczyła znaczną część infrastruktury tego kraju, doprowadziła do postępującego załamania gospodarki, znacząco obniżyła PKB, ale przede wszystkim okaleczyła fizycznie i psychicznie jego mieszkańców, którzy stali się osobami w długotrwałym kryzysie bezdomności, pozbawionymi dostępu do podstawowych zasobów, a także edukacji i pracy. W wyniku wojny domowej w Syrii zginęło ponad 350 tys. osób („Syria...”, 2021), co sprawiło, że żyjący stali się sierotami, wdowami/wdowcami, seniorami pozbawionymi opieki.

Studia nad aktywnością wolontariuszy stanowiącą odpowiedź na kryzys wywołany wojną można podzielić na dwa obszary: badania dotyczące wsparcia wewnątrz kraju (m.in. Alhousseiny i Atar, 2021; Jain, 2018) oraz badania nad wsparciem udzielanym syryjskim uchodźcom wojennym w innych krajach (m.in. Ahmed i in., 2023; Eggerman i in., 2023; Panter-Brick i in., 2024). Należy podkreślić, że ze względu na katastrofę humanitarną w Syrii badania (dostępne głównie w języku angielskim) były wykonywane w innych niż syryjskie ośrodkach badawczych.

Studia dotyczące wsparcia wewnątrz kraju zwracają uwagę na zawiedzione nadzieje pokładane w tradycyjnych organizacjach społecznych (lokalnych, religijnych) oraz wspieranych przez rząd syryjski, które nie spełniły swoich funkcji, szczególnie na obszarach poza bezpośrednim wpływem tych organizacji (Alhousseiny i Atar,

* Po raz pierwszy w odniesieniu do wojny w Syrii określenia „wojna domowa” użył Herve Ladsous, szef misji pokojowych ONZ („Syria in civil...”, 2012). Wcześniej pojęcie to było używane w przekazie medialnym oraz przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża.

2021). W wyniku zaistniałej sytuacji w działania wolontariackie zaangażowały się społeczności syryjskich miejscowości ogarniętych wojną. Autorzy zwracają uwagę na czynnik kulturowy sprzyjający samoorganizacji w czasie wojny: Syryjczycy tworzą wielkie, wielopokoleniowe rodziny, utrzymują więzi sąsiedzkie, co sprawia, że biorą odpowiedzialność również za dalekich krewnych i bliskich. Jednym z licznych przykładów oddolnej, wolontariackiej organizacji społecznej jest działalność White Helmets skupiona na doraźnej pomocy ofiarom wojny (Jain, 2018). Wolontariusze rekrutowali się z mieszkańców okupowanych miast; w 2016 r. organizacja została nominowana do Pokojowej Nagrody Nobla. Obecnie jej członkowie są traktowani w Syrii jako terroryści działający przeciw panującemu rządowi. Wielu z nich wraz z rodzinami uzyskało azyl w innych krajach (Choudhury i in., 2020; Cosentino, 2020).

Studia dotyczące wsparcia udzielanego uchodźcom z Syrii w innych krajach wskazują głównie na aspekt samopomocy i samoorganizacji, a także „interwencje” wolontariuszy (Panter-Brick i in., 2024) pobudzające samoorganizację uchodźców. Badacze podkreślają m.in. znaczenie oddania sprawczości w ręce osób uchodźczych w obozach, w których one zamieszkują (np. akcje remontowe, akcje wspólnego czytania), oraz wsparcie mające na celu stymulowanie aktywności społecznej i solidarności osób poszkodowanych przez wojnę (Eggerman i in., 2023). Badania jakościowe przeprowadzone w Slemani City Kurdistan Region (Iraq) przez Ahmeda i in. (2023) wskazują z kolei na wzmacnianie więzi społecznych i reprodukcję kapitału społecznego w miejscu pobytu uchodźców oraz działania mające na celu poprawę ich warunków bytowych.

Według danych agencji ONZ ds. uchodźców kryzys syryjski pozostaje największym kryzysem przesiedleńczym na świecie, z ponad 12 mln Syryjczyków przymusowo przesiedlonych w regionie (UNHCR, b.d. b). W odniesieniu do populacji Syrii liczącej obecnie niespełna 23 mln osób oznacza to, że więcej niż połowa jej mieszkańców na przestrzeni ok. 13 lat – czasu wojny – opuściła jej granice. Los setek tysięcy osób pozostaje nieznanym, działalność wolontariuszy jest z jednej strony celowana w ogniska kryzysu, a z drugiej rozproszona, szczególnie na obszarze Syrii, ale także poza jej granicami. W związku z tym, że sytuacja w kraju jest właściwie permanentnym stanem zagrożenia dla jego mieszkańców, należy spodziewać się eskalacji działań wolontariackich oraz ewolucji ich form i zakresu, w odniesieniu zarówno do ofiar wojny w kraju, jak i do uchodźców przebywających poza jego granicami.

1.6. Europejski kryzys uchodźczy 2015 r.

W 2015 r. Europa stanęła w obliczu napływu dużej liczby uchodźców. Sytuacja ta została powszechnie określona jako „europejski kryzys uchodźczy 2015 roku” (Greussing i Boomgaarden, 2017) czy „arabski kryzys uchodźczy” (Hajjaji, 2018). Wspomniana wyżej wojna w Syrii miała tutaj ważne znaczenie. Jak pisze Simsa

(2017), między 5 września a połową grudnia 2015 r. 600 tys. tzw. uchodźców tranzytowych przeszło przez Austrię, kraj liczący 8,6 mln mieszkańców. W zależności od decyzji rządów krajów sąsiadujących ludzie przybywali często spontanicznie i w dużych grupach.

Potrzeby humanitarne imigrantów przekroczyły możliwości władz publicznych, dlatego powstała luka w zaspokajaniu ich potrzeb wypełniało społeczeństwo obywatelskie, głównie przez aktywność spontanicznego wolontariatu. Duża liczba uchodźców, którzy przybyli w bardzo krótkim czasie, stanowiła ogromne wyzwanie dla Europy pod względem logistyki, dystrybucji ludzi czy rozpatrywania wniosków o azyl. Tak zwany europejski kryzys uchodźczy z 2015 r. był wyzwaniem dla państw narodowych i rządów Unii Europejskiej oraz dla jej ram normatywno-regulacyjnych (Meyer i Simsa, 2018). Pries (2019) pisze, że mniejsza aktywność władz państwowych na rzecz uchodźców wynikała nie tylko z niewydolności organów publicznych, ale także z niechęci różnych państw do zagwarantowania ochrony uchodźcom zgodnie ze standardami prawnymi i moralnymi. Niektóre rządy krajów europejskich postanowiły nawet szerzyć strach przed uchodźcami (Mikołajczak, 2024; Soszyński, 2021).

W związku z ogromną falą uchodźców znacznie wzrosła liczba wolontariuszy. Wielu menedżerów organizacji pozarządowych musiało radzić sobie z dużą liczbą wolontariuszy, którzy dołączali do organizacji impulsywnie, reagując na informacje i prośby o pomoc w mediach społecznościowych. Wdrażano nowe procedury zarządzania wolontariuszami usprawniające działanie organizacji (Simsa i in., 2019).

Pries (2019, s. 2) zauważa, że

społeczeństwo obywatelskie zastąpiło „zorganizowany brak odpowiedzialności” prawie wszystkich państw członkowskich UE. W decydującym okresie drugiej połowy 2015 r. i w 2016 r. to głównie wolontariusze i organizacje społeczeństwa obywatelskiego angażowały się w przyjmowanie, witanie i opiekę nad nowo przybyłymi.

Oprócz tradycyjnych grup opieki, ratownictwa i pomocy, takich jak Czerwony Krzyż lub wspólnoty kościelne, Pries (2019) podkreśla rolę istniejących organizacji pozarządowych, nowych sieci i stowarzyszeń, a także spontanicznego wolontariatu – jednostek, które zorganizowały większą część oferowanej pomocy i ochrony przybywającym uchodźcom. Do pewnego stopnia zaangażowanie obywatelskie i sieci organizacyjne działające na rzecz ich ochrony wypełniły lukę pozostawioną przez władze państwowe, które nie były w stanie lub nie chciały zagwarantować ochrony uchodźcom zgodnie ze standardami prawnymi i moralnymi.

Niemniej po pierwszym okresie zachwyty nad skalą aktywizmu można było zaobserwować rozczarowanie i zmęczenie, pojawiły się też tendencje do profesjonalizacji pomocy wolontariuszy, lepszego organizowania, łączenia i/lub nawet

upolityczniania ich działań (Pries, 2019). Podobnie piszą Guribye i Mydland (2018), argumentując, że doświadczenia kryzysu uchodźczego z 2015 r. na greckiej wyspie Lesbos pokazują potrzebę znalezienia nowych sposobów zarządzania spontanicznym wolontariatem, które z jednej strony nie zdławiłyby elastycznych i innowacyjnych inicjatyw wolontariackich, a z drugiej strony nie niszczyłyby opartych na wiedzy reakcji humanitarnych. Autorzy zaobserwowali zwiększoną profesjonalizację wolontariatu na Lesbos. Luźno zorganizowane grupy wolontariuszy początkowo ponosiły główną odpowiedzialność za dostarczanie pomocy i usług uchodźcom i migrantom, następnie operacje pomocowe zostały profesjonalizowane i przejęte przez państwo.

1.7. Kryzys wywołany pandemią COVID-19

Pandemia COVID-19 spowodowała największą masową mobilizację społeczności we współczesnym świecie (Gray i in., 2024). Mobilizacja ta przejawiała się w różny sposób: od formalnych programów wolontariatu, działań oddolnych organizacji wolontariackich (np. grup wzajemnej pomocy) do nieformalnej pomocy w dzielnicach i społecznościach.

O'Connor-Terry i in. (2020) piszą, że pandemia COVID-19 postawiła ludzi na całym świecie w obliczu bezprecedensowego obciążenia społecznego, ekologicznego i psychologicznego, jednak skutki te były nierównomiernie odczuwane w różnych społecznościach. Z tego względu priorytetowe w reagowaniu na pandemię było wspieranie zagrożonych członków społeczności. Szybko uformowały się grupy wzajemnej pomocy składające się z lokalnych wolontariuszy, które wspierały potrzebujących w swoich społecznościach, dostosowując się i pokonując wyzwania związane z ograniczonymi zasobami i fizycznym dystansem. To wielonarodowe zjawisko zbiorowe miało kluczowe znaczenie dla poprawy zdrowia i dobrostanu członków społeczności, a także wspomaganie istniejących lokalnych i krajowych usług wsparcia. Wielu badaczy identyfikację procesów grupowych motywujących i podtrzymujących to zbiorowe dobrowolne zachowanie uczyniło zasadniczym elementem rozważań naukowych, aby zrozumieć, jak wykorzystać to źródło aktywności w pracy wolontariuszy. Badania O'Connor-Terry i in. (2020) sugerują, że działający przed pandemią wolontariusze byli szczególnie skłonni do podjęcia dodatkowych lub alternatywnych obowiązków wolontariackich podczas kryzysu pandemii COVID-19.

W wielu krajach mobilizacja społeczności do udzielania pomocy w reakcji na COVID-19 miała charakter lokalny i polegała na ochronie osób szczególnie narażonych, w czym brali udział tzw. aktywiści pierwszej linii. Po zakończeniu pandemii wolontariusze odegrali również kluczową rolę w rozwiązywaniu niektórych większych skutków pandemii. Ich rola była szczególnie ważna w takich obszarach jak zatrudnienie, świadczenia społeczne i zdrowie psychiczne, a także wspieranie krajowych programów szczepień (Mao i in., 2021; Sitrin i Sembrar, 2020).

Na przykład Mao i in. (2021) wykazali, że w Wielkiej Brytanii podczas kryzysu pandemii COVID-19 zakupy żywności i wsparcie emocjonalne były najczęstszymi działaniami wolontariuszy. Ponadto istniały różne modele organizacji i koordynacji wolontariatu związanego z COVID-19. Grupy wsparcia społeczności dostosowywały swoje działania i ich zakres do aktualnych potrzeb i wyzwań. Wolontariuszami były głównie kobiety, przedstawiciele klasy średniej, osoby z wyższym wykształceniem i w wieku produkcyjnym. Sieci społeczne i powiązania, wiedza lokalna i zaufanie społeczne miały zasadnicze znaczenie w organizowaniu społeczności i wolontariatu.

Niektórzy autorzy badający rolę wolontariatu podkreślają, że w różnych krajach pomimo zaangażowania władz publicznych ich współpraca z grupami wolontariuszy i innymi organizacjami społecznymi była ograniczona. Inne badania pokazują kluczową rolę organów publicznych. Na przykład w Syrii – pomimo braku możliwości i zasobów oraz toczącej się od lat wojny – system opieki zdrowotnej na gruncie doświadczeń z poprzednich wybuchów epidemii w regionie, takich jak wybuch polio w 2013 r. i coroczna grypa sezonowa, znacznie zwiększył swoją efektywność. Wzrosła także skuteczność władz publicznych w zakresie komunikacji ze społeczeństwem w odniesieniu do zagrożeń wywołanych COVID-19. Władze zaangażowały do pomocy społeczności, mobilizując lokalne zasoby i zachęcając tysiące wolontariuszy do przyłączenia się do kampanii „Wolontariusze przeciwko koronawirusowi” (Ekzayes i in., 2020). Jak piszą autorzy, kluczową przywódczą rolę w reagowaniu odegrały przy tym oddolne lokalne podmioty techniczne. Wspomniana kampania zmobilizowała tysiące wolontariuszy i objęła większość miejscowości w regionie. Zorganizowała wolontariuszy w różnych zespołach technicznych i komitetach sąsiedzkich. Zespoły techniczne zajmowały się zadaniami związanymi z podnoszeniem świadomości czy kampaniami przeciwko rozprzestrzenianiu się infekcji. Z kolei komitety sąsiedzkie były odpowiedzialne za podnoszenie świadomości w swoich miejscach zamieszkania, identyfikację grup wysokiego ryzyka w celu ich ochrony oraz łączenie społeczności lokalnych z kampanią centralną.

W organizowaniu pomocy w przebiegu pandemii istotną rolę odegrały technologie informatyczne. Na przykład w Szwajcarii wsparcie platform, na których rejestrowani byli wolontariusze, stanowiło według Trautweina i in. (2020) ważny czynnik motywujący do działań w czasie kryzysu COVID-19 oraz źródło satysfakcji dla wolontariuszy. Wykorzystywano także media społecznościowe, bezpłatne serwery internetowe w chmurze i komunikację WhatsApp, aby skutecznie komunikować się z dużą grupą wolontariuszy. Facebook był używany jako centrum informacyjne dla wszystkich grup wolontariuszy w celu uzyskiwania aktualnych danych na temat kampanii i wytycznych technicznych. Ponadto używano WhatsAppa do codziennej komunikacji i zarządzania zespołem (Ekzayes i in., 2020).

Badanie Carlsena i in. (2021) pokazuje, jak nieformalne społeczeństwo obywatelskie w Danii szybko zmobilizowało wsparcie wśród obywateli, gdy organizacje

rządowe i pozarządowe zostały zamknięte podczas pandemii COVID-19. Autorzy dowiedli, że zdecydowana większość wsparcia była rozprowadzana za pośrednictwem istniejących sieci społecznościowych i w związku z tym nie była dostępna dla osób nieposiadających dostępu do mediów społecznościowych. Ponadto grupy w mediach społecznościowych odegrały ważną rolę w mobilizacji wolontariatu, a wsparcie organizowane w tych mediach nie różniło się znacząco pod względem zaangażowania i rodzaju od wsparcia uruchamianego w innych miejscach. Badania Yanga (2021) także wykazały, że rewolucyjny rozwój technologii komunikacyjnych w ostatnich dziesięcioleciach zmienił wiele aspektów zarządzania wolontariatem, zwiększył elastyczność i możliwości wolontariuszy kryzysowych. Potwierdzają to również badania Chui i Chana (2019) oraz McLennan i in. (2016).

Irandoost i in. (2022) zidentyfikowali działania i wyzwania wolontariuszy w obliczu COVID-19 w Teheranie. Na podstawie badania jakościowego odpowiedzieli na dwa pytania badawcze: (1) Jakie działania podjęli wolontariusze w Iranie w obliczu COVID-19? (2) Czy wolontariusze napotkali wyzwania i problemy podczas wykonywania działań wolontariackich w czasie epidemii COVID-19? Autorzy dowiedli, że kontrola i zapobieganie COVID-19 wymagają aktywnego i dobrowolnego udziału ludzi. Wyniki badania pokazały, że wolontariusze i grupy wolontariuszy wykonują wiele działań, od szkoleń po pomoc personelowi medycznemu, i stają przed różnorodnymi wyzwaniami, w tym doświadczają odrzucenia, strachu i porażki.

Wśród działań grup wolontariuszy można wymienić szkolenia i informowanie w zakresie COVID-19 oraz nauczanie studentów, którzy nie mieli dostępu do edukacji zdalnej. Ponadto grupy te zajmowały się produkcją, zakupem i dystrybucją artykułów higienicznych związanych z COVID-19, takich jak maski i środki dezynfekcyjne. Wolontariusze pomagali w dostarczaniu sprzętu medycznego, pracowali w warsztatach produkujących artykuły ochronne, ponieważ wraz z wybuchem pandemii COVID-19 i zaskoczeniem systemu opieki zdrowotnej dostęp do artykułów medycznych stanowił jeden z najbardziej palących problemów.

Grupy wolontariuszy organizowały pomoc ekonomiczną dla osób potrzebujących oraz zakup sprzętu do edukacji zdalnej dla studentów. Do działań wolontariuszy w Iranie należały również: zbieranie darowizn publicznych, przygotowywanie pakietów pomocy i ich dystrybucja wśród osób o niskich dochodach. Był to jeden z głównych obszarów działalności grup wolontariuszy w Teheranie ze względu na to, że konsekwencją pandemii COVID-19 było m.in. znaczne osłabienie ekonomicznego standardu życia ludzi, zwłaszcza grup wrażliwych i o niskich dochodach.

Ciekawe badanie zostało przeprowadzone także przez Wakefield i in. (2022) wśród 257 wolontariuszy z różnych krajów: Wielkiej Brytanii, Irlandii, Polski, Ameryki, Portugalii, Grecji, Hiszpanii, Meksyku, Węgier i Włoch. Badanie miało na celu pokazanie, w jaki sposób określone procesy psychologiczne wpływają na możliwość przewidywania zaangażowania wolontariuszy w udzielanie skoordynowanej pomocy w sytuacji kryzysu. W badaniu aktywności wolontariuszy podczas

pierwszej fali pandemii COVID-19 wzięto pod uwagę tożsamość i poczucie bliskości wolontariuszy z osobami, którym pomagała ich grupa wolontariacka. Autorzy dowiedli, że siła tożsamości uczestników wolontariatu wpływa na tworzenie poczucia bliskości grupowej, a także między wolontariuszami a osobami, którym ich grupa wolontariacka przynosi wsparcie; z kolei to poczucie bliskości pozytywnie oddziałuje na identyfikację ze społecznością, a to ma duży wpływ na zaangażowanie w udzielanie skoordynowanej pomocy.

Na podstawie doświadczeń kryzysu COVID-19 Yang (2021) pisze o spontanicznym wolontariacie (wolontariacie kryzysowym). Autor przedstawia spontaniczny wolontariat jako mechanizm zaspokajający potrzeby obywateli w zakresie samopomocy, bardziej indywidualistyczny, epizodyczny i dynamiczny niż wolontariat zorganizowany.

Ponadto Yang (2021) wskazuje na „samopomoc” jako główną potrzebę obywateli w spontanicznym wolontariacie. Autor określa to żywym pragnieniem ludzi do działania i angażowania się w reagowanie kryzysowe. Niesienie pomocy pomaga wolontariuszom poradzić sobie z przytłaczającym stresem i niepokojem. Zapewnia im samouzdrawianie w warunkach niepewności i pozwala przekształcić negatywne emocje w pozytywne działania w czasie kryzysu.

W badaniu Yanga (2021) okazało się także, że aspekt altruistyczny i aspekt samouzdrawiania są niemal nierozłączne w motywacji wolontariuszy do poświęcenia swojej pracy i życia na rzecz prowadzenia intensywnej pracy wolontariackiej. Na przykład wolontariusze często wspominali, że znalezienie sposobu na pomoc szpitalom i pacjentom dotkniętym skutkami pandemii sprawiło, że „poczuł się lepiej” w czasie pandemii COVID-19.

Według niektórych badań spontaniczny wolontariat umożliwia też projektowanie i wdrażanie strategii zarządzania wolontariuszami w organizacjach non profit (Harris i in., 2017). Potwierdza to fakt, że duże zaangażowanie w cele grupowe, silna motywacja, wysoka elastyczność i współpraca oraz pragmatyzm i kreatywność są zdecydowanie pożądane w tradycyjnym zarządzaniu wolontariatem w organizacjach non profit.

Simsa i in. (2019) piszą, że spontaniczny wolontariat obejmuje nieplanowane dobrowolne zachowanie osób pozostających poza formalnymi ustaleniami zarządczymi, przy czym jednocześnie organizacje non profit mogą skutecznie koordynować ich działania wraz z działaniami formalnych wolontariuszy.

1.8. Podsumowanie

Działania wolontariackie stanowiące odpowiedź na różnorakie kryzysy są ważnym i nieodzownym elementem funkcjonowania społeczeństw obywatelskich oraz wyrazem solidarności społecznej. Warunki i rozmach działań wolontariackich

zmieniają się w czasie, choć ich istota (wzajemna pomoc i zaangażowanie społeczne) pozostaje niezmienna. Powołując się na ustalenia wskazanych w tym rozdziale badaczy, należy zwrócić uwagę na cechy charakterystyczne wolontariatu.

Po pierwsze, niezależnie od przyczyn kryzysów oraz ich dynamiki niezawodnym wsparciem działań wolontariackich okazują się nowe technologie, a w szczególności media i komunikatory społecznościowe zwiększające dostęp do wiedzy zarówno o działaniach, które są organizowane i do których można dołączyć, jak i o działaniach (współ)organizowanych przez wolontariuszy, z których można skorzystać. Z pewnością ten kanał komunikacji wiąże się z ograniczeniami wynikającymi m.in. z dostępności do mediów społecznościowych w poszczególnych krajach (szerzej: dostępności do prądu, internetu) oraz ewentualnego wykluczenia cyfrowego wolontariuszy lub osób potrzebujących pomocy. Niezaprzeczalny jest jednak fakt, że media społecznościowe stanowią pierwszą linię wsparcia dostępną dla najszerszej rzeszy zainteresowanych nim osób.

Po drugie, działania wolontariackie w obliczu kryzysów prowadzą do zrzeszania się obywateli, którzy mogli się wcześniej nie znać, w celu rozwiązywania pojawiających się trudności i łagodzenia konsekwencji kryzysu. Jak piszą badacze, zrzeszenia te mogą mieć charakter nieformalny i efemeryczny, mogą sprzyjać powstawaniu nowych organizacji społecznych lub wpływać na ożywienie działań istniejących organizacji (społecznych, publicznych). Warto podkreślić, że praca wolontariacka łączy osoby z różnymi motywacjami do pomagania (od chęci niesienia bezinteresownej pomocy czy zrzeszania się w obliczu istotnej sprawy aż do chęci uzyskania satysfakcji z podjętych działań i samopomocy w traumie). Wspólne działanie może ustać wraz z osiągnięciem danego celu lub stanowić podstawę do tworzenia lub utrzymywania trwałych zrzeszeń obywateli, co z kolei wpływa na zagęszczanie kapitału społecznego.

Po trzecie, spontaniczne działania wolontariackie podejmowane w obliczu kryzysów są najlepiej dopasowane do potrzeb społeczności poszkodowanych, ponieważ wolontariusze są najbliżej nich, a ich działania nie są obciążone proceduralno-formalnymi aspektami funkcjonowania np. instytucji publicznych. Dobrym przykładem może być działalność ochotniczej straży pożarnej (OSP), która dostępnymi siłami reaguje możliwie szybko na zarzewie pożaru, po to by ograniczyć jego rozprzestrzenianie. Należy tu podkreślić, że w przeciwieństwie do OSP wolontariusze często nie dysponują procedurami, a ich aktywność opiera się na dostępnych w danym momencie zasobach (szczególnie w początkowych etapach odpowiedzi na kryzys), co sprawia, że z perspektywy naukowej ważne i wartościowe jest ciągle badanie efektów ich działalności, z kolei z perspektywy społecznej nie sposób przecenić jej znaczenia.

Ewolucja systemowego wsparcia uchodźców z Ukrainy w Polsce

 Paweł Mikołajczak
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
pawel.mikolajczak@ue.poznan.pl

2.1. Wstęp

Społeczeństwo obywatelskie z odpowiednio wysokim poziomem kapitału społecznego reaguje na wydarzenia, które z punktu widzenia wspólnoty wymagają zdecydowanego działania. Pojawiają się wówczas nieinicjowane przez władze, dobrowolne, oddolne inicjatywy w obrębie tzw. trzeciego sektora, wolontariatu czy ruchy społeczne.

Agresja Rosji na Ukrainę spowodowała masową ucieczkę społeczeństwa ukraińskiego poza granice kraju, a Polska stała się głównym kierunkiem migracji Ukraińców. Polskie społeczeństwo aktywnie włączyło się w wielokierunkowe wsparcie setek tysięcy przyjętych uchodźców. Organizowana pomoc humanitarna, transport i miejsca noclegowe były tylko niektórymi rodzajami podjętych działań na początkowym etapie wojny, stanowiącymi zdecydowany sprzeciw Polaków wobec ataku Rosji. Jednak już wówczas było wiadomo, że konieczne będzie zaangażowanie się władz centralnych i samorządowych oraz tworzenie rozwiązań systemowych, które stanowiłyby całościowe wsparcie w zakresie pomocy społeczeństwu ukraińskiemu i jego adaptacji w Polsce. Brutalizacja działań wojsk rosyjskich wymierzonych w społeczeństwo i infrastrukturę cywilną Ukrainy zmobilizowała polski rząd do przyspieszonych prac nad przygotowaniem szeregu pakietów pomocowych w polskim prawodawstwie w ramach specustawy, które miały zabezpieczać obecność obywateli Ukrainy w Polsce.

Celem niniejszego rozdziału jest ukazanie ewolucji wsparcia uchodźców z Ukrainy – od rozproszonych, wolontariackich, oddolnych działań społeczeństwa obywatelskiego i aktywistów do działań władz publicznych. W pierwszej części rozdziału zaprezentowane zostanie pojęcie ruchów społecznych, w kolejnej przedstawione zostaną wyniki danych wtórnych pochodzących głównie z case studies znalezionych w literaturze przedmiotu, opracowanych przez różnych autorów, którzy ukazywali mobilizację społeczeństwa obywatelskiego w zakresie

pomocy udzielanej uchodźcom z Ukrainy, ze szczególnym uwzględnieniem roli wolontariuszy i organizacji pozarządowych. W ostatniej części rozdziału znajduje się analiza regulacji systemowych dotyczących pomocy uchodźcom, ujętych w ustawie z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa oraz jej późniejszej nowelizacji (Ustawa, 2022b; Ustawa, 2023). Wskazano także miejsce organizacji pozarządowych w tych regulacjach.

2.2. Pojęcie ruchu społecznego

W literaturze naukowej można odnaleźć wiele informacji na temat mobilizacji społecznej, która często jest utożsamiana z ruchem społecznym. Niektórzy badacze omawiają kategorię ruchu społecznego szerzej, w ramach teorii mobilizacji społecznej lub mobilizacji zasobów (np. Nowosielski, 2011; Żuk, 2001). Dokonując analizy ewolucji pojęcia ruchu społecznego, Nowosielski (2011) pisze, że dzięki Lorenzowi von Steinowi przez dłuższy czas ruch społeczny kojarzono przede wszystkim z ruchem robotniczym. Zmiany w rozumieniu tego terminu wprowadził dopiero Rudolf Heberle, który do grupy ruchów społecznych zaliczył także ruchy chłopskie, faszyzm, narodowy socjalizm oraz nacjonalistyczne ruchy skierowane przeciw kolonializmowi, kładąc podwaliny pod współczesne rozumienie ruchów społecznych. Przykładowo Szymczyk (2005, s. 92) definiuje nowe ruchy społeczne jako „zbiór jednostek i różnych podmiotów społecznych tworzących na bazie preferowanych i aprobowanych przez nie wartości i tożsamości pewną strukturę organizacyjną, określoną sieć powiązań”.

Na gruncie teorii zachowania zbiorowego wykształciło się amerykańskie podejście, zgodnie z którym ruch społeczny określa się jako postępowanie jednostek pod wpływem wspólnego impulsu, będącego rezultatem społecznej interakcji. Zachowania zbiorowe stawiano w opozycji do konwencjonalnych zachowań społecznych, dowodząc, że w małym stopniu rządzą się one normami – dostrzegano w nich przede wszystkim czynnik społecznej dezintegracji (Nowosielski, 2011). Jak pisze badacz, do jednej szerokiej kategorii zaliczano niejednorodne zjawiska, np. reakcje społeczności na przemoc w różnych częściach świata.

W socjologii na gruncie polskim zainteresowanie ruchem społecznym wzrosło wraz z powstaniem w 1980 r. NSZZ „Solidarność”. Fenomen Solidarności stał się inspiracją dla licznych badań na temat ruchów społecznych (Szymczak, 2021). Są one rozpatrywane często w kontekście funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego jako wyraz poszerzania obszarów wolności i autonomii obywateli oraz sposób osiągania celów grupowych. Mają kluczowe znaczenie dla idei obywatelskiego współdziałania (Bilewicz i Potkańska, 2013; Nowak, 2012; Szymczyk, 2005).

Przejawy oddolnej samoorganizacji rodzą się również tam, gdzie instytucje polityczne i demokratyczne nie nadążają za nowymi wyzwaniami i problemami społecznymi. Wówczas inicjatywę przejmują oddolne organizacje pozarządowe (Szymczak, 2021). Ich działanie jest głosem społeczeństwa obywatelskiego, który można rozpatrywać w wymiarach normatywnym i mobilizacyjnym. W kategoriach normatywnych ruch społeczny to społeczeństwo zorganizowane wokół pewnych idei, norm i wartości (Rozalska, 2015). Wymiar mobilizacyjny społeczeństwa obywatelskiego, jak argumentuje Rozalska (2015, s. 49),

najpełniej oddaje właśnie funkcja mobilizacyjna ruchów społecznych. Otóż organizują i zachęcają one do działania między innymi część społeczeństwa domagającą się zmiany bądź zadośćuczynienia od nieudolnie działającego systemu politycznego. Jeśli ruchy nie przyczyniają się w sposób bezpośredni do mobilizacji, to z pewnością aktywizują, a także „wypowiadają się” i są swoistą formą reprezentacji grup upośledzonych, zmarginalizowanych czy takich, które mówić nie mogą (dzieci, imigranci) [Heller, 2013: 6].

Sztompka (2005) wskazuje cztery etapy dynamiki ruchu społecznego: powstanie, mobilizację, rozbudowanie struktur i koniec działalności. Do kluczowych cech mobilizacji społecznej jako instrumentu lub mechanizmu zmiany społecznej należą:

- długi okres realizacji zmian: zazwyczaj zmiany będące efektem mobilizacji społecznej wymagają średnio- lub długoterminowej realizacji (Kolasa-Nowak, 2016);
- aktywny udział: mobilizacje społeczne są powszechne dzięki aktywnemu uczestnictwu obywateli, czego przykładem jest każda akcja zbiórki społecznej w celu pozyskania środków finansowych na konkretną sprawę lub projekt (Podemski, 2014);
- motywacja społeczna: mobilizacja może mieć różne przyczyny, np. sprawiedliwość społeczną, odrzucenie aktów przemocy i terroryzmu lub sygnalizowanie problemów środowiskowych, może to też być sygnał protestu przeciwko środkom prawnym lub instytucjonalnym (Foryś i Gorlach, 2018);
- korzystanie z zakresów publicznych: często społeczeństwa wykorzystują fizyczne przestrzenie publiczne do realizacji swoich celów (Baranowski i in., 2018).
- zewnętrzne oddziaływanie: nagłaśnianie działań i idei ruchu wzmacnia sieć społeczną i pomaga w rekrutowaniu nowych uczestników, prowadzi do redefinicji i modyfikacji dotychczasowych celów, gdy zachodzi taka potrzeba (Szymczyk, 2010);
- niezhierarchizowane struktury: ruchy społeczne mają luźno zorganizowane, niezhierarchizowane i niezbiurokratyzowane struktury (Szymczyk, 2010).

Jasper (2010) wskazuje, że ruchy społeczne składają się z jednostek i ich interakcji. Autor kładzie nacisk na mobilizację zasobów i interakcje ruchów społecznych

z państwem, zaznaczając, że nie można wspólnie ruchu społecznego przeciwstawiać państwu. Również Beck (2008) pisze o dominującym paradygmacie ruchów społecznych dotyczącym mobilizacji zasobów. Autor podkreśla, że trwałe działania zbiorowe ruchów społecznych zależą od zasobów materialnych i bazy zwolenników. Jednym z rozwiązań problemu zasobów jest ustanowienie zdolności organizacyjnej, która może gromadzić zwolenników, poszukiwać wkładów materialnych i formalizować działania zbiorowe w ruch.

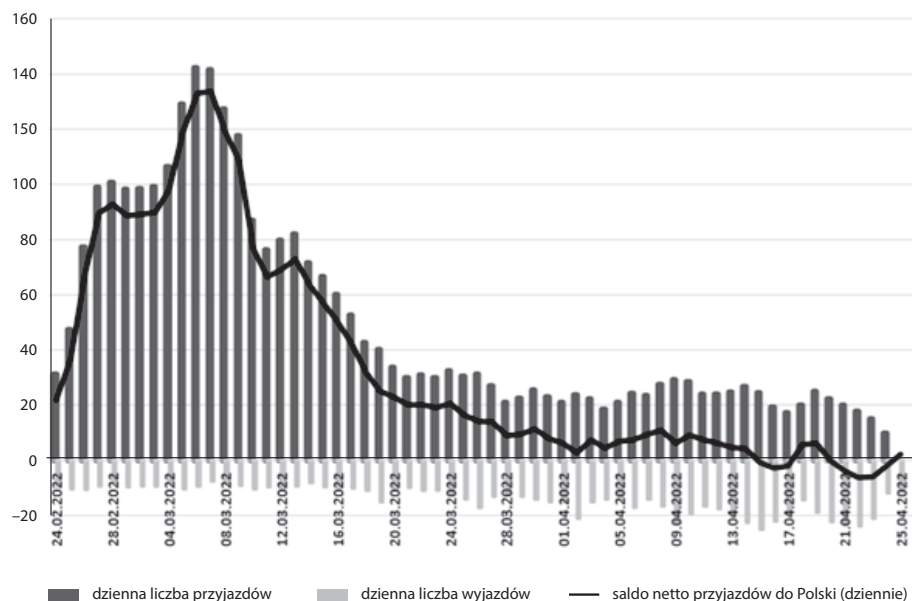
W tym kontekście Ellis i Kessel (2009) uwypuklają aspekt międzynarodowy działania ruchów społecznych. Ma on znaczenie ze względu na przepływ różnego rodzaju zasobów finansowych, moralnych i politycznych. Także inne badania koncentrują się na wpływie mobilizacji zasobów finansowych, ludzkich lub symbolicznych na ruchy społeczne. Na przykład Daniel i Neubert (2019, s. 183) piszą, że „nawet jeśli konkretne społeczeństwo i środowisko polityczne, w którym działa ruch, mają znaczenie, szczególnie w odniesieniu do zasobów, nacisk kładziony jest na sam ruch społeczny”.

Z kolei McCarthy i Zald (2001) podkreślają, że zasoby, z których korzystają ruchy społeczne, pochodzą z wielu źródeł. Konkretne zasoby, takie jak siła robocza, obiekty i pieniądze, mogą być dostarczane przez osoby, które są częścią domniemanej bazy beneficjentów ruchu. Mogą też pochodzić od innych osób w społeczeństwie, które wierzą w słuszność sprawy, nawet jeśli one same, ich przyjaciele i krewni nie odniosą bezpośrednich korzyści z postulowanych zmian.

2.3. Mobilizacja społeczna na rzecz pomocy uchodźcom z Ukrainy

Początek wojny w Ukrainie, datowany na 24 lutego 2022 r., był związany z falą migracji ukraińskich obywateli, głównie kobiet z dziećmi. Mężczyźni między 18. a 60. rokiem życia zostali objęci powszechną mobilizacją do wojska i nie mogli przekroczyć granicy ukraińskiej. Większość osób mogących wyjechać z kraju (ukraińskich kobiet i dzieci) udała się do Polski, co sprawiło, że na polsko-ukraińskich granicach tworzyły się wielokilometrowe kolejki Ukraińców. Duszczyk i Kaczmarczyk (2022a) zbadali skalę ruchu granicznego między Ukrainą a Polską i wskazali na spektakularny wzrost mobilności społeczeństwa ukraińskiego w pierwszych dwóch–trzech tygodniach po wybuchu wojny, przy czym – jak podkreślają badacze – zmienność zarówno napływów, jak i odpływów była wówczas bardzo wysoka (rysunek 2.1).

Choć na tak duży napływ migrantów Polska nie była przygotowana, bardzo szybko zorganizowano pomoc uchodźcom przekraczającym polską granicę z Ukrainą. W niesieniu pomocy społeczeństwu ukraińskiemu w pierwszych tygodniach rosyjskiej agresji kluczową rolę odegrały instytucje samorządowe, polskie

Rysunek 2.1. Ruch graniczny między Ukrainą a Polską od 24 lutego do 25 kwietnia 2022 r. (w tys.)

Źródło: (Duszczyk i Kaczmarczyk, 2022a, s. 4).

społeczeństwo i organizacje społeczne, w tym głównie organizacje pozarządowe. Ogromna rzesza Polaków oferowała wsparcie w zakresie zaopatrzenia uchodźców w podstawowe środki do życia: żywność i środki higieny osobistej, a także udostępniała prywatne kwatery i środki transportu. Na pomoc uchodźcom ruszyły liczne organizacje pozarządowe z rzeszą wolontariuszy. Rozpoczęły one zbiórki pieniędzy, m.in. na pomoc medyczną dla osób poszkodowanych w trakcie działań wojennych czy pomoc rodzinom dzieci z chorobami onkologicznymi.

Przebieg zdarzeń wskazywał jednoznacznie, że wojna nie skończy się szybko i że konieczne będzie zaangażowanie się władz centralnych w stworzenie rozwiązań systemowych, które stanowiłyby całościowe rozwiązanie w zakresie pomocy udzielanej społeczeństwu ukraińskiemu. Kolejne tygodnie wojny wskazywały także na rosnącą brutalizację działań wojsk rosyjskich wymierzonych w społeczeństwo i infrastrukturę cywilną Ukrainy, dlatego polski rząd rozpoczął pracę nad przygotowaniem szeregu pakietów pomocowych w polskim prawodawstwie.

Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego opracował raport *Masowa pomoc w masowej ucieczce. Społeczeństwo polskie wobec migracji wojennej z Ukrainy* (Fuszara, 2022), w którym zostały udokumentowane przykłady kluczowych działań różnych grup społecznych, w tym wolontariuszy, na rzecz pomocy społeczeństwu ukraińskiemu w obliczu agresji rosyjskiej.

Praca wolontariuszy polegała na organizacji i koordynacji rozmaitych działań oraz wykorzystaniu różnorodnych kompetencji w zaspokajaniu potrzeb obywateli Ukrainy. W organizacji działań wolontariuszy kluczową rolę odgrywało usieciowienie pomocy w społeczności. Sieci, jak pisze Herman (2022, s. 104), „obsługują dystrybucję i wymianę wszelkich rzeczy, na które jest zapotrzebowanie, i którymi można się dzielić w pomocy rzeczowej, potrzebnych usług specjalistycznych (wiedza farmaceutyczna, fizjoterapia, translacja) oraz wiedzy merytorycznej, wraz z pracą przy ich dystrybucji”.

Z kolei kompetencje wolontariuszy konieczne w świadczeniu pomocy Ukraińcom często wykraczały poza wiedzę i umiejętności wykorzystywane w codziennej działalności. Jak pisze Herman (2022), praca wolontariuszy wymagała umiejętności wyjaśniania obywatelom Ukrainy reguł funkcjonowania polskiego państwa, realiów życia w Polsce, konieczności płacenia podatków, polityki i form zatrudniania pracowników, legalności pracy itd. Wynikało to z ogromnych różnic rozwojowych, a nawet cywilizacyjnych między Polską a Ukrainą (Herman, 2022). Podobnie uważa Wilk (2023), który porównując sytuację powodzi występujących w Polsce w 1997 r. z pomocą uchodźcom wojennym z Ukrainy, pisze, że uchodźcy nie są zbiorowościami jednorodnymi i różnią się pod względem planów na przyszłość, kapitału społecznego i finansowego, sytuacji gospodarstwa domowego czy zaufania do instytucji udzielających pomocy, dlatego wsparcie musi być udzielane w różnych obszarach, co wymaga odpowiednio przygotowanych i kompetentnych przedstawicieli instytucji sektora rządowego i pozarządowego oraz czytelnego podziału zadań. Kluczowa jest przy tym koordynacja działań podmiotów udzielających wsparcia uchodźcom od przyjęcia do usamodzielnienia.

Badania empiryczne wskazują, że w pierwszej kolejności konieczne jest zapewnienie poczucia bezpieczeństwa uciekającym z kraju Ukraińcom. Potwierdza to Wojakowska (2022, s. 110), ukazując fenomen lokalnego potencjału kapitału społecznego w procesie zapewniania bezpieczeństwa uchodźcom wojennym z Ukrainy na podstawie przeprowadzonego studium przypadku. Autorka pisze, że „[u]trata poczucia bezpieczeństwa i stabilności, pewności jutra czy nieustannej zależności stwarzała liczne napięcia na linii uchodźcy – rodziny przyjmujące. Wymagało to czasami zmiany miejsca pobytu rodzin ukraińskich i znalezienia innych gospodarzy”. Badaczka podkreśla, że proces alokowania uchodźców koordynowali wolontariusze. Było to możliwe dzięki efektywnemu przywództwu sytuacyjnemu i wieloaspektowemu wsparciu udzielonemu ukraińskim uchodźcom. Wyniki badań autorki potwierdzają, że fenomen licznych oddolnych inicjatyw stanowił praktyczny wymiar społecznego oddziaływania opartego na zaufaniu i partycypacji społecznej.

Pomoc oferowaną obywatelom Ukrainy udokumentowały również Białogońska i Kwiecień (2022) na podstawie działalności wolontariatu w jednej z kieleckich

fundacji. Organizacja pozarządowa niosła pomoc głównie kobietom z dziećmi, które potrzebowały wsparcia materialnego i zdrowotnego. Fundacja tworzyła punkty medyczne i apteczne z niezbędnymi lekami i bezpłatną pomocą medyczną dla uchodźców. Dla efektywnego organizowania pomocy kluczowe były nawiązywanie współpracy w punktami pomocy humanitarnej oraz koordynacja pracy wolontariuszy. Warto tu przytoczyć relację jednej z autorek z pierwszych dni agresji, obrazującą skalę potrzeb ukraińskich obywateli (Białogońska i Kwiecień, 2022, s. 79):

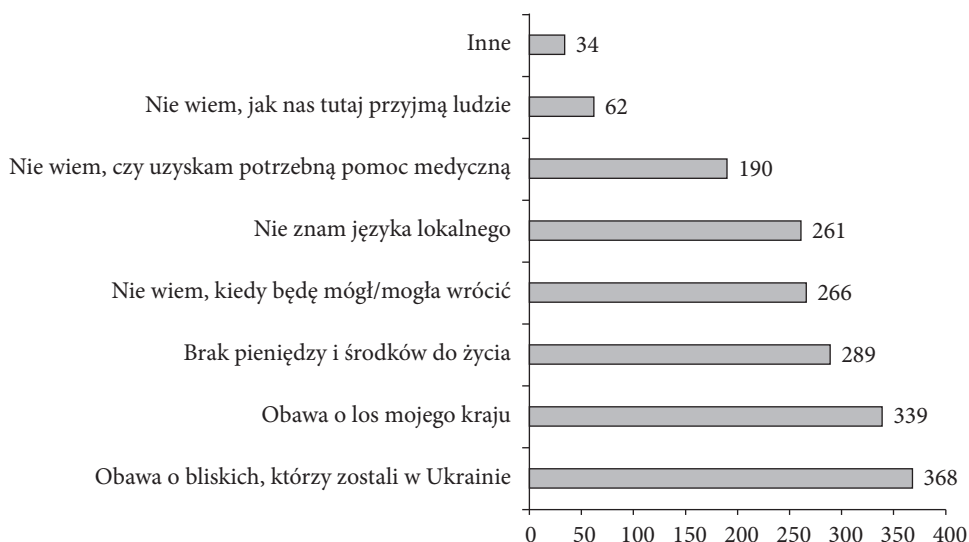
Ludzie stali w kolejkach na przejściach granicznych. Pojawiły się pierwsze posty w Internecie, że potrzeba ciepłych ubrań, bo ludzie uciekli z domów bez ciepłej odzieży, właściwie bez niczego. Napisałyśmy na naszej grupie, że potrzebujemy kurtek, obuwia zimowego, pieluch, parasoli i żywności. To było popołudnie. Wielu komentujących odpowiedziało, że chętnie przekażą dary, ale nie mają możliwości nam tego dowieźć. Wsiadłyśmy w swoje auta i jeździłyśmy po Kielcach, zbierając wszystko, co trzeba. Późnym wieczorem rzeczy te dostarczyłyśmy do grupy Ukraińców mieszkających w Kielcach, a oni zapakowali to do busa i ruszyli na granicę. Powtarzałyśmy to przez kolejne dni, ale wiedziałyśmy, że to nie wystarczy.

Jak wynika z zaprezentowanych wyżej badań, praca wolontariuszy musi w pierwszej kolejności skupiać się na zaspokajaniu egzystencjalnych potrzeb uchodźców. Potwierdza to także badanie ilościowe Isańskiego i in. (2022, s. 2), pokazujące, jak liczne i różnorodne obawy targały uchodźcami, co obrazowało również zakres ich podstawowych niezaspokojonych potrzeb. Badacze podkreślają, że

wyjazd z kraju pochodzenia jest konsekwencją ugruntowanej wiary w zagrożenie egzystencjalne, a nie tak często podkreślanego w badaniach migracyjnych wyboru i wyrazu prawa wyboru. Pojęcie to wpisuje się więc w refleksję na temat ograniczonych, ale jednak: podmiotowości i zapadających w pamięć, często nieprzewidywalnych wydarzeń. (Isański i in., 2022, s. 2)

Większość badanych obywateli Ukrainy wyrażało obawę nie tylko o bliskich, którzy zostali w kraju, lecz także o los ich ojczyzny. Znaczny odsetek uchodźców deklarował strach o kwestie materialne, brak znajomości języka lokalnego czy pomoc medyczną (rysunek 2.2). Obawy Ukraińców przekładały się na ich kluczowe potrzeby, głównie w zakresie znalezienia pracy, długoterminowego zakwaterowania i podstawowej pomocy materialnej. Uchodźcy wskazywali również na potrzebę znalezienia miejsca w placówkach edukacyjnych dla ich dzieci, pomocy medycznej, psychologicznej czy prawnej (rysunek 2.3).

Oprócz zaspokojenia podstawowych potrzeb egzystencjalnych ważnym aspektem wsparcia było zapewnienie uchodźcom przez organizacje pozarządowe namiastki normalności, w szczególności znajdującym się w traumie dzieciom

Rysunek 2.2. Największe obawy uchodźców z Ukrainy w pierwszych tygodniach emigracji

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Isański i in., 2022).

Rysunek 2.3. Najważniejsze potrzeby uchodźców z Ukrainy w pierwszych tygodniach emigracji

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Isański i in., 2022).

i młodzieży. Wolontariusze organizowali dla nich wyjazdy na imprezy sportowe czy wydarzenia rozrywkowe (Andrzejewska, 2022; Rugała, 2021). Kluczową rolę odgrywały przy tym kompetencje międzykulturowe. Rugała (2021), badając działania organizacji pozarządowej pracującej na rzecz dzieci przebywających w jednym z ośrodków dla cudzoziemców w Polsce, podkreśla, że praca wolontariuszy organizacji pozarządowych w środowisku zróżnicowanym kulturowo wymaga od nich kompetencji, takich jak cierpliwość, empatia i wrażliwość kulturowa. Różnorodne działania edukacyjno-animacyjne realizowane przez organizację (zob. szerzej: Rugała, 2021, s. 239–240) miały na celu m.in.:

- aktywizację dzieci i młodzieży,
- dostarczanie wzorców spędzania wolnego czasu oraz pozytywnych doświadczeń w przestrzeni ośrodka dla cudzoziemców,
- uczenie regulacji negatywnych emocji wynikających z traumy wojennej,
- pomoc w wyrównywaniu szans edukacyjnych,
- nawiązywanie kontaktów oraz stworzenie przestrzeni do dialogu.

Naturalną konsekwencją bezinteresownej pomocy udzielanej Ukraińcom była ewolucja od wolontariackiej działalności osób prywatnych i organizacji społecznych (opisanej w niniejszej części rozdziału) do działalności samorządów terytorialnych i państwa, odzwierciedlonej w regulacjach systemowych na szczeblu administracyjnym.

2.4. Działania ustawowe – główne formy wsparcia

Nagły napływ ogromnej rzeszy ludzi z ogarniętej wojną Ukrainy wymagał szybkiej reakcji ze strony władz centralnych i wprowadzenia koniecznych regulacji ustawowych. Filantropijne oddolne działania wolontariuszy, organizacji społecznych i władz samorządowych musiały nabrać charakteru bardziej skoordynowanego, o co apelowały liczne organizacje pozarządowe.

12 marca 2022 r. sejm Rzeczypospolitej Polskiej przyjął ustawę o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Ustawa, 2022b). Określała ona szczególne zasady zalegalizowania pobytu obywateli Ukrainy na terytorium Polski. Regulowała również zasady powierzenia pracy obywatelom Ukrainy, przebywającym legalnie na terytorium Polski, formy wsparcia ze strony podmiotów administracji publicznej i wyższych uczelni czy źródeł finansowania pomocy. Należy jednocześnie zwrócić uwagę, że dokonano wielu zmian w ustawach konstytucyjnych jednostek samorządu terytorialnego, dzięki czemu zostały stworzone warunki do udzielania pomocy finansowej i niefinansowej m.in. ukraińskim uchodźcom.

2.4.1. Źródła finansowania rządowej pomocy udzielanej uchodźcom

Środki finansowe dla obywateli ukraińskich uciekających przed wojną pochodzą głównie z utworzonego w celu finansowego wsparcia Ukraińców funduszu pomocowego w Banku Gospodarstwa Krajowego (BGK). Fundusz zasilany jest m.in. z wpłat środków pieniężnych jednostek sektora finansów publicznych, z emisji papierów skarbowych, ze środków budżetu państwa, bezzwrotnych funduszy zagranicznych, darowizn i pożyczek (Ustawa, 2022b, art. 14 ust. 5).

Wypłaty z funduszu mogą być dokonywane na podstawie dyspozycji wypłaty składanej do BGK przez Prezesa Rady Ministrów. Beneficjentami funduszu mogą być również jednostki samorządu terytorialnego, które gromadzą środki funduszu na wydzielonym rachunku dochodów i przeznaczają je na wydatki w ramach planu finansowego tego rachunku (Rycerska, 2022). Państwowe jednostki budżetowe i jednostki samorządu terytorialnego przeznaczają środki funduszu pomocowego na wydatki w ramach planu finansowego wspomnianego rachunku. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), zarząd powiatu i zarząd województwa dysponują środkami, przy czym plan finansowy nie stanowi elementu uchwały budżetowej (Muzyczka, 2022).

2.4.2. Opieka socjalna

Należy wskazać, że obywatelom Ukrainy, którzy zgodnie z ustawą legalnie przebywają z dziećmi na terytorium Polski, przysługuje szereg świadczeń rodzinnych i wychowawczych określonych w art. 26 ustawy (Ustawa, 2022b). Są to:

- świadczenia rodzinne, o których mowa w ustawie z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Ustawa, 2003c),
- świadczenie wychowawcze, o którym mowa w ustawie z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (Ustawa, 2016),
- świadczenie dobry start, o którym mowa w przepisach wydanych na podstawie art. 187a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Ustawa, 2011b),
- rodzinny kapitał opiekuńczy, o którym mowa w ustawie z dnia 17 listopada 2021 r. o rodzinnym kapitale opiekuńczym (Ustawa, 2021),
- dofinansowanie obniżenia opłaty rodzica za pobyt dziecka w żłobku, klubie dziecięcym lub u dziennego opiekuna, o czym mowa w art. 64c ust. 1 ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 (Ustawa, 2011a).

Jak pisze Rycerska (2022), obywatel Ukrainy legalnie przebywający w Polsce ma prawo do świadczeń rodzinnych, o których mowa w ustawie z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Ustawa, 2003c), na zasadach i w trybie tych

przepisów, z wyjątkiem warunku posiadania karty pobytu z adnotacją „dostęp do rynku pracy”. Ustawa ta stanowi, że świadczenia rodzinne oraz koszty ich obsługi, składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe z ubezpieczenia społecznego oraz składki na ubezpieczenie zdrowotne są finansowane w formie dotacji celowej z budżetu państwa.

Na mocy art. 31 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. przewiduje się również możliwość uzyskania przez obywateli Ukrainy legalnie przebywających w Polsce i wpisanych do rejestru PESEL świadczenia 500 plus, czyli 500 zł miesięcznie na każde dziecko do ukończenia 18. roku życia. Ponadto istnieje możliwość otrzymania jednorazowego świadczenia pieniężnego w wysokości 300 zł na osobę (Ustawa, 2022b, art. 31 ust. 1). Może być ono przeznaczone na utrzymanie, w szczególności na pokrycie wydatków na żywność, odzież, obuwie, środki higieny osobistej oraz opłaty mieszkaniowe. Świadczenie wypłacane jest przez gminę (Ustawa, 2022b, art. 31 ust. 1). Organem odpowiedzialnym za realizację świadczenia jest wójt, burmistrz lub prezydent miasta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania osoby ubiegającej się o wsparcie. Do przyznania przez wójta, burmistrza lub prezydenta miasta jednorazowego świadczenia pieniężnego nie jest wymagana odrębna decyzja (Rycerska, 2022).

Ważnym elementem wsparcia jest rodzinny kapitał opiekuńczy (RKO), który przysługuje na dziecko w wieku od 12. do 35. miesiąca życia. Świadczenie to nie zależy od dochodu rodziny i wynosi w sumie do 12 tys. zł na drugie i każde kolejne dziecko. Warunkiem koniecznym uzyskania świadczenia jest zamieszkanie rodzica z dzieckiem na terenie Rzeczypospolitej. Świadczenie nie przysługuje m.in. wówczas, gdy rodzic został pozbawiony władzy rodzicielskiej.

2.4.3. Zakwaterowanie

Ważną formą wsparcia uchodźców z Ukrainy, uregulowaną na mocy ustawy z 12 kwietnia, były środki wypłacane podmiotom zapewniającym ukraińskim obywatelom zakwaterowanie i wyżywienie. W art. 13 ustawy znajduje się zapis, zgodnie z którym każdemu podmiotowi, w szczególności osobie fizycznej prowadzącej gospodarstwo domowe, który zapewniał zakwaterowanie i wyżywienie obywatelowi Ukrainy mogło zostać przyznane na jego wniosek świadczenie pieniężne z tego tytułu na okres nie dłuższy niż 120 dni, z możliwością przedłużenia tego okresu w uzasadnionych przypadkach.

Wysokość świadczenia została ustalona na kwotę 40 zł dziennie na osobę i mogła zostać podwyższona przez wojewodę w przypadku zapewnienia zakwaterowania i wyżywienia obywatelom Ukrainy przed dniem wejścia w życie ustawy oraz gdy podmiotem zapewniającym zakwaterowanie i wyżywienie obywatelom Ukrainy była jednostka organizacyjna, osoba prawna lub przedsiębiorca (Ustawa, 2022b, art. 13).

2.4.4. Powierzenie pracy obywatelom Ukrainy i ich aktywność ekonomiczna

Ustawa o pomocy uchodźcom z Ukrainy reguluje zasady powierzenia pracy obywatelom Ukrainy (Ustawa, 2022b, art. 22 ust. 6)*. Osoba taka na stronie www.praca.gov.pl może zarejestrować się oraz zostać uznana jako bezrobotna albo poszukująca pracy. Zgodnie z ustawą w ciągu 14 dni od daty podjęcia pracy należy poinformować o tym fakcie powiatowy urząd pracy właściwy ze względu na siedzibę lub miejsce zamieszkania pracodawcy. Legalnie przebywający na terenie Polski obywatel Ukrainy może skorzystać z usług rynku pracy w postaci m.in. pośrednictwa pracy, poradnictwa zawodowego oraz szkoleń, na tych samych zasadach jak obywatele polscy. Powyższy sposób legalizacji pracy cudzoziemców dotyczy nie tylko obywateli Ukrainy, których pobyt jest uznany za legalny na podstawie art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Ustawa, 2022b), lecz również obywateli Ukrainy przebywających legalnie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na innej podstawie. W art. 87 ust. 1 pkt 12 tej ustawy wskazano np. na możliwość zatrudnienia cudzoziemców na podstawie wizy lub zezwolenia na pobyt czasowy czy w ramach ruchu bezwizowego. Jednocześnie zezwolenie na pracę czy oświadczenie wpisane do ewidencji nie nadają prawa do powierzenia/wykonywania pracy, jeżeli cudzoziemiec przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na innej podstawie (Ustawa, 2022b, art. 87 ust. 1 pkt 12).

Obywatele Ukrainy, których pobyt jest uznany za legalny na podstawie art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. (Ustawa, 2022b), a jednocześnie przebywają na terytorium Polski na podstawie określonej w art. 87 ust. 1 pkt 12 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Ustawa, 2004, art. 87 ust. 1), mogą wykonywać pracę zgodnie z zezwoleniem na pracę lub oświadczeniem wpisanym do ewidencji oświadczeń. W takim przypadku nie jest wymagane powiadomienie, o którym mowa w art. 22 ust. 1 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. (Ustawa, 2022b).

W art. 61 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy wskazano także, że uzyskanie statusu osoby bezrobotnej, o którym mowa w art. 49 pkt 5 tej ustawy, umożliwia skorzystanie przez nią z pełnego katalogu form pomocy określonego w niniejszej ustawie (Ustawa, 2004). Są to m.in. szkolenia zawodowe, dofinansowanie podjęcia działalności gospodarczej,

* Jeżeli obywatel Ukrainy, o którym mowa w art. 1 ust. 1 (tj. który przybył na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z terytorium Ukrainy w związku z działaniami wojennymi prowadzonymi na terytorium tego państwa, oraz obywatel Ukrainy posiadający kartę Polaka, który wraz z najbliższą rodziną z powodu tych działań wojennych przybył na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej), przybył legalnie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 24 lutego 2022 r. do dnia określonego w przepisach wydanych na podstawie ust. 4 i deklaruje zamiar pozostania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jego pobyt na tym terytorium uznaje się za legalny do 30 czerwca 2024 r.

refundacja zatrudnienia, refundacja kosztów opieki nad dzieckiem do lat 7 lub osobą zależną (Ustawa, 2004, art. 61).

W art. 24 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. ustawodawca określił również rolę Ochotniczych Hufców Pracy oraz Centrów Integracji Społecznej (Ustawa, 2022b). Te pierwsze mogą realizować zadania, o których mowa w ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, na rzecz obywateli Ukrainy (Ustawa, 2022b, art. 22 ust. 1), którzy ukończyli 15 lat i nie ukończyli 25 lat (Ustawa, 2022b, art. 24).

Zgodnie z art. 12 ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy Ochotnicze Hufce Pracy organizują rekrutację młodzieży do Ochotniczych Hufców Pracy, prowadzą działalność edukacyjno-szkoleniową oraz w porozumieniu z kuratorami oświaty i organami prowadzącymi szkoły kierują uczestników Ochotniczych Hufców Pracy do szkół i placówek zgodnie z prawem oświatowym (Ustawa, 2022b).

Z kolei podmioty prowadzące Centra Integracji Społecznej, o których mowa w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Ustawa, 2003b), mogą realizować zadania na rzecz legalnie przebywających w Polsce obywateli Ukrainy (Ustawa, 2022b).

Ponadto zgodnie z art. 23 ust 1 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. obywatele Ukrainy, których pobyt na terytorium Polski uznaje się za legalny*, na podstawie niniejszej ustawy lub ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach mogą podejmować i wykonywać działalność gospodarczą w Polsce na takich samych zasadach jak obywatele polscy, jeśli mają numer PESEL. Dotyczy to zarówno firm jednoosobowych, jak i spółek kapitałowych i osobowych (Ustawa, 2022b).

2.5. Nowelizacja ustawy z dnia 12 marca 2022 r. – główne kierunki zmian

13 stycznia 2023 r. weszła w życie ustawa o zmianie ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa oraz niektórych innych ustaw (Ustawa, 2023).

* Gdy mowa w rozdziale o legalnym pobycie obywatela ukraińskiego w Polsce, oznacza to obywatela Ukrainy, który przybył na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej bezpośrednio z terytorium Ukrainy w związku z działaniami wojennymi prowadzonymi na terytorium tego państwa, oraz obywatela Ukrainy posiadającego kartę Polaka, który wraz z najbliższą rodziną przybył do Polski w związku z działaniami wojennymi. Status ten reguluje ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o udzielaniu pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Ustawa, 2022b). Ustawa ta obejmuje również małżonka obywatela Ukrainy nieposiadającego obywatelstwa ukraińskiego, jeżeli przybył on na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej bezpośrednio z terytorium Ukrainy w związku z działaniami wojennymi prowadzonymi na terytorium tego państwa (Ustawa, 2022b, art. 1 ust. 2).

Nowelizacja ustawy wprowadziła obowiązek 30-dniowego terminu na złożenie wniosku o nadanie numeru PESEL przez obywateli Ukrainy od dnia przybycia na terytorium Polski z zastrzeżeniem zawartym w art. 22, że jeżeli obywatel Ukrainy do dnia wejścia w życie ustawy nowelizującej nie złoży wniosku o nadanie numeru PESEL, będzie miał na to jeszcze 30 dni. Kolejna zmiana dotyczyła uchylecia art. 38 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy, który przewidywał możliwość składania wniosków o udzielenie zezwolenia na pobyt czasowy po upływie 9 miesięcy od wjazdu do Polski.

Zmieniona została również procedura ubiegania się o zezwolenie na pobyt czasowy w celu wykonywania pracy. Nowelizacja ustawy wprowadziła z dniem 1 kwietnia 2023 r. zmianę w art. 42 specustawy w formie regulacji umożliwiającej legalnie przebywającym w Polsce obywatelom Ukrainy, których status pobytowy dokumentuje posiadany numer PESEL (ze statusem „UKR”), ubieganie się o udzielenie zezwolenia na pobyt czasowy. Związane jest ono z kluczowymi dla obywatela Ukrainy uprawnieniami dotyczącymi jego aktywności ekonomicznej, takimi jak: zezwolenie na pobyt czasowy i pracę, zezwolenie na pobyt czasowy w celu wykonywania pracy w zawodzie wymagającym wysokich kwalifikacji czy zezwolenie na pobyt czasowy w celu prowadzenia działalności gospodarczej. Od 1 kwietnia 2023 r. uchodźcy z Ukrainy mogą składać wnioski o udzielenie powyższych zezwoleń na pobyt w urzędach wojewódzkich właściwych ze względu na miejsce ich pobytu.

Ważny zapis w nowelizacji ustawy specjalnej dotyczy również obywateli Ukrainy, którzy przebywali w Polsce przed 24 lutego 2022 r. Przed nowelizacją występowało wiele rozbieżności w terminach ważności kart pobytu, zgody na pobyt tolerowany czy dobrowolnego powrotu. Nowelizacja ustawy wprowadziła ujednoczenie tych terminów. Okres przedłużonych uprawnień kończy się z dniem 24 sierpnia 2023 r. (Ustawa, 2023, art. 42 ust. 11). Zmiana ta była kluczowa z perspektywy zachowania ciągłości uprawnień obywateli Ukrainy wynikających z przepisów podlegających zmianie.

Zgodnie z nowelizacją ustawy od marca 2023 r. obywatele Ukrainy, którzy będą w Polsce ponad 120 dni pozostawać w miejscach zbiorowego zakwaterowania, będą musieli pokryć 50% kosztów utrzymania, ale nie więcej niż 40 zł za osobę dziennie. Natomiast od maja 2023 r. dla uchodźców, których pobyt w Polsce przekroczy 180 dni, udział w kosztach wzrośnie do 75%, jednak nie więcej niż 60 zł dziennie) (Ustawa, 2023, art. 12 ust. 17 a i b). Warto zwrócić uwagę na to, że pomoc nie jest ograniczana w przypadku grup szczególnie wrażliwych, takich jak osoby niepełnosprawne i ich opiekunowie, dzieci, osoby w wieku emerytalnym, kobiety w ciąży, osoby wychowujące dziecko do 12. miesiąca życia, opiekunowie co najmniej trojga dzieci, a także osoby w trudnej sytuacji. Te osoby nie będą musiały pokrywać kosztów utrzymania, czyli po upływie 120 dni od ich przyjazdu do Polski pomoc będzie kontynuowana bez opłat (Ustawa, 2023, art. 12 ust. 17c).

Na mocy nowelizacji ustawy z dnia 13 stycznia 2023 r. uszczelniono także system wypłaty świadczeń dla uchodźców z Ukrainy. Zgodnie z zapisem zawartym w art. 26 nowelizacji specustawy wypłaty świadczeń rodzinnych i wychowawczych wskazanych w tym artykule będą wstrzymywane, jeżeli uchodźca wyjedzie z Polski (i taki wyjazd przekroczy 30 dni). Obywatel Ukrainy może ubiegać się o świadczenia, jeśli ponownie ucieknie do Polski w wyniku działań wojennych w Ukrainie (Ustawa, 2023, art. 26 i 28).

W art. 50 nowelizacji ustawy zawarto zmiany odnośnie do pomocy finansowej dla samorządów na realizację dodatkowych zadań oświatowych związanych z kształceniem, wychowaniem i opieką nad dziećmi i uczniami z Ukrainy. Na rok 2023 na te zadania zaplanowano ponad 2 mld zł w funduszu pomocy. Regulacja umożliwiła także przekazywanie środków z funduszu na cele związane m.in. z digitalizacją obiektów materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Ukrainie (Ustawa, 2023, art. 50 a, b i c).

2.6. Miejsce organizacji pozarządowych w ustawodawstwie dotyczącym pomocy uchodźcom

Kluczowe regulacje dotyczące możliwości wspierania uchodźców z Ukrainy przez organizacje pozarządowe zawarto w art. 12 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. Jak wcześniej zauważono, w art. 12 ustawy znalazły się zapisy odnośnie do uprawnień wojewodów, którzy mogą zapewnić pomoc obywatelom Ukrainy w zakresie miejsc zakwaterowania oraz transportu do tych miejsc i całodziennego wyżywienia zbiorowego; finansowania przejazdów środkami transportu publicznego oraz specjalistycznego transportu przeznaczonego dla osób z niepełnosprawnością, a także pomoc w zagwarantowaniu środków czystości i higieny osobistej oraz innych produktów. W zapisach o kompetencjach wojewodów można odnaleźć fragment dotyczący koordynowania działań organów władzy publicznej oraz organizacji pozarządowych i przedsiębiorców w zakresie udzielania pomocy obywatelom Ukrainy (Ustawa, 2022b, art. 12, ust.2).

Ustawodawca dopuszcza również zlecenie zadań organizacjom pozarządowym, jeżeli organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego, związek jednostki samorządu terytorialnego lub związek metropolitalny przyjmie uchwałę o zakresie pomocy udzielanej obywatelom Ukrainy. Zadania pomocowe mogą być też zlecane organizacjom pozarządowym i podmiotom powiązanim na podstawie przepisów ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Ustawa, 2003a). W art. 12 ust. 8 ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy (Ustawa, 2022b) ustawodawca zniósł obowiązek ogłaszania w takim przypadku otwartego konkursu ofert, nakazując jednocześnie stosowanie przepisów ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych m.in. odnośnie do trybu

postępowania o udzielenie dotacji, sposobu jej rozliczania i kontroli (Ustawa, 2009, art. 12 ust. 8).

Jak pisze Rycerska (2022), umowa zawarta z organizacją pozarządową powinna zawierać: szczegółowy opis zadania, w tym cel przyznania dotacji, termin jego realizacji; wysokość przyznanej dotacji i sposób jej wypłaty; termin wykorzystania dotacji, nie dłuższy niż do 31 grudnia danego roku budżetowego; tryb kontroli wykonania zadania; termin i sposób rozliczenia udzielonej dotacji, a także termin zwrotu niewykorzystanej części dotacji, nie dłuższy niż 15 dni od dnia określonego w umowie o wykonanie zadania, a w szczególności w przypadku zadania realizowanego za granicą – 30 dni od dnia określonego w umowie.

Ponadto w art. 25 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. dotyczącej opieki nad małoletnim obywatelem Ukrainy, który przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej bez opieki osób dorosłych odpowiedzialnych za niego zgodnie z prawem obowiązującym w Rzeczypospolitej Polskiej, wskazano, że reprezentuje oraz sprawuje pieczę nad jego osobą i majątkiem opiekun tymczasowy. Wniosek o wszczęcie postępowania o wyznaczenie opiekuna mogą złożyć przedstawiciele organizacji międzynarodowych lub pozarządowych zajmujących się udzielaniem pomocy cudzoziemcom (Ustawa, 2022b, art. 25 ust. 11 pkt 6).

Zgodnie z art. 83 ustawy z dnia 12 marca 2022 r.

[w] planie finansowym samorządowej jednostki budżetowej, innej niż urząd marszałkowski, starostwo powiatowe, urząd gminy, mogą być ujmowane dotacje związane z realizacją programów operacyjnych oraz inne dotacje, w tym udzielane na finansowanie lub dofinansowanie realizacji zadania publicznego organizacjom pozarządowym, o których mowa w art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie oraz podmiotom wymienionym w art. 3 ust. 3 tej ustawy. (Ustawa, 2022b)

2.7. Podsumowanie

Wybuch wojny w Ukrainie spowodował niespotykany w Polsce napływ uchodźców w bardzo krótkim czasie. Potrzebna była natychmiastowa pomoc w różnych obszarach. W początkowej fazie kluczową rolę odegrały organizacje społeczne, głównie organizacje pozarządowe z rzeszą wolontariuszy. Ich głównym celem było organizowanie pomocy humanitarnej, pomocy logistycznej, zapewnienie schronienia i podstawowych środków do życia, a także pomocy psychologicznej, głównie dzieciom doświadczającym traumy wojny.

Skala okrucieństwa rosyjskiej agresji, rosnąca liczba osób wymagających wsparcia oraz perspektywa przedłużającej się wojny wymusiły reakcję samorządów terytorialnych i państwa. Wprowadzenie rozwiązań systemowych przez polskie władze lokalne i centralne było kolejnym etapem procesu wspierania ukraińskiego

społeczeństwa. W pierwszej kolejności przyjęto ustawę o pomocy obywatelom Ukrainy, zawierającą kluczowe zapisy umożliwiające ukraińskim rodzinom funkcjonowanie w Polsce.

Dalszy napływ ogromnej liczby osób z ogarniętej wojną Ukrainy oraz eskalacja agresji rosyjskiej, a także rosnące przekonanie, że wojna będzie trwała jeszcze długi czas, wymagały kolejnych zmian w ustawodawstwie, które wprowadzono w drodze nowelizacji ustawy. Była ona istotnym krokiem władz publicznych w ewolucji polskiego prawodawstwa dotyczącego unormowania pobytu uchodźców w Polsce w perspektywie długookresowej. Nowelizacja prawa dotyczyła kilku kluczowych płaszczyzn. Po pierwsze, uszczelniono przepisy i uproszczono procedury udzielania wsparcia uchodźcom. Po drugie, przyjęto perspektywę długoterminową w świadczeniu pomocy w przekonaniu, że znaczna liczba Ukraińców będzie wiązała swoją przyszłość ze stałym pobytem w Polsce – chodzi głównie o kwestie edukacji i opieki nad dziećmi ukraińskimi czy swobody działalności gospodarczej. Po trzecie, wprowadzono regulacje dotyczące partycypacji obywateli Ukrainy w kosztach utrzymania pomocy uchodźcom, co wydaje się zrozumiałe w przypadku tych obywateli Ukrainy, którzy zdążyli zorganizować sobie życie w Polsce.

Metodyka badania

id Paweł Mikołajczak
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
pawel.mikolajczak@ue.poznan.pl

3.1. Przedmiot i cel badania

Przedmiotem badania było wsparcie ukraińskich uchodźców przez wolontariuszy skupionych wokół polskich organizacji pozarządowych, natomiast celem – rozpoznanie stopnia, potencjału zasobowego i zakresu zaangażowania polskich organizacji pozarządowych w zapewnienie wsparcia obywatelom Ukrainy. Badanie zostało realizowane przez Zespół Naukowy ds. Badań nad Organizacjami Non-Profit i Przedsiębiorczością Społeczną działający w Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu. Projekt został sfinansowany ze środków Fundacji Ernsta-Bernda Blümlego działającej przy Uniwersytecie we Freiburgu w Szwajcarii.

3.2. Problemy badawcze

Głównym problemem badawczym jest odpowiedź na pytanie: **Jakie elementy potencjału zasobowego polskich organizacji pozarządowych decydują o ich skuteczności w pomocy udzielanej uchodźcom z Ukrainy?**

Sformułowano następujące pytania szczegółowe w celu udzielenia odpowiedzi na główny problem badawczy:

- Jaki jest wpływ potencjału finansowego i ludzkiego organizacji pozarządowych na skalę pomocy udzielanej uchodźcom z Ukrainy?
- Jakie są czynniki i rola motywacji wolontariuszy działających na rzecz organizacji pozarządowych pomagającym uchodźcom wojennym z Ukrainy?
- Jakie są wyzwania związane z obniżeniem motywacji wolontariuszy w warunkach przedłużającego się konfliktu zbrojnego w Ukrainie?
- Jaka jest rola potencjału relacyjnego, informacyjnego, finansowego i społecznego otoczenia polskich organizacji udzielających pomocy humanitarnej uchodźcom wojennym z Ukrainy?

- Jakie sposoby rekrutacji wolontariuszy stosują organizacje pozarządowe wspierające uchodźców z Ukrainy?
- Jakimi cechami odznaczają się wolontariusze pomagający ukraińskim uchodźcom w sposób zorganizowany?
- Jakiego typu kompetencji organizacje pozarządowe oczekują od wolontariuszy udzielających wsparcia uchodźcom z Ukrainy?
- Jaki jest stosunek organizacji pozarządowych działających na rzecz uchodźców ukraińskich do podnoszenia kompetencji wolontariuszy?
- Jakie są rodzaje motywatorów wolontariuszy zaangażowanych w organizacjach pozarządowych pomagających uchodźcom wojennym z Ukrainy?
- Czy istnieje związek między motywatorami wewnętrznymi i zewnętrznymi wolontariuszy stosowanymi przez organizacje pozarządowe pomagające uchodźcom wojennym z Ukrainy?
- Jakie są rodzaje diagnozowanych potrzeb wolontariuszy organizacji pozarządowych świadczących pomoc dla uchodźców wojennych z Ukrainy?
- Czy istnieje związek między diagnozowanymi potrzebami wewnętrznymi i zewnętrznymi wolontariuszy organizacji pozarządowych?
- Z którymi podmiotami otoczenia współpracują organizacje pozarządowe pomagające uchodźcom wojennym z Ukrainy?
- Jakiego rodzaju wsparcie uzyskują organizacje pozarządowe pomagające uchodźcom wojennym z Ukrainy od podmiotów z ich otoczenia?
- W których obszarach organizacje pozarządowe koordynują swoje działania, współpracując z podmiotami otoczenia?
- Czy istnieje związek między współpracą organizacji pozarządowych z podmiotami z ich otoczenia a rodzajami udzielanego wsparcia?
- Czy istnieje związek między współpracą organizacji pozarządowych pomagających uchodźcom wojennym z Ukrainy z podmiotami z ich otoczenia a koordynowanymi przez nie obszarami działań?

3.3. Procedura badawcza

Badanie było zrealizowane jako pełne techniką CAWI (*computer-assisted web interview*). Zakres podmiotowy badania objął 340 zarejestrowanych organizacji pozarządowych znajdujących się na liście NGO zaangażowanych w pomoc ukraińskim uchodźcom, dostępnej na stronie internetowej <http://spis.ngo.pl> (baza organizacji pozarządowych była zamieszczona w zakładce rejestr organizacji pomagających uchodźcom z Ukrainy)*. Ostatecznie odpowiedzi uzyskano od 80 organizacji poza-

* Autorzy korzystali z bazy ngo.pl. Dane Głównego Urzędu Statystycznego pojawiły się dopiero rok po zrealizowaniu badania, którego wyniki są zamieszczone w książce.

rządowych. W toku weryfikacji zebranych danych odrzucono odpowiedzi siedmiu organizacji, zatem analizowane były odpowiedzi udzielone przez 73 organizacje pozarządowe, które przy zbiorowości 340 NGO stanowią ok. 23,5% populacji ujętej w bazie.

Badanie zostało wykonane (od 1 sierpnia do 27 października 2022 r.) w dwóch etapach. W pierwszej kolejności przeprowadzono badanie pilotażowe (od 1 sierpnia do 30 września 2022 r.), w wyniku którego otrzymano wypełnione ankiety od 29 organizacji pozarządowych. Wyniki pilotażu były przedstawiane i konsultowane podczas cyklicznych konferencji naukowych (pt. *Aktywność NGO w obliczu wojny w Ukrainie*) z udziałem NGO, organizowanych przez Zespół Naukowy ds. Badań nad Organizacjami Non-Profit i Przedsiębiorczością Społeczną działający w Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu. Konferencje dotyczyły roli organizacji pozarządowych w pomocy udzielanej uchodźcom wojennym z Ukrainy.

Następnie przeprowadzono badanie właściwe: od 10 do 27 października 2022 r. Zaproszenie do wypełniania ankiet wysyłano trzykrotnie do wszystkich organizacji w populacji generalnej. Dodatkowo członkowie zespołu dzwonili do organizacji (które udostępniły numer telefonu) z prośbą o wypełnienie kwestionariusza ankiety. Do upowszechniania badania wykorzystano także komunikator Messenger. W konsekwencji w ramach pilotażu uzyskano 29 odpowiedzi, a następnie w badaniu właściwym 51 kolejnych odpowiedzi.

3.4. Narzędzie badawcze – kwestionariusz ankiety

Narzędzie badawcze w postaci kwestionariusza ankiety zawierało pytania właściwe (zamknięte i otwarte) oraz metryczkę. Ankieta była sformułowana po polsku. Właściwa część ankiety obejmowała 23 pytania, w tym 5 pytań otwartych i 18 pytań zamkniętych. Dotyczyły one zaangażowania organizacji i wolontariuszy, kompetencji, szkoleń i wsparcia dla wolontariuszy, źródeł informacji o potrzebach i podejmowanych działaniach, obszarów koordynacji działań i liczby wspartych uchodźców, źródeł finansowania działań organizacji pozarządowych, wsparcia publicznego oraz współpracy z podmiotami zewnętrznymi. Metryczka zawierała pytania dotyczące następujących kwestii: rok powstania organizacji, miejsce działalności, liczba pracowników, liczba wolontariuszy, obszary działalności, doświadczenie we wsparciu uchodźców, lokalizacja siedziby organizacji.

3.5. Metody analizy

Poza kwerendą literatury w poszczególnych częściach pracy stosowano także różne narzędzia i techniki statystyczne w zależności od przyjętych celów kolejnych rozdziałów. Oprócz analizy opisowej do oceny związków między badanymi

zmiennymi zastosowano analizę korelacji rang Spearmana oraz test niezależności chi-kwadrat. W celu przeprowadzenia analiz statystycznych w poszczególnych rozdziałach książki autorzy zmodyfikowali skale w stosunku do tych, które zawarte były w kwestionariuszu ankiety.

Na podstawie wartości współczynnika korelacji rang Spearmana wskazano, czy między zmiennymi istnieje dodatnia czy ujemna zależność i o jakiej sile (Xiao i in., 2016). Ponadto istotność statystyczna związku między zmiennymi została zweryfikowana na poziomie istotności $p = 5\%$ * uważanym za standardowy poziom przy weryfikacji (Alsaqr, 2021; Dahiru, 2008).

Ogólnie rzecz biorąc, współczynnik korelacji rang Spearmana może być stosowany, jeśli założenia dotyczące współczynnika korelacji Pearsona nie są spełnione, to znaczy jeżeli nie można założyć związku liniowego: jeśli żadna ze zmiennych nie ma rozkładu normalnego lub jeśli co najmniej jedna zmienna jest mierzona w skali porządkowej (Hauke, 2011; Sedgwick, 2014).

Współczynnik korelacji rang Spearmana mierzy siłę i kierunek związku między dwiema zmiennymi, spośród których przynajmniej jedna wyrażona jest na poziomie porządkowym, a druga może być również na poziomie porządkowym lub wyższym (Xiao i in., 2016).

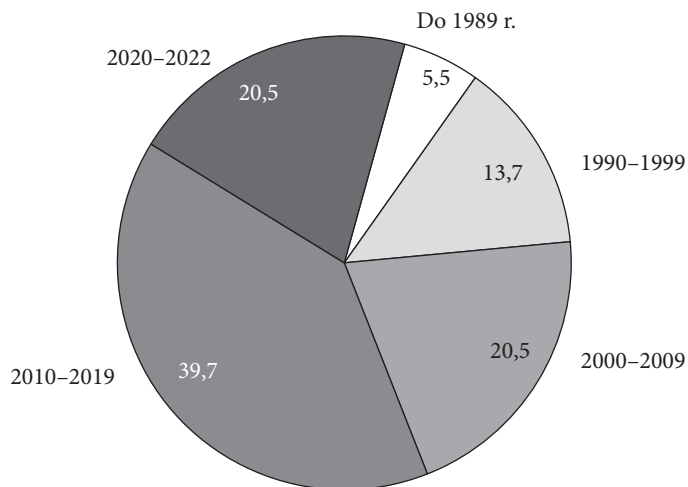
3.6. Ograniczenia badania

Ograniczeniem badania jest niewielka liczba organizacji pomagających uchodźcom z Ukrainy zarejestrowanych w bazie NGO.pl, co wynika z bardzo wczesnego momentu realizacji badania (październik 2022 r.). Utrudnieniem jest również osiągnięta zwrotność. Wnioski z badania zawarte w książce dotyczą badanej zbiorowości, a możliwość uogólnienia wyników badania do wszystkich organizacji niosących pomoc podczas wojny w Ukrainie jest ograniczona.

3.7. Charakterystyka badanej populacji

Wśród badanej zbiorowości organizacji największy odsetek organizacji pozarządowych powstał w latach 2010–2019 (39,7%), a najmniejszy przed 1989 r. (5,5%). W latach 1990–1999 utworzono 13,7% badanych organizacji, a co piąta organizacja powstała między 2000 a 2009 r. Ten sam odsetek NGO rozpoczął swoją aktywność w latach 2020–2022 (20,5%) (rysunek 3.1).

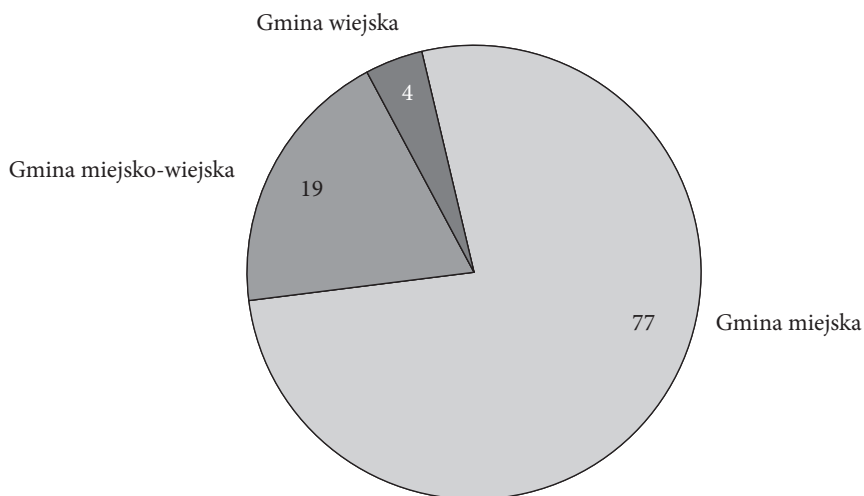
* Zmienna p oznacza prawdopodobieństwo i mierzy prawdopodobieństwo, że zaobserwowana różnica między grupami wynika z przypadku. Wartość p bliska 0 oznacza, że jest mało prawdopodobne, aby zaobserwowana różnica była spowodowana przypadkiem, podczas gdy wartość p bliska 1 wskazuje na brak różnicy między grupami innej niż zasadniczo przypadek (Nahm, 2017).

Rysunek 3.1. Struktura organizacji pozarządowych według roku powstania (w %)

Źródło: na podstawie danych uzyskanych w badaniu ankietowym.

Ponad dwie trzecie organizacji pozarządowych (77%), które wzięły udział w badaniu, większość swojej działalności prowadzi w gminach miejskich. Prawie co piąta organizacja prowadzi ją w gminach miejsko-wiejskich (19%), a zaledwie 4% badanych organizacji pozarządowych działa głównie na obszarach wiejskich (rysunek 3.2).

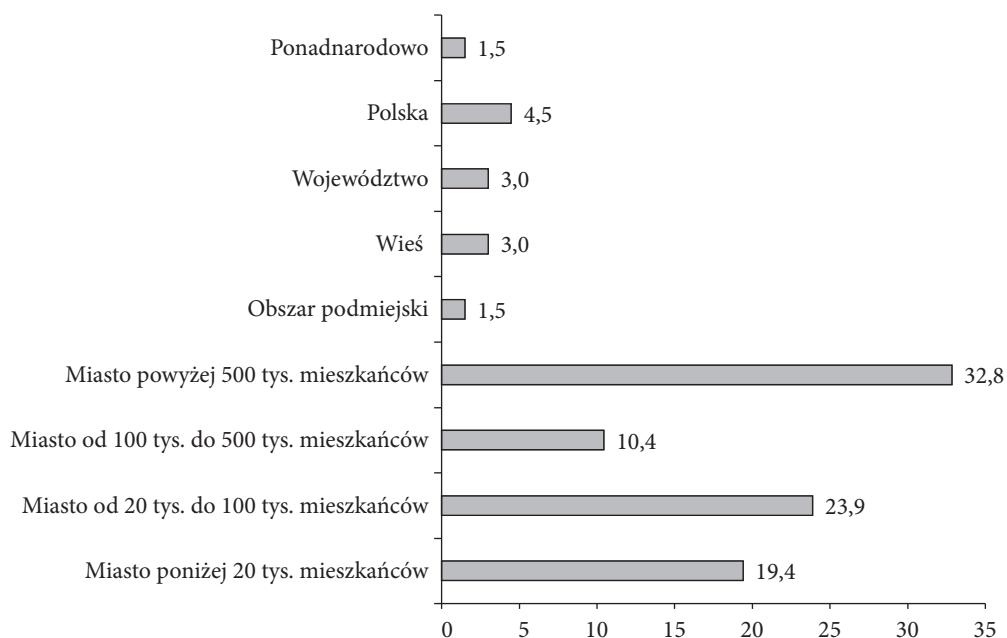

Rysunek 3.2. Struktura organizacji pozarządowych według lokalizacji prowadzenia większości działalności (w %)

Źródło: na podstawie danych uzyskanych w badaniu ankietowym.

Przyglądając się szczegółowo zasięgowi działalności badanych organizacji, należy stwierdzić, że większość z nich pracuje lokalnie. Zasięg działania ponad jednej trzeciej z nich obejmuje miasta powyżej 500 tys. mieszkańców (32,8%). Prawie co czwarta organizacja działa w obrębie miasta od 20 tys. do 100 tys. mieszkańców (23,9%), a prawie co piąta (19,4%) funkcjonuje w mieście poniżej 20 tys. mieszkańców.

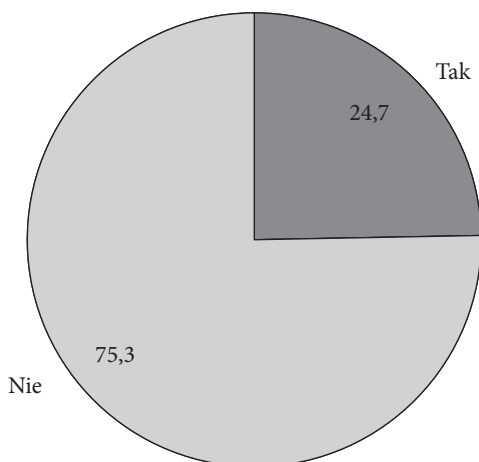
Co dziesiąta organizacja pozarządowa działa w mieście od 100 tys. do 500 tys. mieszkańców (10,4%), 4,5% NGO – w zasięgu całego kraju, a 3% w zasięgu województwa. Wieś stanowi obszar działań również dla zaledwie 3% badanych organizacji pozarządowych. Zaledwie 1,5% organizacji działa ponadnarodowo lub w obszarze podmiejskim (rysunek 3.3).

Rysunek 3.3. Struktura organizacji pozarządowych według zasięgu działalności (w %)

Źródło: na podstawie danych uzyskanych w badaniu ankietowym.

Dwie trzecie badanych organizacji pozarządowych nie miało doświadczenia w pomocy uchodźcom przed 24 lutego 2022 r., tj. przed datą, którą przyjmuje się za początek wojny w Ukrainie (75,3%), a co czwarta organizacja pozarządowa, która wzięła udział w badaniu, mogła wykazać się takim doświadczeniem (rysunek 3.4).

Rysunek 3.4. Struktura organizacji pozarządowych według posiadanego doświadczenia w pomocy uchodźcom przed 24 lutego 2022 r. (w %)

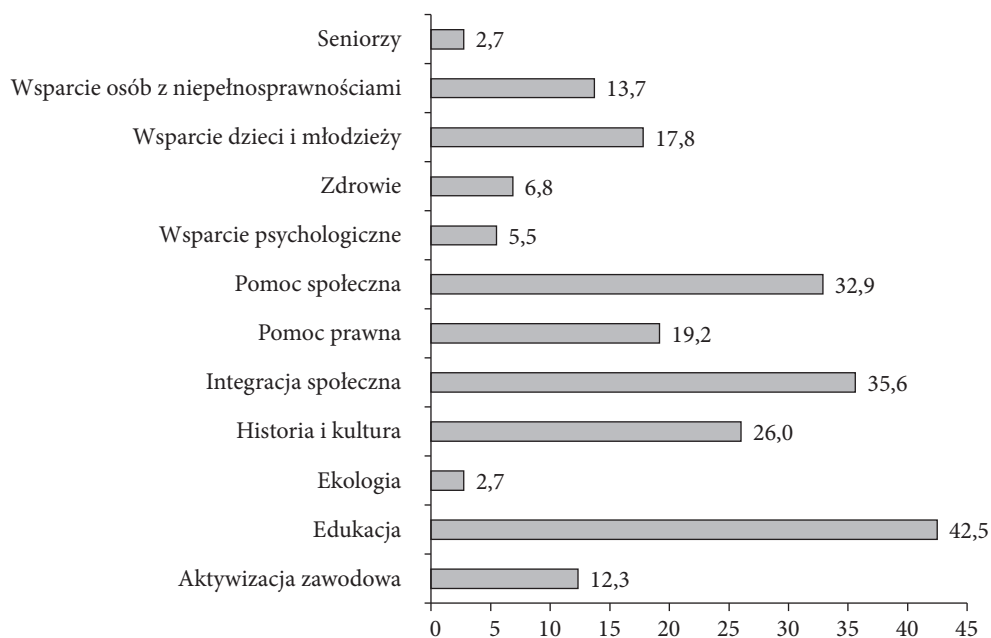
Źródło: na podstawie danych uzyskanych w badaniu ankietowym.

Warto zauważyć, że największy odsetek badanych organizacji pozarządowych działa w branży edukacji (42,5%), 35,6% w obszarze integracji społecznej, a niewiele mniej (32,9%) w obszarze pomocy społecznej. Nieco ponad co czwarta organizacja realizuje swoją misję w zakresie historii i kultury (26%), a co piąta świadczy pomoc prawną (19,2%).

Wsparciem dzieci i młodzieży zajmuje się 17,8% badanych organizacji, przy czym 13,7% NGO wsparciem osób z niepełnosprawnościami. Niewiele mniejszy odsetek organizacji działa w obszarze aktywizacji zawodowej (12,3%). W zakresie zdrowia swoje usługi świadczy 6,8% NGO, przy czym 5,5% NGO – w zakresie zdrowia psychicznego. Wsparciem seniorów lub ekologią zajmuje się zaledwie 2,7% ankietowanych organizacji (rysunek 3.5).

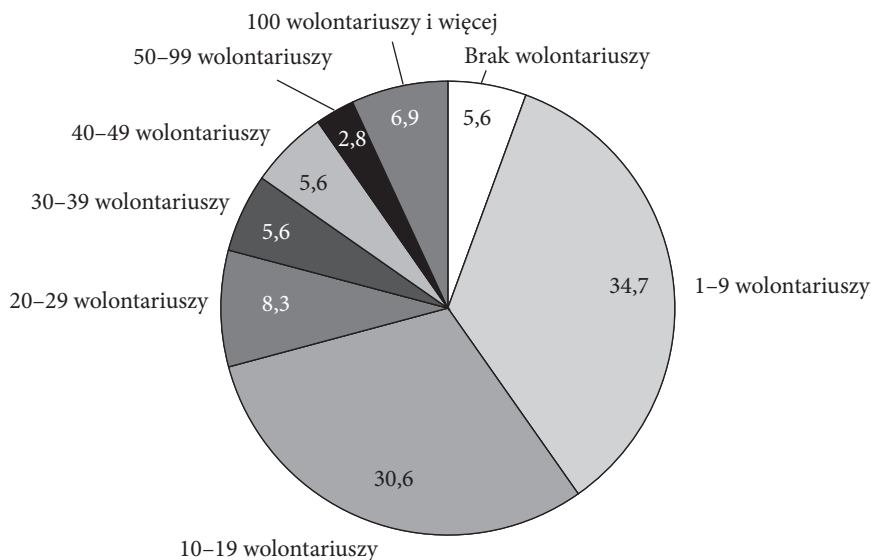
Analizując badane organizacje ze względu na liczbę zaangażowanych wolontariuszy, należy zauważyć, że największy odsetek NGO (34,7%) posiadał od 1 do 9 wolontariuszy. Co trzecia organizacja współpracowała z wolontariuszami w liczbie od 10 do 19 (30,6%). Z kolei najrzadziej badane organizacje skupiały od 50 do 99 wolontariuszy (2,8%).

5,6% badanych NGO współpracowało z 30–39 lub 40–49 wolontariuszami. Ten sam odsetek NGO nie miał ich w ogóle. Prawie co dziesiąta badana organizacja pozarządowa deklarowała współpracę z wolontariuszami w liczbie od 20 do 29 (8,3%). 100 i więcej wolontariuszy wykazało 6,9% organizacji pozarządowych (rysunek 3.6).

Rysunek 3.5. Struktura organizacji pozarządowych według zakresu działalności (w %)

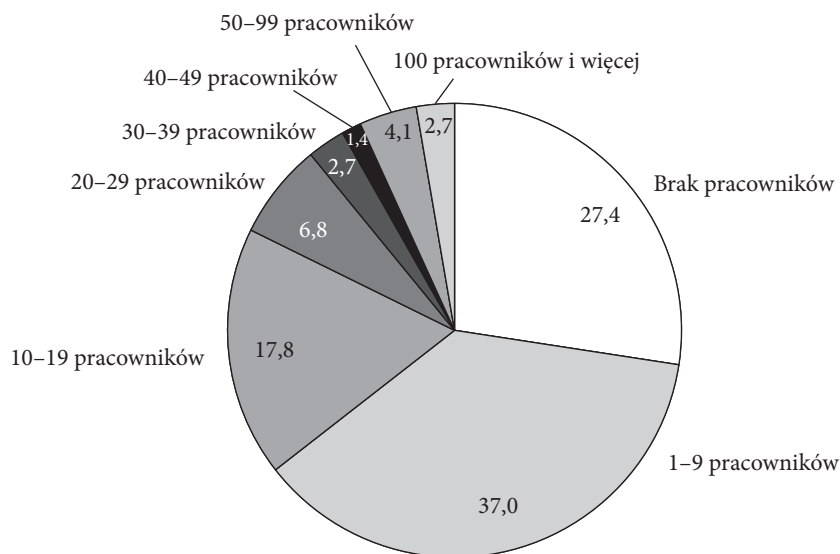
Źródło: na podstawie danych uzyskanych w badaniu ankietowym.

Rysunek 3.6. Struktura organizacji pozarządowych według liczby współpracujących wolontariuszy – osiem kategorii (w %)

Źródło: na podstawie danych uzyskanych w badaniu ankietowym.

Analiza struktury zatrudnienia w badanych organizacjach pozarządowych wskazuje, że najczęściej organizacje zatrudniały od 1 do 9 pracowników (37% NGO). 27,4% NGO nie zatrudniało pracowników, a prawie co piąta organizacja miała od 10 do 19 pracowników (17,8%). 6,8% ankietowanych organizacji pozarządowych zatrudniało od 20 do 29 osób, 4,1% – od 50 do 99 pracowników. Największe zatrudnienie (100 i więcej pracowników) wykazało 2,7% NGO. Najrzadziej organizacje zatrudniały od 40 do 49 osób (1,4%) (rysunek 3.7).

Rysunek 3.7. Struktura organizacji pozarządowych według liczby pracowników – osiem kategorii (w %)

Źródło: na podstawie danych uzyskanych w badaniu ankietowym.

3.8. Podsumowanie

W badaniu ankietowym przeprowadzonym metodą CAWI, którego celem było rozpoznanie potencjału zasobowego, stopnia i zakresu zaangażowania polskich organizacji pozarządowych w zapewnienie wsparcia obywatelom Ukrainy, przebadano 80 organizacji. W toku weryfikacji zebranych danych odrzucono odpowiedzi siedmiu organizacji, zatem analizom poddano 73 podmioty.

Analiza wykazała, że większość badanych organizacji ma przynajmniej kilkuletnie doświadczenie w prowadzeniu działalności lokalnie w gminach miejskich. Aż dwie trzecie badanych jednostek nie miało wcześniej doświadczenia w pomocy uchodźcom (tj. przed 24 lutego 2022 r.). Działają one głównie w branży edukacji, chociaż znaczny odsetek także w obszarze integracji społecznej lub pomocy społecznej.

Najczęściej organizacje zatrudniały do 9 pracowników i wolontariuszy, jednak aż prawie jedna trzecia NGO nie miała pracowników, a ponad jedna trzecia angażowała od 10 do 19 wolontariuszy.

Ocena potencjału zasobowego polskich organizacji pozarządowych świadczących pomoc uchodźcom z Ukrainy

 Paweł Mikołajczak
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
pawel.mikolajczak@ue.poznan.pl

4.1. Wstęp

Potencjał zasobowy każdej organizacji opiera się na zestawie zasobów, które pozwalają jej realizować złożone cele. Bez względu na sektor różne podmioty działają w warunkach ograniczoności zasobów, o które muszą ze sobą konkurować. Sektor non profit jest pod tym względem w szczególnej sytuacji, ponieważ mobilizacja zasobów dla realizacji misji społecznej napotyka wiele ograniczeń, szczególnie w zakresie możliwości finansowych. Potencjał finansowy organizacji non profit w krajach wysoko rozwiniętych jest co do zasady większy, gdyż są one wspierane subwencjami, przez lokalnych darczyńców instytucjonalnych i rząd. Natomiast organizacje non profit w Polsce nadal stoją przed ciągłymi wyzwaniami dotyczącymi finansowania. Zasoby lokalne, w szczególności dotacje i darowizny, są stosunkowo skromne. Większość z tych instytucji jest zmuszona polegać głównie na finansowaniu publicznym, o które rywalizują z innymi organizacjami, najczęściej w trybie konkursowym.

Celem niniejszego rozdziału jest rozpoznanie potencjału zasobowego badanych organizacji pozarządowych udzielających pomocy ukraińskim uchodźcom. W pierwszej części zaprezentowano przegląd literatury naukowej poświęconej teorii zasobowej z perspektywy sektora non profit. Kolejne części rozdziału zawierają analizę struktury organizacji według ich sytuacji finansowej i źródeł finansowania działalności, ilościowego potencjału kapitału ludzkiego (pracowników i wolontariuszy) oraz potencjału jakościowego wolontariuszy (tj. poziomu ich zaangażowania w działania pomocowe dla uchodźców z Ukrainy oraz znajomości zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom). Do analizy wykorzystano wyniki badania ankietowego, o których mowa w rozdziale 3 niniejszej książki, pt. *Metodyka*

badania. W badaniu wzięły udział 73 organizacje pozarządowe zaangażowane w pomoc ukraińskim uchodźcom. Przeanalizowano takie zasoby jak wykorzystywane źródła finansowania, liczbę zatrudnionych pracowników, liczbę zaangażowanych wolontariuszy, poziom znajomości zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom wśród wolontariuszy. Dokonano także ogólnej oceny sytuacji finansowej badanych organizacji oraz analizy liczby godzin poświęconych na wsparcie ukraińskich uchodźców i liczby wspartych uchodźców.

4.2. Mobilizacja zasobów w organizacji non profit w świetle teorii zasobowej

Każda organizacja musi umiejętnie tworzyć swój potencjał zasobowy, aby móc sprawnie funkcjonować i efektywnie konkurować z innymi (Adamik, 2017). Potencjał zasobowy to możliwości danej organizacji do realizacji kluczowych dla niej zadań. W przypadku jego ograniczenia organizacje są skazane na uzupełnianie niedoborów rzeczowych, finansowych, informacyjnych i technologicznych ze środowiska zewnętrznego w celu umacniania własnej pozycji i zwiększania zakresu działania (Kurowska i in., 2013). Potencjał zasobowy jest zbiorem wiedzy, relacji i zasobów finansowych zgromadzonych przez przedsiębiorcę w jego otoczeniu. Nie jest on stabilny i może być zwiększany lub zmniejszany w różnych kontekstach gospodarczych, politycznych i społecznych (Uzunidis i in., 2014). Im organizacja posiada więcej zasobów do wykorzystania w procesie produkcji, tym ma większy poziom potencjału zasobowego (Voronkova i in., 2019).

Proces mobilizacji zasobów polega na tym, że zasoby zarówno finansowe, jak i niefinansowe są kompletowane zewnętrznie lub wewnętrznie w celu wsparcia działań organizacji. Jak stwierdził Batii (2014), mobilizacja zasobów wymaga długiego czasu i umiejętności poszukiwania różnych źródeł. Silna presja na mobilizację zasobów może skutkować stosowaniem przez organizacje metod, które narażają na szwank wartości, o które z założenia one walczą. Edwards i Kane (2017) definiują podstawowe cechy mobilizacji zasobów, identyfikując pięć rodzajów zasobów – materialne, ludzkie, społeczno-organizacyjne, kulturowe i moralne – a także mechanizmy dostępu do nich i sposób, w jaki podmioty wykorzystują relacje wymiany do pozyskiwania określonych zasobów. Mikołajczak (2023) uzupełnia ten zbiór o wartości organizacyjne, z których niektóre sprzyjają rozwojowi, inne zmniejszają prawdopodobieństwo sukcesu organizacji pozarządowych. Wartości przetrwania odgrywają kluczową rolę w wynikach NGO. Autor dowodzi, że jeśli dla organizacji wartości etyczne, takie jak demokratyczne zarządzanie, zaufanie, otwartość i tolerancja, użyteczność, zgodność z procedurami oraz przejrzystość i ujawnianie informacji, są priorytetem, to przyczyniają się do jej sukcesu. Z kolei jeśli za priorytetowe uważane są konserwatywne wartości przetrwania, takie jak

troska o wspólne dobro, samopomoc i wierność tradycjom, to wiąże się to z niższymi ocenami zdolności organizacji do konkurowania z innymi podmiotami i niższą jakością usług świadczonych przez organizacje.

Barney i Arikan (2005) podkreślają, że w planowaniu i wdrażaniu swoich strategii organizacje pozarządowe są zależne od zasobów, które mogą składać się z aktywów zarówno materialnych, jak i niematerialnych. Zasoby te nie ograniczają się do finansowania, ale obejmują także zasoby ludzkie, technologię, legitymizację i sieci. Według Pfeffera i Salancika (2003) organizacje zależą od otoczenia zewnętrznego. Jednak, jak wskazują Khieng i Dahles (2015), im bardziej organizacje pozarządowe są zależne od innych podmiotów, tym są ważniejsze dla funkcjonowania i przetrwania organizacji pozarządowych i mogą zabierać głos w sprawach NGO. Problemy pojawiają się wtedy, gdy te środowiska są niestabilne i zachodzące w nich zmiany albo stawiają pod znakiem zapytania przetrwanie organizacji, albo zmuszają je do zmiany i dostosowania swoich działań. Dodatkowo niedobór zasobów powoduje, że organizacje pozarządowe konkurują o wspólne zasoby (Hessels i Terjesen, 2010). Intensywna konkurencja między organizacjami pozarządowymi o fundusze darczyńców może prowadzić do nieefektywnie wysokich wydatków na fundraising i przekierowania środków finansowych na projekty nierozwojowe dla organizacji (Aldashev i Verdier, 2010; Nunnenkamp i Öhler, 2012).

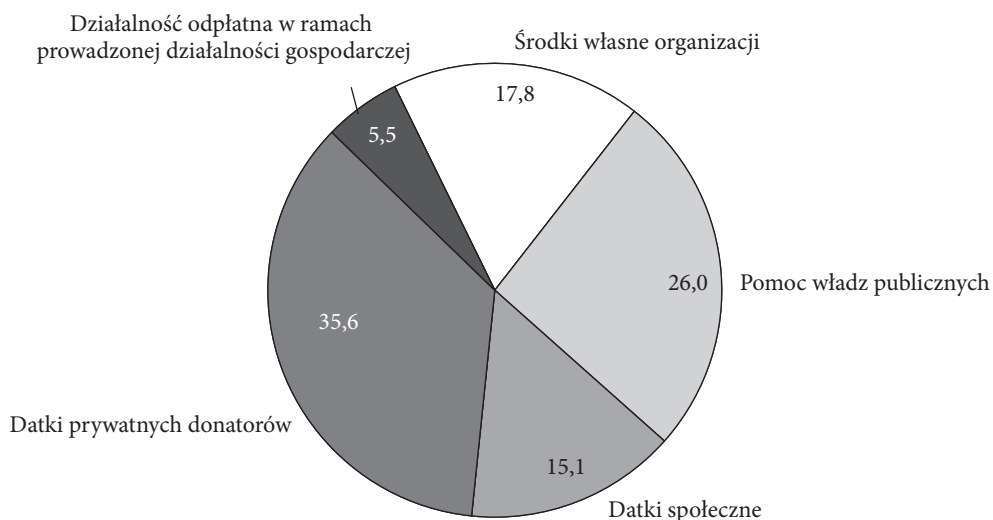
Działalność organizacji non profit opiera się przede wszystkim na kapitale ludzkim, od którego zależy sukces, także w wymiarze finansowym (Ingle, 2014). Jak wskazują wyniki badania Mikołajczaka (2022), polskie organizacje borykają się z licznymi utrudnieniami w tym zakresie. Oprócz trudności w pozyskiwaniu środków finansowych czy sprzętu niezbędnego do prowadzenia działalności organizacji istotne znaczenie dla ich kondycji finansowej mają ograniczenia związane z zasobami ludzkimi. Prawdopodobnie jest to przyczyną deklarowanego często przez polskie organizacje pozarządowe braku poczucia bezpieczeństwa biznesowego, co szczególnie niekorzystnie wpływa na ich kondycję finansową. Można to potwierdzić ustaleniami Omeri (2015), która zauważyła, że poziom kompetencji personelu organizacji pozarządowych odpowiedzialnego za projekty jest najważniejszym czynnikiem wpływającym na zrównoważony rozwój tychże organizacji. Ponadto stwierdzony w licznych badaniach problem niewystarczających środków finansowych dla NGO może mieć pierwotną przyczynę właśnie w utrudnionym dostępie do nich, a także kwestiach prawnych i administracyjnych, a nie w braku kapitału jako takiego. Jak wskazują Cooney i in. (2014), głównym wyzwaniem nawet dla przedsiębiorstw społecznych zarówno realizujących misję społeczną, jak i osiągających zysk finansowy jest brak jasnych wytycznych prawnych dotyczących ich odpowiedzialności wobec inwestorów i innych interesariuszy.

Mikołajczak (2022) zwraca szczególną uwagę na trudności organizacji pozarządowych związane z brakiem osób gotowych bezinteresownie zaangażować się w ich działalność. Czynnikiem ten wskazała niemal połowa analizowanych NGO. Wyraźnym

sygnałem alarmowym są również deklarowane przez organizacje problemy z utrzymaniem dobrej kadry i wolontariuszy. Co istotne, mimo że respondentami były osoby zajmujące kluczowe stanowiska w organizacji, duży odsetek analizowanych podmiotów dostrzega problem w wypaleniu zawodowym pracowników, który dotyka także liderów organizacji. Rekrutacja i utrzymanie wolontariuszy są niezwykle trudne i wieloaspektowe, na co wskazują liczni badacze (Bartram i in., 2017; Mikołajczak i Bajak, 2021; Walk i in., 2019).

4.3. Sytuacja finansowa organizacji pozarządowych angażujących się w pomoc uchodźcom z Ukrainy

Na podstawie analizy wyników przeprowadzonego badania ankietowego należy wskazać, że dla 35,6% badanych organizacji zaangażowanych w pomoc ukraińskim uchodźcom kluczowym źródłem finansowania działań były środki pozyskane od prywatnych donatorów, a co czwarta badana organizacja korzystała z pomocy władz publicznych (26%). Z kolei środki własne stanowiły kluczowe źródło finansowania wsparcia uchodźców w wypadku 17,8% ankietowanych organizacji. Co szósta badana organizacja pozarządowa wskazała na datki społeczne (15,1%). Zaledwie 5,5% NGO finansowało wsparcie migrantów z pieniędzy pozyskanych z odpłatnej działalności statutowej w ramach prowadzonej działalności gospodarczej (rysunek 4.1).

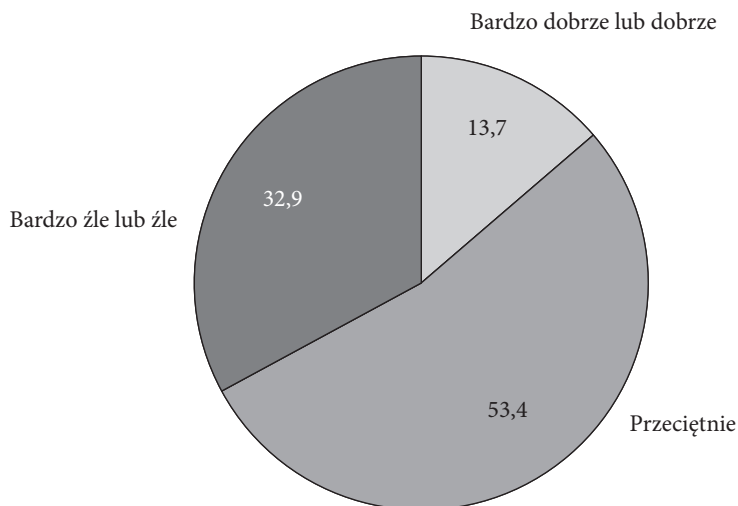

Rysunek 4.1. Struktura organizacji pozarządowych według głównych źródeł finansowania wsparcia udzielanego uchodźcom z Ukrainy (w %)

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Analizując potencjał zasobowy organizacji pozarządowych wspierających uchodźców ukraińskich, zbadano również ich sytuację finansową w ocenie respondentów. Dla celów dalszych analiz przyjętą w badaniu pięciostopniową skalę oceny sytuacji finansowej badanych organizacji (bardzo dobrze, dobrze, przeciętnie, źle i bardzo źle) zmieniono w taki sposób, że połączono oceny dobrze i bardzo dobrze oraz źle i bardzo źle.

Wyniki analizy wskazały, że ponad połowa badanych organizacji pozarządowych zaangażowanych w pomoc uchodźcom z Ukrainy ocenia swoją sytuację finansową jako przeciętną (53,4%), a jedna trzecia jako złą lub bardzo złą (32,9%). Przy czym na złą sytuację finansową wskazało 31,5% organizacji pozarządowych, a na bardzo złą zaledwie 1,4% (jedna organizacja). Tylko 13,7% badanych organizacji oceniło swoją kondycję finansową jako bardzo dobrą lub dobrą, przy czym ocenę dobrą deklarowało 11%, a bardzo dobrą 2,7% (rysunek 4.2).

Rysunek 4.2. Struktura organizacji pozarządowych według oceny ich sytuacji finansowej (w %)

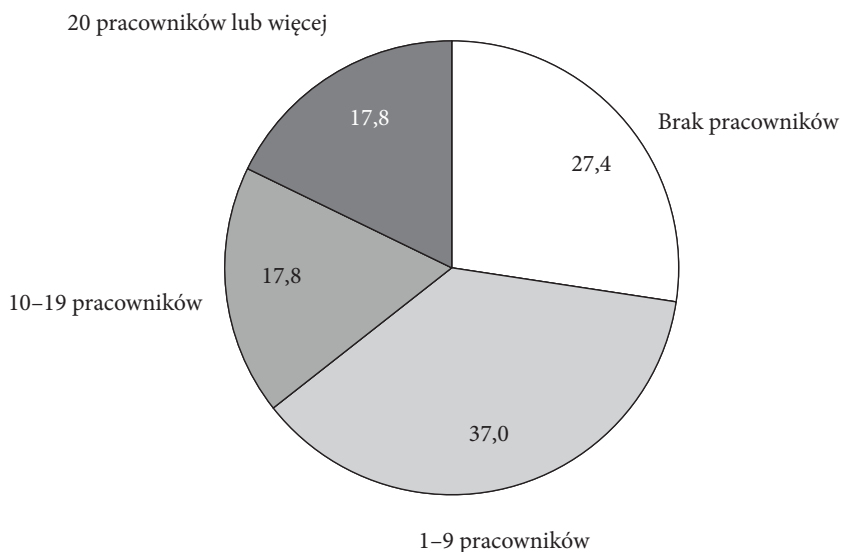
Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

4.4. Liczba pracowników i wolontariuszy udzielających pomocy ukraińskim uchodźcom

W dalszej kolejności przeprowadzono analizę struktury organizacji według liczby pracowników. Przyjętą w badaniu ośmiostopniową skalę prezentującą wielkość zatrudnienia w badanych organizacjach (brak pracowników, 1–9 pracowników, 10–19 pracowników, 20–29 pracowników, 30–39 pracowników, 40–49 pracowni-

ków, 50–99 pracowników oraz 100 i więcej osób) zmodyfikowano w taki sposób, że wyodrębniono cztery przedziały zatrudnienia pracowników w organizacji: NGO niezatrudniające pracowników, zatrudniające od 1 do 9 pracowników, od 10 do 19 pracowników oraz 20 i więcej.

Największy odsetek badanych organizacji zatrudniał od 1 do 9 pracowników (37%). Prawie co trzecia organizacja nie zatrudniała pracowników (27,4%). 17,8% NGO zatrudniało od 10 do 19 pracowników lub 20 i więcej osób (rysunek 4.3).

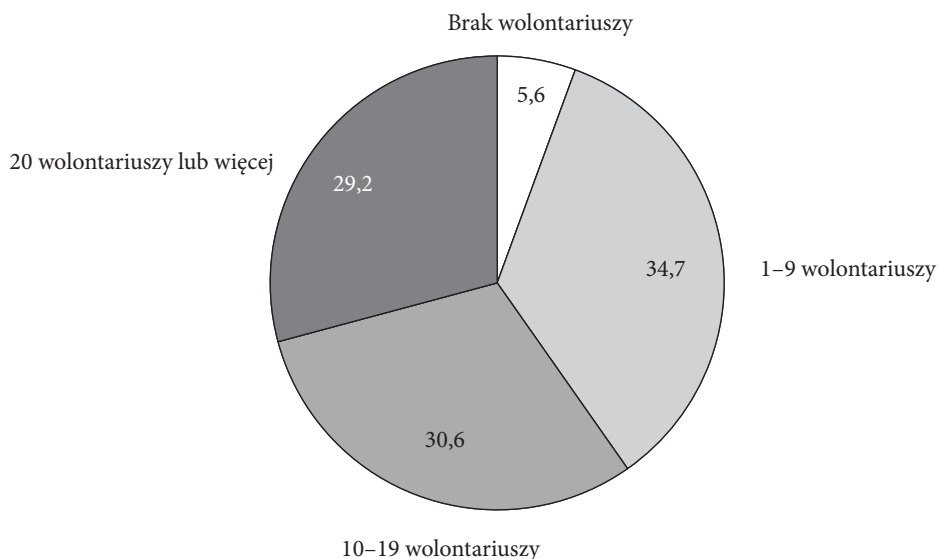

Rysunek 4.3. Odsetek organizacji pozarządowych według liczby pracowników – cztery kategorie

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Następnie zbadano liczbę wolontariuszy zaangażowanych w działalność organizacji. Przyjętą w kwestionariuszu ankietowym ośmiostopniową skalę ukazującą liczbę wolontariuszy zaangażowanych w badanych organizacjach (przedziały: brak wolontariuszy, 1–9 wolontariuszy, 10–19 wolontariuszy, 20–29 wolontariuszy, 30–39 wolontariuszy, 40–49 wolontariuszy, 50–99 wolontariuszy oraz 100 wolontariuszy i więcej) zmieniono na czterostopniową skalę zawierającą następujące przedziały liczebności wolontariuszy: brak wolontariuszy, 1–9 wolontariuszy, 10–19 wolontariuszy oraz 20 i więcej wolontariuszy.

Analiza liczebności wolontariuszy zaangażowanych w działalność badanych organizacji pozarządowych wspierających ukraińskich uchodźców wykazała, że największy odsetek organizacji miał od 1 do 9 wolontariuszy (34,7%). Co trzecia organizacja (30,6%) współpracowała z 10–19 wolontariuszami lub 20 i więcej (29,2%). Najmniej badanych organizacji nie miało wolontariuszy (5,6%) (rysunek 4.4).

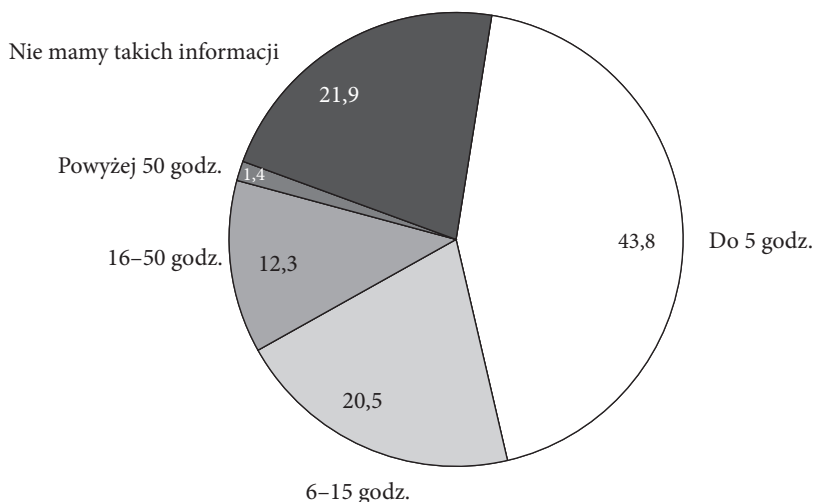
Rysunek 4.4. Odsetek organizacji pozarządowych według liczby współpracujących wolontariuszy – cztery kategorie

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

4.5. Poziom zaangażowania i znajomości zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom wśród wolontariuszy organizacji pozarządowych

W ramach badania rozpatrywano skalę czasowego zaangażowania organizacji w pomoc na rzecz ukraińskich uchodźców. Wyniki wskazują, że 43,8% badanych organizacji pozarządowych poświęcało do 5 godzin tygodniowo uchodźcom, a co piąta organizacja od 6 do 15 godzin (20,5%). Z kolei 12,3% badanych podmiotów przeznaczało od 16 do 50 godzin na wsparcie uchodźców, a zaledwie 1,4% ponad 50 godzin tygodniowo. Co piąta organizacja deklarowała brak prowadzenia ewidencji czasu poświęconego uchodźcom (21,9%) (rysunek 4.5).

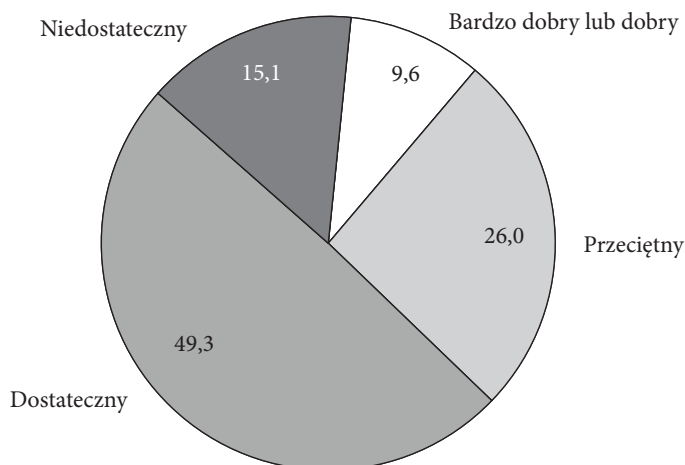
Znajomość przez wolontariuszy zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom wydaje się kluczowym czynnikiem określającym zdolność organizacji pozarządowych do świadczenia pomocy. Dla celów dalszych analiz przyjętą w badaniu pięciostopniową skalę oceny poziomu znajomości wśród wolontariuszy zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom (Dobry lub bardzo dobry, przeciętny, dostateczny, niedostateczny) zamieniono na czterostopniową skalę, w której połączono oceny dobrą i bardzo dobrą.

Rysunek 4.5. Struktura organizacji pozarządowych według liczby godzin poświęconych tygodniowo na wsparcie uchodźców z Ukrainy (w %)

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

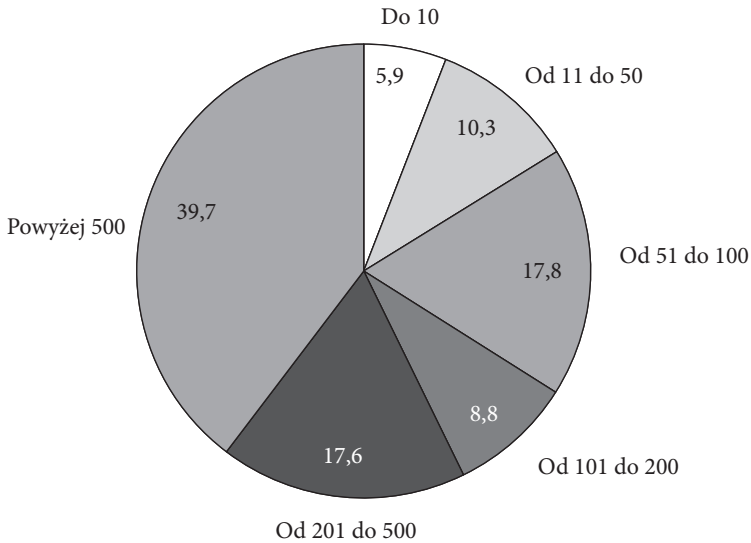
Wyniki analizy wskazują, że prawie połowa badanych organizacji ocenia poziom znajomości zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom wśród swoich wolontariuszy jako dostateczny (49,3%), a ponad jedna czwarta jako przeciętny (26%). Tylko co dziesiąta organizacja określa poziom tych kompetencji jako dobry lub bardzo dobry (9,6%), a 15,1% jako niedostateczny (rysunek 4.6).

Rysunek 4.6. Struktura organizacji pozarządowych według oceny poziomu znajomości przez wolontariuszy zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom (w %)

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Dokonując analizy struktury organizacji według liczby wspartych przez nie uchodźców, wykazano, że najczęściej badanych organizacji pozarządowych pomogło powyżej 500 uchodźcom z Ukrainy (39,7%), 10,3% organizacji wsparło od 11 do 50 uchodźców, a 5,9% – do 10 osób. 17,6% organizacji pomogło od 201 do 500, a 17,8% – od 51 do 100 Ukraińcom. Z kolei niespełna co dziesiąta badana organizacja (8,8%) wsparła od 101 do 200 uchodźców (rysunek 4.7).

Rysunek 4.7. Struktura organizacji pozarządowych według liczby wspartych przez nie uchodźców z Ukrainy (w %)

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

4.6. Podsumowanie

Wyniki analizy wskazują na raczej niski potencjał finansowy badanych jednostek. Większość organizacji pozarządowych zaangażowanych w pomoc uchodźcom z Ukrainy oceniła swoją sytuację finansową jako przeciętną, złą lub bardzo złą. Tylko co szósta badana organizacja oceniła swoją kondycję finansową jako bardzo dobrą lub dobrą.

Dla ponad jednej trzeciej badanych organizacji pozarządowych kluczowym źródłem finansowania działań w zakresie wspierania uchodźców były środki pozyskane od prywatnych darczyńców, a dla co czwartej – pomoc władz publicznych. Z kolei środki własne stanowiły zasadnicze źródło finansowania w prawie co piątej ankietowanej organizacji pozarządowej.

Największy odsetek badanych organizacji pozarządowych zatrudniał od 1 do 9 pracowników, angażował taką samą liczbę wolontariuszy i poświęcał uchodźcom ok. 5 godzin tygodniowo. Co piąta organizacja przeznaczyła od 6 do 15 godzin, a więcej niż co dziesiąta od 16 do 50 godzin w tygodniu na wsparcie uchodźców z Ukrainy.

Prawie połowa badanych organizacji oceniła poziom znajomości zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom wśród swoich wolontariuszy jako dostateczny, a ponad jedna czwarta jako przeciętny (26%). Skala udzielonej pomocy wydaje się znaczna, bowiem, jak wskazują wyniki analizy, aż 39,7% badanych organizacji pozarządowych pomogło powyżej 500 ukraińskim uchodźcom, a prawie co piąta organizacja wsparła od 201 do 500 obywateli Ukrainy.

Znaczenie potencjału zasobowego polskich organizacji pozarządowych dla skali pomocy udzielanej uchodźcom z Ukrainy

 Paweł Mikołajczak
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
pawel.mikolajczak@ue.poznan.pl

5.1. Wstęp

Celem niniejszego rozdziału jest zbadanie związków między zasobami organizacji pozarządowych udzielających pomocy uchodźcom z Ukrainy a poziomem wsparcia Ukraińców, mierzonym liczbą osób objętych pomocą. W pierwszej części zbadano zależności między sytuacją finansową organizacji pozarządowych a liczbą wspartych uchodźców, w dalszej między potencjałem kapitału ludzkiego badanych organizacji wyrażonym liczbą zatrudnionych pracowników oraz współpracujących wolontariuszy a liczbą wspartych uchodźców. Następnie dokonano analizy zależności między poziomem zaangażowania i znajomości zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom a skalą udzielonej pomocy. Do oceny związków między zmiennymi wykorzystano korelację rang Spearmana. Postawiono dwie hipotezy. Zgodnie z pierwszą hipotezą (H1) założono, że potencjał ludzki organizacji pozarządowych w większym stopniu niż ich kondycja finansowa determinuje ich działalność w zakresie pomocy uchodźcom. Hipoteza druga (H2) zakłada, że znajomość przez wolontariuszy organizacji pozarządowych zasad udzielania profesjonalnej pomocy uchodźcom pozytywnie wpływa na skalę pomocy udzielonej ukraińskim migrantom.

Zaobserwowano, że liczba ukraińskich uchodźców wspieranych przez organizacje pozarządowe wykazywała istotny statystycznie związek z liczbą pracowników organizacji, poziomem wiedzy wolontariuszy na temat zasad udzielania profesjonalnej pomocy uchodźcom oraz liczbą godzin poświęconych na pomoc uchodźcom.

5.2. Rola zasobów w organizacji pozarządowej

Potencjał organizacji pozarządowych jest pochodną głównie zasobów finansowych i ludzkich. Zasoby finansowe mają kluczowe znaczenie, ponieważ umożliwiają nie tylko efektywną działalność społeczną, ale także zatrudnienie personelu, zakup sprzętu, utrzymanie miejsc pracy czy współpracę z wolontariuszami i ich motywowanie (Carmin, 2010).

Ogólnie rzecz biorąc, potencjał zasobów ludzkich organizacji silnie determinuje sposób jej działania. Wykorzystywane są: wiedza specjalistyczna, zdolności kreatywnego myślenia i strategie stosowane przez jednostki i organizację (Rhoden, 2014). Carmin (2010) argumentuje, że oprócz finansowania i personelu do osiągnięcia swoich celów organizacje pozarządowe potrzebują wiedzy operacyjnej i eksperckiej, czyli odpowiednio przeszkolonego personelu.

Ingle (2014) pisze, że działalność organizacji non profit opiera się przede wszystkim na kapitale ludzkim, od którego zależy sukces organizacji, także w wymiarze finansowym. Wyniki badania Clausena (2022) wskazują, że wolontariuszy mogą przyciągnąć formy finansowania, które wzmacniają stabilność organizacji i jej zdolność do samodzielnego organizowania pracy. Barney i Arikan (2005) piszą, że zasoby organizacji non profit nie ograniczają się do finansowania, ale obejmują również zasoby ludzkie, technologię, legitymizację i sieci. W odniesieniu do zasobów ludzkich kluczowe znaczenie ma motywowanie personelu, a szczególnie wolontariuszy.

Sytuacje kryzysowe wywołują największą masową mobilizację wolontariatu we współczesnym świecie (Gray i in., 2024). Skuteczne motywowanie wolontariuszy zwiększa skuteczność organizacji w przeciwdziałaniu skutkom kryzysu.

Wiele miejsca w literaturze naukowej poświęcono czynnikom motywującym wolontariuszy podczas kryzysu, np. w kontekście europejskiego kryzysu uchodźczego w 2015 r. (Simsa i in., 2019), epizodów powodzi w Anglii (Harris i in., 2017), reagowania kryzysowego po atakach terrorystycznych z 11 września (Steffen i Fothergill, 2009), masowego sprzątania publicznego po powodzi w Brisbane (McLennan i in., 2016), pandemii COVID-19 (O'Connor-Terry i in., 2020; Wakefield i in., 2022)*. Dużą rolę odgrywają wiedza wolontariuszy i ich profesjonalizm, które należy traktować jako dodatkowy zasób organizacji (Leahy i in., 2021).

Badanie Leahy i in. (2021) wykazało, że istnieje znaczny popyt na wolontariuszy będących specjalistami w różnych obszarach, dysponujących profesjonalną wiedzą i umiejętnościami. Szczególnie w sytuacjach kryzysowych wiedza cywilnych wolontariuszy na temat sposobów reagowania i pracy zespołowej zwiększa ich pewność siebie, wzajemne zaufanie i skuteczność współpracy (Perry, 2004). Pries

* Zob. szerzej rozdziały 1 i 6.

(2019) wskazał na znaczenie profesjonalnej pomocy podczas europejskiego kryzysu z 2015 r. Autor podkreśla, że po pierwszym okresie spontanicznego aktywizmu można było zauważyć rozczarowanie i zmęczenie, choć pojawiły się również tendencje do profesjonalizacji pomocy i lepszego organizowania wolontariuszy. Podobnie twierdzą Guribye i Mydland (2018), którzy badali doświadczenia kryzysu uchodźczego z 2015 r. na greckiej wyspie Lesbos, gdzie zaobserwowali zwiększoną profesjonalizację wolontariatu. Badacze wskazują na potrzebę znalezienia nowych sposobów zarządzania spontanicznym wolontariatem, stanowiących kompromis między elastycznością i innowacyjnością spontanicznych inicjatyw wolontariackich a formalizacją pomocy, bez narażania na szwank reakcji humanitarnych opartych na wiedzy.

Niemniej w kontekście profesjonalizacji wolontariatu pojawiają się kontrowersje. Niektórzy badacze zauważają wzajemne wykluczanie się kategorii profesjonalizacji i wolontariatu (zob. np. Ganesh i McAllum, 2012). Wolontariat był niekiedy kojarzony z działaniami obejmującymi obszary peryferyjne, a praca podejmowana przez wolontariuszy była uznawana za trywialną i nieprofesjonalną, w przeciwieństwie do tej wykonywanej przez wykwalifikowanych pracowników. Uznawano, że profesjonaliści tworzą elitarne sieci, natomiast wolontariusze, nawet jeśli wykonują społecznie ważną pracę, są nieprofesjonalni – otrzymują jedynie ograniczone szkolenie, nie mają określonej podmiotowości i sprawują niewielką władzę (Brown i Iverson, 2004; Knijn i Verhagen, 2003).

5.3. Ocena zależności między sytuacją finansową organizacji pozarządowych a poziomem wsparcia udzielanego uchodźcom z Ukrainy

Na podstawie wyników analizy można wskazać, że organizacje, które oceniły swoją sytuację finansową jako bardzo dobrą lub dobrą, najczęściej pomogły ponad 500 uchodźcom (połowa badanych organizacji), a najrzadziej do 10 lub od 11 do 50 (12,5%). Co czwarta organizacja w bardzo dobrej lub dobrej sytuacji finansowej pomogła od 201 do 500 uchodźcom.

Organizacje pozarządowe, które oceniły swoją sytuację jako przeciętną, również najczęściej wspierały powyżej 500 uchodźców, chociaż ich odsetek był niższy o 20,3 punktu procentowego w porównaniu do NGO w lepszej sytuacji finansowej – prawie co trzecia organizacja (29,7%). Najrzadziej organizacje te wspierały do 10 uchodźców (2,7%). Prawie co czwarta organizacja pozarządowa o przeciętnej sytuacji finansowej wsparła od 51 do 100 uchodźców (24,3%), a prawie co piąta – od 200 do 500 (18,9%).

Ponad połowa organizacji (52,2%), które oceniły swoją sytuację jako złą lub bardzo złą, pomogła powyżej 500 uchodźcom z Ukrainy. Najrzadziej organizacje o złej lub bardzo złej sytuacji finansowej pomagały najmniejszej liczbie uchodźców w przedziałach do 10 lub od 11 do 50 obywateli Ukrainy (8,7%).

Można zauważyć, że im lepiej oceniana była sytuacja finansowa organizacji, tym większy ich odsetek pomógł od 201 do 500 uchodźcom (kolejno 13,1%; 18,9% i 25%). Podobną prawidłowość można zaobserwować w odniesieniu do organizacji, które wsparły od 11 do 50 uchodźców (kolejno: 8,7%, 10,8% i 12,5%) (tabela 5.1).

Tabela 5.1. Liczba uchodźców wspartych przez organizacje pozarządowe a ocena sytuacji finansowej organizacji (w %)

Liczba uchodźców wspartych przez organizację	Ocena sytuacji finansowej organizacji		
	bardzo dobra lub dobra	przeciętna	bardzo zła lub zła
Do 10	12,5	2,7	8,7
Od 11 do 50	12,5	10,8	8,7
Od 51 do 100	0,0	24,3	13,1
Od 101 do 200	0,0	13,5	4,4
Od 201 do 500	25,0	18,9	13,1
Powyżej 500	50,0	29,7	52,2
Ogółem	100,0	100,0	100,0

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Aby ocenić zależność między sytuacją finansową organizacji pozarządowych a liczbą wspartych przez nie uchodźców, wykorzystano współczynnik korelacji rang Spearmana. Zastosowane skale przyjętych do analizy zmiennych zdecydowały o wyborze korelacji Spearmana jako miary oceny powiązania między zmiennymi. Współczynnik korelacji rang Spearmana wyniósł 0,083 przy poziomie istotności $p = 0,5034$. Można zatem stwierdzić, że nie istnieje statystycznie istotna zależność między analizowanymi zmiennymi (tabela 5.2).

Tabela 5.2. Analiza korelacji rang Spearmana między sytuacją finansową organizacji pozarządowych a liczbą wspartych uchodźców

Para zmiennych	R Spearmana	$t(N - 2)$	Istotność (p)
Sytuacja finansowa organizacji – liczba wspartych uchodźców	0,083	0,673	0,5034

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

5.4. Znaczenie znajomości wśród wolontariuszy zasad profesjonalnej pomocy udzielanej uchodźcom dla liczby uchodźców wspartych przez organizację

Zbadano związki między znajomością przez wolontariuszy zasad profesjonalnej pomocy udzielanej uchodźcom a liczbą uchodźców wspartych przez organizację.

Warto zauważyć, że spośród organizacji, które dobrze lub bardzo dobrze oceniają profesjonalizm swoich wolontariuszy w zakresie pomagania uchodźcom, ponad jedna trzecia pomogła powyżej 500 uchodźcom (33,3%) lub od 51 do 100. Ten sam odsetek organizacji wsparł do 10 migrantów.

Organizacje oceniające poziom znajomości zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom wśród wolontariuszy jako przeciętny najczęściej pomogły od 51 do 100 osobom (33,3%), a najrzadziej do 10 obywatelom Ukrainy (5,6%). Największej liczbie uchodźców – powyżej 500 – pomogło 16,7% NGO o przeciętnej znajomości zasad profesjonalnego wsparcia uchodźców wśród swoich wolontariuszy.

Największy odsetek NGO charakteryzujących się znajomością zasad profesjonalnego wsparcia uchodźców wśród wolontariuszy na poziomie dostatecznym pomógł – więcej niż 500 uchodźcom z Ukrainy (42,4% organizacji), a najmniejszy odsetek do 10 osobom (3%). Co dziesiąta ankietowana organizacja oceniająca kompetencje wolontariuszy w zakresie pomagania uchodźcom jako dostateczne wsparła kolejno od 51 do 100 lub od 101 do 200 uchodźców (9,1%).

Co ciekawe, organizacje oceniające negatywnie poziom kompetencji wolontariuszy w zakresie zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom najczęściej – aż 72,73% – pomogły powyżej 500 migrantom z Ukrainy, a najrzadziej od 11 do 50 lub od 51 do 100 obywatelom Ukrainy (9,1%). Ten sam odsetek NGO pomógł również od 101 do 500 uchodźcom (tabela 5.3).

Można zauważyć, że najmniejszej liczbie ukraińskich uchodźców (do 10 osób) najczęściej pomagały organizacje, które oceniły znajomość zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom przez swoich wolontariuszy jako bardzo dobrą lub dobrą, a najrzadziej NGO, które określiły ją jako dostateczną, przy czym żadna z organizacji o niedostatecznej znajomości zasad nie wsparła najmniejszej ze wskazanych liczby uchodźców. Ponadto, co zaskakujące, największą liczbę obywateli Ukrainy (powyżej 500 osób) wspomógł największy odsetek badanych organizacji pozarządowych, które oceniły poziom znajomości profesjonalnych zasad pomagania uchodźcom jako niedostateczny, a najmniejszy odsetek – o przeciętnej znajomości omawianych zasad. Różnica ta wyniosła aż 30,3 punktu procentowego (tabela 5.3).

Tabela 5.3. Liczba uchodźców wspartych przez organizacje pozarządowe a poziom znajomości zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom przez ich wolontariuszy (w %)

Liczba uchodźców wspartych przez organizację	Poziom znajomości zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom przez wolontariuszy organizacji			
	bardzo dobry lub dobry	przeciętny	dostateczny	niedostateczny
Do 10	33,3	5,6	3,0	0,0
Od 11 do 50	0,0	22,2	6,1	9,1
Od 51 do 100	33,3	33,3	9,1	9,1
Od 101 do 200	0,0	11,1	9,1	9,1
Od 201 do 500	0,0	11,1	30,3	0,0
Powyżej 500	33,3	16,7	42,4	72,7
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

W celu oceny zależności między znajomością przez wolontariuszy profesjonalnych zasad pomagania uchodźcom a liczbą wspartych uchodźców ponownie wykorzystano współczynnik korelacji rang Spearmana. Zastosowane skale przyjętych do analizy zmiennych zdecydowały o wyborze korelacji Spearmana, w których jedna ze zmiennych była na skali porządkowej. W tym przypadku współczynnik korelacji rang Spearmana wyniósł 0,415, przy poziomie istotności $p = 0,0004$. Można zatem stwierdzić, że istnieje statystycznie istotna, umiarkowana zależność między analizowanymi zmiennymi przy poziomie istotności $\alpha = 5\%$ (tabela 5.4).

Tabela 5.4. Analiza korelacji rang Spearmana między znajomością przez wolontariuszy zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom a liczbą wspartych uchodźców

Para zmiennych	R Spearmana	$t(N - 2)$	Istotność (p)
Znajomość przez wolontariuszy zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom – liczba wspartych uchodźców	0,415	3,701	0,0004

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

5.5. Związek między liczbą godzin poświęconych uchodźcom przez organizacje pozarządowe a skalą pomocy udzielonej ukraińskim uchodźcom

Zbadano związki między liczbą godzin tygodniowo poświęconych przez organizacje na wsparcie uchodźców a liczbą migrantów z Ukrainy objętych pomocą NGO.

Spośród wszystkich organizacji, które poświęciły do 5 godzin dla uchodźców, ponad jedna trzecia pomogła więcej niż 500 uchodźcom (34,4%), niecała jedna piąta objęła wsparciem od 201 do 500 uchodźców (18,8%), jedna szóstka – od 11 do 50 i od 51 do 100 (15,6%), a 3,1% – do 10 Ukraińców.

Organizacje, które poświęciły uchodźcom 6 godzin i więcej, również najczęściej pomogły powyżej 500 uchodźcom (52,2%). Najmniejszy odsetek tych organizacji pomógł od 11 do 50 osobom (4,4%), przy czym żadna organizacja pozarządowa nie wsparła najmniejszej liczby Ukraińców (do 10). Niespełna co piąta organizacja wsparła od 51 do 100 lub od 201 do 500 uchodźców (17,4%).

Organizacje, które nie prowadziły ewidencji liczby godzin przeznaczonych na pomoc Ukraińcom, deklarowały, że najczęściej wspierały powyżej 500 uchodźców – co trzecia organizacja, a najrzadziej od 11 do 50 (7,7%), przy czym żadna nie pomogła uchodźcom w przedziale od 101 do 200 osób. Do 10 lub od 51 do 100 uchodźców wsparła prawie co czwarta organizacja (23,1%) (tabela 5.5).

Tabela 5.5. Liczba uchodźców wspartych przez organizacje pozarządowe a liczba godzin poświęconych na pomoc uchodźcom (w %)

Liczba uchodźców wspartych przez organizację	Liczba godzin poświęconych przez organizację na pomoc uchodźcom		
	do 5 godz.	6 godz. i więcej	nie mamy takich informacji
Do 10	3,1	0,0	23,1
Od 11 do 50	15,6	4,4	7,7
Od 51 do 100	15,6	17,4	23,1
Od 101 do 200	12,5	8,7	0,0
Od 201 do 500	18,8	17,4	15,4
Powyżej 500	34,4	52,2	30,8
Ogółem	100,0	100,0	100,0

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

W celu oceny zależności między liczbą godzin poświęconych migrantom a liczbą wspartych przez organizację uchodźców ponownie wykorzystano korelację rang Spearmana ze względu na skale zmiennych, z których jedna była na skali porządkowej. W tym przypadku współczynnik korelacji rang Spearmana wyniósł 0,293, przy poziomie istotności $p = 0,0298$. Można zatem stwierdzić, że istnieje statystycznie istotna zależność między analizowanymi zmiennymi na poziomie istotności $\alpha = 5\%$ (tabela 5.6).

Tabela 5.6. Analiza korelacji rang Spearmana między liczbą godzin poświęconych migrantom tygodniowo a liczbą wspartych uchodźców

Para zmiennych	R Spearmana	$t(N - 2)$	Istotność (p)
Liczba godzin poświęconych migrantom – liczba wspartych uchodźców	0,293	2,234	0,0298

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Zbadano również związki między liczbą pracowników zatrudnionych w organizacji a skalą pomocy udzielonej ukraińskim uchodźcom. Organizacje, które nie zatrudniały pracowników, najczęściej wspierały od 51 do 100 uchodźców (33,3%), a najrzadziej od 101 do 200 (5,6%). Najmniejszą liczbę uchodźców (do 10) lub największą (powyżej 500) wsparła co dziesiąta organizacja (11,1%).

Co trzecia organizacja, która zatrudniała od 1 do 9 osób, najczęściej pomogła od 201 do 500 lub powyżej 500 uchodźcom z Ukrainy (32%). Z kolei najrzadziej organizacje te wspierały do 10 lub od 11 do 50 migrantów (4%). 16% organizacji wsparło od 101 do 200 uchodźców, a 12% – od 51 do 100.

Aż 66,7% organizacji pozarządowych zatrudniających od 10 do 19 pracowników pomogło powyżej 500 ukraińskim uchodźcom, a najrzadziej organizacje te wspierały od 51 do 100 lub od 101 do 200 osób (8,3%), przy czym żadna nie pomogła uchodźcom z przedziałów do 10 lub od 201 do 500 osób.

Natomiast prawie dwie trzecie organizacji o największym zatrudnieniu – powyżej 20 osób – najczęściej pomagało więcej niż 500 uchodźcom (69,2%), a najrzadziej do 10 lub od 11 do 50 (7,7%). Żadna organizacja nie wsparła uchodźców w przedziałach 101–200 i 201–500.

Warto zauważyć prawidłowość, że im większe zatrudnienie posiadała organizacja pozarządowa, tym częściej pomagała największej liczbie uchodźców (powyżej 500 osobom) (tabela 5.7).

W celu oceny zależności między liczbą pracowników zatrudnionych w organizacji a liczbą wspartych uchodźców wykorzystano współczynnik korelacji rang Spearmana. W tym przypadku współczynnik korelacji rang Spearmana wyniósł 0,362, przy poziomie istotności $p = 0,002$. Można zatem stwierdzić, że istnieje statystycznie istotna słaba zależność między analizowanymi zmiennymi na poziomie istotności $\alpha = 5\%$ (tabela 5.8).

Tabela 5.7. Liczba uchodźców wspartych przez organizacje pozarządowe a liczba pracowników zatrudnionych w organizacjach (w %)

Liczba uchodźców wspartych przez organizację	Liczba pracowników zatrudnionych w organizacji			
	brak pracowników	od 1 do 9 pracowników	od 10 do 19 pracowników	20 pracowników lub więcej
Do 10	11,1	4,0	0,0	7,7
Od 11 do 50	16,7	4,0	16,7	7,7
Od 51 do 100	33,3	12,0	8,3	15,4
Od 101 do 200	5,6	16,0	8,3	0,0
Od 201 do 500	22,2	32,0	0,0	0,0
Powyżej 500	11,1	32,0	66,7	69,2
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Tabela 5.8. Analiza korelacji rang Spearmana między liczbą pracowników w organizacji a liczbą wspartych uchodźców

Para zmiennych	R Spearmana	$t(N - 2)$	Istotność (p)
Liczba pracowników – liczba wspartych uchodźców	0,362	3,159	0,002

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Zbadano także związki między liczbą wolontariuszy zaangażowanych w pracę dla organizacji a skalą pomocy udzielonej ukraińskim uchodźcom. Wyniki analizy wskazują, że prawie co trzecia organizacja, z którą współpracowało od 1 do 9 wolontariuszy, najczęściej pomogła od 201 do 500 Ukraińcom (27,3% organizacji), natomiast co piąta – powyżej 500 (22,7%). Z kolei najrzadziej jednostki te wspierały do 10 uchodźców (4,6%).

Organizacje pozarządowe mające od 10 do 19 wolontariuszy najczęściej wsparły powyżej 500 osób (30%). Co dziesiąta organizacja pomogła do 10 lub od 201 do 500 Ukraińcom (10%), a co piąta od 51 do 100 (20%).

Organizacje pozarządowe o największej liczbie wolontariuszy najczęściej pomagały największej liczbie uchodźców – powyżej 500 osobom (aż 57,1%), a najrzadziej od 11 do 50 (4,8%), przy czym nie było organizacji angażujących 20 lub więcej wolontariuszy, które by wsparły najmniejszą liczbę Ukraińców (do 10 osób) i w przedziale od 101 do 200.

Warto zwrócić uwagę, że zarówno organizacje niemające wolontariuszy, jak i organizacje, które miały ich najwięcej, nie wspierały uchodźców w przedziale do 10 osób. Natomiast najczęściej pomagały więcej niż 500 Ukraińcom (kolejno 100% i 57,1%) (tabela 5.9).

Tabela 5.9. Liczba uchodźców wspartych przez organizacje pozarządowe a liczba wolontariuszy współpracujących z organizacjami (w %)

Liczba uchodźców wspartych przez organizację	Liczba wolontariuszy współpracujących z organizacją			
	brak wolontariuszy	od 1 do 9 wolontariuszy	od 10 do 19 wolontariuszy	20 wolontariuszy lub więcej
Do 10	0,0	4,6	10,0	0,0
Od 11 do 50	0,0	13,6	15,0	4,8
Od 51 do 100	0,0	18,2	20,0	19,1
Od 101 do 200	0,0	13,6	15,0	0,0
Od 201 do 500	0,0	27,3	10,0	19,1
Powyżej 500	100,0	22,7	30,0	57,1
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

W celu oceny zależności między liczbą wolontariuszy współpracujących z organizacją a liczbą wspartych uchodźców wykorzystano współczynnik korelacji rang Spearmana. W tym przypadku współczynnik korelacji rang Spearmana wyniósł 0,127, przy poziomie istotności $p = 0,306$. Można zatem stwierdzić, że nie istnieje statystycznie istotna zależność między analizowanymi zmiennymi na poziomie istotności $\alpha = 5\%$ (tabela 5.10).

Tabela 5.10. Analiza korelacji rang Spearmana między liczbą wolontariuszy a liczbą wspartych uchodźców

Para zmiennych	R Spearmana	$t(N - 2)$	Istotność (p)
Liczba wolontariuszy – liczba wspartych uchodźców	0,127	1,032	0,306

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Największy odsetek badanych organizacji pozarządowych, które powstały przed 1999 r., pomógł powyżej 500 osobom (45,5%). Prawie co piąta organizacja wsparła od 11 do 50 lub od 51 do 100 uchodźców, a co dziesiąta – od 101 do 200 lub od 201 do 500.

Podobnie sytuacja kształtowała się wśród organizacji powstałych między 2000 a 2009 r. Największy odsetek NGO wsparł powyżej 500 ukraińskich migrantów (60%). Co piąta organizacja pomogła od 11 do 50 uchodźcom, a 6,7% wsparło do 10, od 51 do 100 lub od 101 do 200 osób.

Spośród najmłodszych organizacji pozarządowych, powstałych w latach 2020–2022, połowa wspierała uchodźców z największego przedziału (500 osób i więcej), najmniej z przedziałów do 10 lub od 101 do 200 osób. Organizacje, poza tymi, które powstały w latach 2010–2019, najczęściej wsparty powyżej 500 uchodźców (tabela 5.11).

Tabela 5.11. Liczba uchodźców wspartych przez organizacje pozarządowe a rok powstania organizacji (w %)

Liczba uchodźców wspartych przez organizację	Rok powstania organizacji			
	do 1999	od 2000 do 2009	od 2010 do 2019	od 2020 do 2022
Do 10	0,0	6,7	7,1	7,1
Od 11 do 50	18,2	20,0	7,1	0,0
Od 51 do 100	18,2	6,7	21,4	21,4
Od 101 do 200	9,1	6,7	10,7	7,1
Od 201 do 500	9,1	0,0	32,1	14,3
Powyżej 500	45,5	60,0	21,4	50,0
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

W celu oceny zależności między rokiem powstania organizacji a liczbą wspartych uchodźców wykorzystano współczynnik korelacji rang Spearmana. W tym przypadku współczynnik korelacji rang Spearmana wyniósł $-0,013$, przy poziomie istotności $p = 0,919$. Można zatem stwierdzić, że nie istnieje statystycznie istotna zależność między analizowanymi zmiennymi na poziomie istotności $\alpha = 5\%$ (tabela 5.12).

Tabela 5.12. Analiza korelacji rang Spearmana między rokiem powstania organizacji a liczbą wspartych uchodźców

Para zmiennych	R Spearmana	$t(N - 2)$	Istotność (p)
Rok powstania (przedział) – liczba wspartych uchodźców	$-0,013$	$-0,102$	0,919

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

5.6. Podsumowanie

Należy zauważyć, że badane organizacje pozarządowe bez względu na sytuację finansową silnie angażowały się w pomoc uchodźcom. Mimo że ponad połowa podmiotów oceniała swoją sytuację jako złą lub bardzo złą, pomogły one ponad 500 ukraińskim uchodźcom. Badanie wykazało także, że im lepiej oceniana była sytuacja finansowa organizacji, tym większy ich odsetek wsparł od 201 do 500 lub od 11 do 50 uchodźców.

Zaobserwowano również, że dla zakresu wsparcia obywateli Ukrainy statystycznie istotne znaczenie miał poziom znajomości wśród wolontariuszy zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom. Szczegółowa analiza danych wskazuje,

że ponad jedna trzecia organizacji oceniających ten poziom jako przeciętny najczęściej wsparła od 51 do 100 uchodźców, a najrzadziej do 10. Największej liczbie uchodźców – powyżej 500 osobom – pomogła co szósta organizacja pozarządowa o przeciętnej znajomości wśród wolontariuszy zasad profesjonalnego wsparcia uchodźców i prawie co druga organizacja charakteryzująca się dostatecznym poziomem znajomości tych zasad. Ponadto, co ciekawe, prawie dwie trzecie organizacji oceniających negatywnie poziom kompetencji wolontariuszy w zakresie zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom również pomogło powyżej 500 obywatelom Ukrainy.

Wyniki badania dotyczące znaczenia liczby godzin poświęconych uchodźcom tygodniowo dla skali wsparcia ukraińskich uchodźców wskazują prawidłowość, że im więcej czasu organizacje poświęcały na pomoc uchodźcom, tym większą ich liczbę wsparły. Największej liczbie uchodźców (powyżej 500) pomógł największy odsetek organizacji, które przeznaczyły 6 i więcej godzin tygodniowo na ten cel. Taką liczbę uchodźców wsparło prawie 20 punktów procentowych mniej organizacji pozarządowych, które poświęciły mniej godzin dla uchodźców (do 5 godzin tygodniowo). Spośród organizacji przeznaczających do 5 godzin tygodniowo i tych poświęcających 6 godzin i więcej prawie co piąta objęła wsparciem od 200 do 500 Ukraińców. Liczba godzin poświęconych uchodźcom miała statystycznie istotne znaczenie dla skali udzielonej pomocy.

Analizując rolę potencjału ludzkiego dla skali pomocy udzielonej ukraińskim uchodźcom, można zauważyć, że organizacje zatrudniające najwięcej pracowników wspierają największą liczbę uchodźców (500 i więcej). Co ciekawe, jedna trzecia badanych jednostek, które nie miały pracowników, wsparła od 51 do 100, a co piąta od 201 do 500 ukraińskich migrantów. Ponadto warto podkreślić, że związek między liczbą pracowników a liczbą wspartych uchodźców jest również statystycznie istotny.

W odniesieniu do liczby wolontariuszy, z którymi współpracowały organizacje pozarządowe, należy zauważyć prawidłowość, że im większa ich liczba w organizacjach, tym większy odsetek NGO wspiera największą liczbę uchodźców (powyżej 500 migrantów).

Szczegółowa analiza wyników pokazuje, że prawie co trzecia organizacja, która miała najmniejszą liczbę wolontariuszy (do 9 osób), najczęściej pomogła od 201 do 500 Ukraińcom, a co piąta wsparła od 201 do 500 uchodźców.

Odpowiadając na pytanie o znaczenie stażu NGO dla skali wsparcia ukraińskich migrantów, wykazano, że bez względu na wiek organizacji największy odsetek NGO pomógł największej liczbie migrantów (powyżej 500 osób). Przy czym odsetek organizacji pozarządowych powstałych między 2000 a 2009 r., które wsparły największą liczbę uchodźców, był najwyższy. Różnica między najmłodszymi a najstarszymi organizacjami wspierającymi powyżej 500 osób nie była znaczna i wynosiła niespełna 5 punktów procentowych.

Liczba wolontariuszy nie była zmienną statystycznie istotną dla skali pomocy, wykazano natomiast, że istnieje statystycznie istotna zależność między znajomością przez wolontariuszy zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom a liczbą wspartych Ukraińców oraz między liczbą pracowników zatrudnionych w organizacji a liczbą wspartych uchodźców. Co ważne, statystycznie istotną zależność wykazano między liczbą godzin tygodniowo poświęconych migrantom a skalą udzielonej im pomocy.

Analiza korelacji rang Spearmana wykazała, że potencjał finansowy (ocena sytuacji finansowej organizacji) nie miał związku z liczbą wspieranych uchodźców. Warto zauważyć, że dla tej pary zmiennych uzyskano niższy współczynnik korelacji rang Spearmana niż dla wszystkich innych skorelowanych zmiennych. Przeprowadzone analizy potwierdziły, że potencjał ludzki organizacji pozarządowych w większym stopniu determinuje ich aktywność w zakresie pomocy udzielanej uchodźcom niż ich kondycja finansowa, co oznacza, że hipoteza badawcza H1 została pozytywnie zweryfikowana.

Warto zauważyć, że najsilniejszy związek występuje między znajomością przez wolontariuszy zasad profesjonalnej pomocy uchodźcom a liczbą wspieranych osób. Współczynnik korelacji rang Spearmana wskazuje na umiarkowaną dodatnią zależność między tymi dwiema zmiennymi. Związek ten jest istotny statystycznie ($p = 0,00$). Można zatem oczekiwać, że wraz ze wzrostem wśród wolontariuszy znajomości profesjonalnych zasad pomocy uchodźcom wzrośnie również aktywność NGO w zakresie udzielanego wsparcia. Bez znajomości wspomnianych zasad trudno byłoby pomagać na szeroką skalę. Powyższe wyniki pozwalają stwierdzić, że hipoteza H2 została pozytywnie zweryfikowana.

Rekrutacja i kompetencje wolontariuszy zaangażowanych w pracę dla organizacji pozarządowych na rzecz uchodźców z Ukrainy

 Magdalena Głowacka
Stowarzyszenie ETAP
magda.glowacka@owesetap.pl

 Anna Waligóra
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
anna.waligora@ue.poznan.pl

6.1. Wstęp

Wśród badaczy zajmujących się kwestią rekrutacji i kompetencji wolontariuszy należy wymienić specjalistów reprezentujących różne dziedziny nauki i podejścia metodologiczne. Hager i Brudney (2011) skupiają się na zdolności organizacji do zaangażowania wolontariuszy i zatrzymania ich w swoich strukturach z perspektywy potencjału menedżerów tych organizacji. Alfes i in. (2017) badają, w jaki sposób praktyki HR w zakresie pracy z wolontariuszami mogą wpływać na uzyskiwanie korzystnych wyników zarówno dla wolontariuszy, jak i dla organizacji non profit. Arnon i in. (2022) koncentrują się na kwestiach zdolności organizacji non profit zatrudniających wolontariuszy do angażowania i motywowania wolontariuszy oraz zarządzania nimi w celu maksymalizacji ich potencjału i utrzymania kadry wolontariackiej; a także na ocenie stopnia, w jakim organizacje angażują wolontariuszy, i na wprowadzaniu ulepszeń w tym zakresie.

Z kolei Studer (2016) zwraca uwagę na różnice między zarządzaniem pracownikami i zarządzaniem wolontariuszami, podkreślając konieczność odróżnienia tych zagadnień. Simsa i in. (2019) zbadali zdolność do zastępowania instytucji publicznych przez spontanicznych wolontariuszy w czasie kryzysu. Prince i Piatak (2022) wskazują z kolei, że satysfakcja z bycia wolontariuszem jest powiązana z możliwościami rozwoju, jakie oferuje organizacja.

Na podstawie dostępnych źródeł wiedzy i opublikowanych badań można stwierdzić, że kwestie rekrutacji i kompetencji wolontariuszy są poruszane przez badaczy z różnych dziedzin nauki – ekonomii, zarządzania (w tym zarządzania kryzysowego), socjologii czy psychologii. Zagadnienie to jest na tyle skomplikowane i wielowymiarowe, zważając na rozwój organizacji społecznych i szeroko rozumianego wolontariatu (w tym wolontariatu online), że należy się spodziewać w kolejnych latach wartościowych publikacji naukowych w tym zakresie. Ponadto na gruncie nauki i praktyki toczy się ciekawa dyskusja dotycząca znaczenia wolontariatu dla funkcjonowania organizacji pozarządowych i będzie ona owocowała dalszym rozwojem pojęcia wolontariatu (Hustinx i Meijs, 2011).

Angażowanie wolontariuszy w działalność organizacji społecznych można określić ze względu na różne kategorie. Autorzy wyróżniają m.in. wolontariat indywidualny i grupowy lub pośredni i bezpośredni. Inna klasyfikacja wskazuje z kolei na wolontariat stały, akcyjny, zagraniczny i na zasadach stażu lub praktyk (Leszczyński, 2020) czy na wolontariat motywowany wewnątrznie lub zewnętrznie (Stukas i in., 2016). W czasie masowej migracji obywateli Ukrainy do Polski można było w zasadzie obserwować każdy z wymienionych rodzajów wolontariatu. Wyeksponowane „zasoby społeczne w postaci wiedzy i predyspozycji” (Włodarczyk, 2011) wolontariuszy miały różnoraki charakter i były w różny sposób wykorzystywane; trudno tutaj mówić o systematycznej i uporządkowanej rekrutacji, a raczej o działaniu na zasadzie „wszystkie ręce na pokład”, zarówno ze względu na wolę mieszkańców Polski do pomagania osobom przybyłym z Ukrainy, jak i na konieczność zmasowanego, natychmiastowego reagowania na pojawiające się potrzeby uchodźców wojennych (Duszczyk i Kaczmarczyk, 2022b; Kopeć, 2022).

Na temat wolontariatu związanego z wojną w Ukrainie opublikowano w ostatnim czasie wiele opracowań i artykułów naukowych (m.in. Dudkiewicz, 2022; Długosz i in., 2022; Domaradzki i in., 2022; Gardziński, 2023; Jasiocki, 2023; Kalinowska i in., 2023; Kot, 2023; Kuczyński i in., 2023; Lang Møller, 2023; Lipiec-Karwowska, 2023; Maciejewska-Mieszkowska, 2022; Rodek i in., 2023; Rymsza, 2022; Samełko i Łomży, 2023; Verhulesova, 2023; Wilk, 2023). Zwrócono w nich uwagę m.in. na oddolny charakter organizowania się wolontariuszy, wykorzystywanie do tego celu lokalnych, sformalizowanych i nieformalnych organizacji społecznych, różne rodzaje komunikacji i komunikowania się wolontariuszy (od doraźnych spotkań i działań ad hoc po porozumiewanie się za pomocą komunikatorów i platform internetowych). Autorzy wskazywali także na kwestie dobrostanu psychicznego wolontariuszy i zmieniającą się w czasie motywację do działań na rzecz obywateli Ukrainy.

6.2. Rola wolontariatu w funkcjonowaniu organizacji pozarządowych

Wolontariat w swej istocie jest działaniem oddolnym, którego motywacje odnoszą się do kwestii społecznie uznawanych za ważne (Stukas i in., 2014, 2016; Włodarczyk, 2011). Odkąd w Polsce funkcjonują organizacje trzeciego sektora, wolontariat ulega wielopoziomowej formalizacji. Może to wyjaśniać, dlaczego niektórzy chcą wykonywać „pracę podejmowaną z dobrej woli, której nie musi się podejmować każdy” (Leszczyński, 2020).

W Polsce wolontariat został uregulowany prawnie w 2003 r. Według zapisów ustawy osoba fizyczna uznawana jest za wolontariusza, gdy w sposób dobrowolny i bez wynagrodzenia realizuje zadania w ramach działalności pożytku publicznego (Ustawa, 2003a)*. Takie osoby można najczęściej spotkać w organizacjach pozarządowych. Dopuszczalne jest także świadczenie wolontariatu na rzecz innych podmiotów, takich jak organy administracji publicznej, jednostki organizacyjne organów administracji publicznej czy podmioty lecznicze. Warto jednak zwrócić uwagę, że prowadzona aktywność musi dotyczyć działalności statutowej. Ochotnicy nie mogą wykonywać zadań w ramach działalności gospodarczej. Ponadto wolontariat nie może być uznawany za formę darowizny (Ustawa, 2003a).

De facto wolontariusze są często również „nieodpłatnymi pracownikami” organizacji trzeciego sektora – pod hasłem wolontariat może kryć się praca. Bez tego typu działalności organizacje, których nie stać na utrzymanie etatów, prawdopodobnie przestałyby funkcjonować. Trudno wskazać wyraźną granicę między celami statutowymi a pracą administracyjną czy pracą służącą pozyskiwaniu środków na rzecz organizacji. Trudno także oceniać tę sytuację w kategoriach wolnego rynku (Borzaga i Tortia, 2006; Waniak-Michalak, 2014). Organizacje społeczne utrzymują się, dysponując nieporównywalnie mniejszymi zasobami, a ich działalność jest częściej oceniana przez pryzmat moralny (Baczko-Dombi i Ogrocka, 2008; Bruin Cardoso i in., 2024; Chapman i in., 2022; Greitemeyer i Sagioglou, 2018; María i in., 2023; White, 2010). Stąd prawdopodobnie wynika większe przyzwolenie na praktyki, którym w kontekście biznesu i instytucji publicznych skutecznie zapobiega Kodeks pracy.

Kwestia zaangażowania obywateli w wolontariat jest od lat dostrzegana przez trzeci sektor w Polsce. Wolontariat ten ma wymiar incydentalny lub akcyjny i jest związany z najbliższym otoczeniem wolontariusza (Charycka i in., 2023; Lorente i in., 2019). Współczesny trzeci sektor jest zainteresowany też udziałem młodych

* Wolontariusze mogą angażować się przykładowo w realizację zadań, które zostały wymienione w art. 4 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Ustawa, 2003a). Wśród nich znajdują się m.in. reintegracja społeczno-zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, udzielanie nieodpłatnego poradnictwa obywatelskiego i prawnego czy upowszechnianie tradycji narodowej.

osób w działaniach na rzecz organizacji pozarządowych (Charycka i in., 2021; Haski-Leventhal i in., 2020; Murawska, 2023; Nordstrom, 2022). Zaangażowanie to jest trudno mierzalne – młode osoby są aktywne w kwestiach społecznych, jednak ich aktywność nie zawsze jest sformalizowana. Osoby dojrzałe chętnie angażują się w działania związane ze swoim najbliższym otoczeniem, dzięki czemu na popularności zyskuje m.in. wolontariat pracowniczy (Kaźmierczak, 2016; Winnicka-Wejs i Szoltyśnik, 2019); dorośli uczestniczą również w różnego rodzaju zbiórkach związanych z gromadzeniem zarówno środków materialnych, jak i pieniędzy na określony, społecznie uznany cel (Maclean i in., 2013; Rowson i in., 2012).

Od 2006 r. w Polsce wzrastała liczba organizacji współpracujących z wolontariuszami. Początkowo było to 40%, w 2018 r. 63%, a w 2021 r. po raz pierwszy odnotowano spadek odsetka podmiotów, w których odbywał się wolontariat (Charycka i in., 2022b). Równocześnie od lat maleje przeciętna liczba wolontariuszy w organizacjach. W 2002 r. było ich 15, a 19 lat później zaobserwowano, że średnio 5 osób realizowało zadania z zakresu wolontariatu w danej organizacji (Charycka i in., 2022b). Można stwierdzić, że aktywność obywatelska zmienia się i może być lokowana w innych obszarach niż trzeci sektor. Dostrzegalne są także rozmaite nieformalne ruchy oddolne, które de facto spełniają kryteria wolontariatu.

Na terenie Polski w pierwszym kwartale 2022 r. działało 8,5 mln wolontariuszy. Oznacza to, że 28,4% osób w wieku 15–89 lat zdecydowało się na nieodpłatne udzielanie wsparcia. Jednocześnie tylko 3,4% Polaków zaangażowało się w realizację zadań na rzecz organizacji pozarządowych (Główny Urząd Statystyczny, 2022). Warto dostrzec wzrost zainteresowania aktywnością wolontariacką w czasie, gdy Ukraina została zaatakowana przez Rosję. Miliony uchodźców przybyły do Polski po 24 lutego 2022 r. Zaangażowanie na rzecz udzielenia im pomocy wzrosło do 14,6% od 21 lutego do 20 marca 2022 r. (wcześniej zazwyczaj nie przekraczało 5%). Dodatkowo od 7 lutego do 6 marca 2022 r. aktywność wolontariacka w ramach organizacji/institucji wzrosła do 8% (wcześniej wynosiła najwyżej 5,2%; Główny Urząd Statystyczny, 2022).

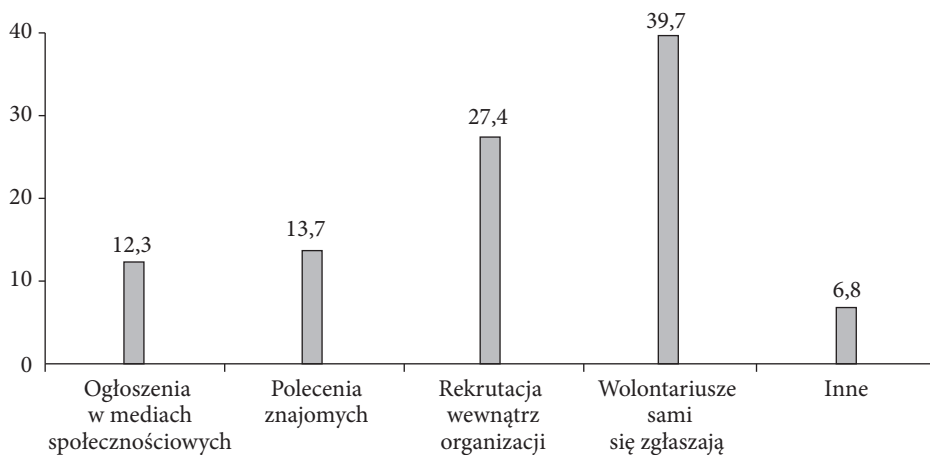
6.3. Sposoby pozyskiwania wolontariuszy przez organizacje pozarządowe wspierające uchodźców z Ukrainy

Organizacja zdecydowana na przyjęcie wolontariusza powinna odpowiednio wcześniej wskazać rodzaje niebezpieczeństw związanych z nieodpłatną aktywnością osób przystępujących do jej wsparcia. Jednocześnie ochotnik powinien uzyskać informacje o możliwych do zastosowania sposobach uniknięcia wspomnianych zagrożeń. Ponadto konieczne jest zapewnienie wolontariuszowi przez podmiot właściwych warunków

do działań. Najczęściej dotyczy to wyposażenia w niezbędne narzędzia do pracy społecznej, pokrycia kosztów szkoleń, diet i podróży służbowych (Ustawa, 2003a).

W uzasadnionych przypadkach należy też zapewnić ochotnikowi ubezpieczenie od następstw nieszczęśliwych wypadków. Coraz częściej stosowaną praktyką jest zawieranie porozumień wolontariackich*. Obowiązek taki powstaje tylko w sytuacji aktywności wolontariackiej trwającej dłużej niż 30 dni (Ustawa, 2003a). Ustalenia te są niezwykle ważne z perspektywy wolontariatu świadczonego na rzecz uchodźców z Ukrainy. Wolontariusze udzielający wsparcia uchodźcom wojennym pełnili różnorakie funkcje – od okołomedycznych do prawnych, związanych z rejestracją lub legalizacją pobytu obywateli Ukrainy w Polsce.

Według przeprowadzonego badania 39,7% organizacji pozarządowych stwierdziło, że wolontariusze najczęściej sami zgłaszali gotowość do działania. Prawie co trzecia badana organizacja pozarządowa (27,4%) sięgała po kandydatów do swoich zasobów. Zdecydowanie rzadziej respondenci wskazywali na inne sposoby rekrutacji, tj. polecenia znajomych (13,7%) oraz zamieszczanie ogłoszeń w mediach społecznościowych (12,3%). Ponadto 6,8% ankietowanych wybrało inne techniki pozyskiwania ochotników do pracy społecznej. Co ciekawe, żaden podmiot nie skorzystał z możliwości umieszczenia ogłoszeń na popularnym wśród organizacji pozarządowych portalu www.ngo.pl (rysunek 6.1).

Rysunek 6.1. Sposoby rekrutacji wolontariuszy przez organizacje pozarządowe udzielające wsparcia uchodźcom z Ukrainy (w %)

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

* Porozumienie wolontariackie stanowi sformalizowane poświadczenie działań realizowanych przez ochotnika na rzecz organizacji społecznej. Porozumienie jest umową zawieraną pomiędzy organizacją społeczną a wolontariuszem; nie jest tożsame z nawiązaniem stosunku pracy. Określa strony i cele, na rzecz których świadczony jest wolontariat. Najczęściej odnosi się także do zakresu czasowego i przedmiotowego świadczonej pracy ochotniczej.

Można zauważyć, że większość badanych organizacji pozarządowych dysponowała odpowiednimi zasobami ludzkimi (wolontariusze), chociaż niewielka liczba respondentów zadeklarowała konieczność ich zwiększenia po wybuchu wojny: 80,8% nie odpowiedziało na zadane pytanie, a 11% podmiotów uznało, że konieczne było powiększenie zespołu po 24 lutego 2022 r. Wśród nich znalazło się 4,1% organizacji, które zrekrutowały od 1 do 9 wolontariuszy. Tyle samo podmiotów zaangażowało od 10 do 19 ochotników. Z kolei 1,4% organizacji zdecydowało się na powiększenie zespołu o 30–39 ochotników i tyle samo podmiotów – o 40–49 wolontariuszy.

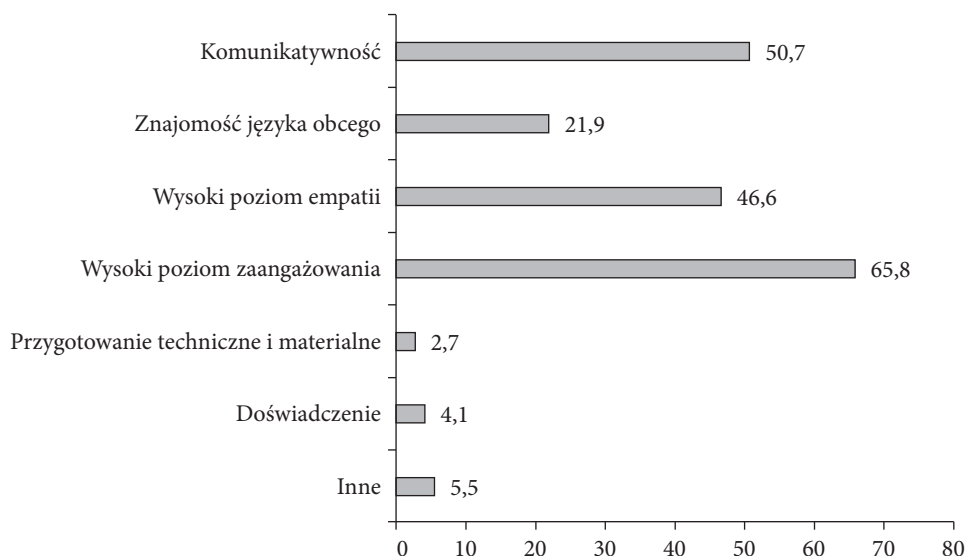
6.4. Znaczenie kompetencji wolontariuszy angażowanych przez organizacje pozarządowe udzielające pomocy uchodźcom z Ukrainy

W ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie zawarto zalecenie dotyczące posiadania odpowiednich kwalifikacji przez wolontariuszy, którzy chcą świadczyć określone działania (Ustawa, 2003a). Okazało się jednak, że podjęcie wyzwań przez osoby, które wcześniej się nie znały, powodowało wiele trudności. Koordynatorzy przyznawali, że w związku z tym najbardziej pożądane były zorganizowane grupy ochotników, np. szkolne koła wolontariatu.

Wyniki badania pokazują, że najczęściej organizacje pozarządowe wymagały od wolontariuszy wysokiego poziomu zaangażowania (65,8%) oraz komunikatywności (50,7%). Z kolei prawie połowa organizacji (46,6%) oczekiwała od ochotników wysokiego poziomu empatii. Mniej niż jedna czwarta podmiotów (21,9%) preferowała działaczy z umiejętnością posługiwania się językiem obcym. Organizacje społeczne prawie wcale nie oczekiwały, że wolontariusze będą posiadać doświadczenie w udzielaniu wsparcia uchodźcom (4,1%) oraz przygotowanie techniczne i materialne (2,7%) (rysunek 6.2).

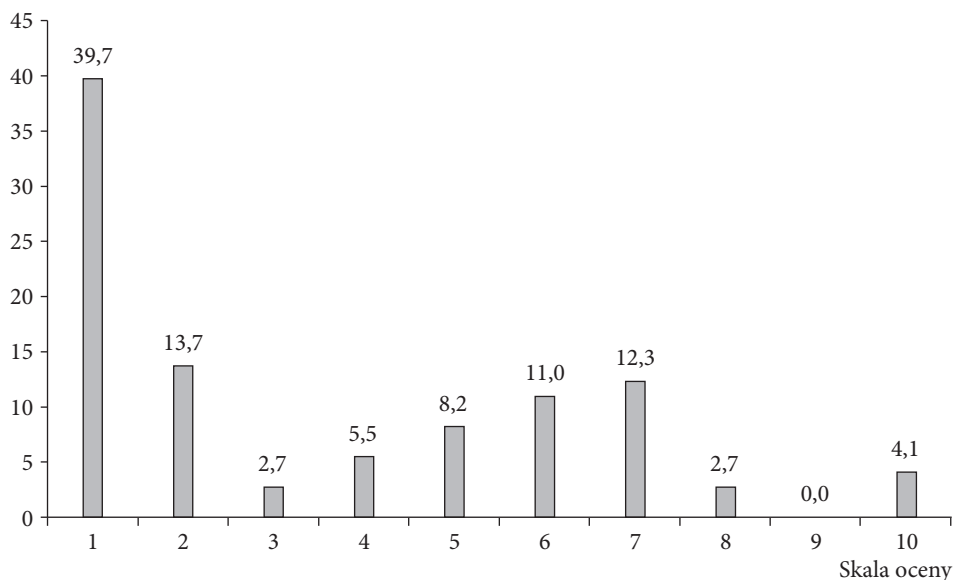
Warto również zauważyć, że zapotrzebowanie na określone kompetencje u wolontariuszy właściwie nie zmieniło się w ostatnim czasie. Świadczy o tym fakt, że na dziesięciostopniowej skali (1 – nie uległo zmianie, 10 – całkowicie uległo zmianie) ponad połowa badanych (53,4%) wskazała ocenę nie wyższą niż 2. Jednocześnie 69,8% respondentów wybrało nie wyższą ocenę niż 5 (rysunek 6.3).

Przedstawiciele organizacji pozarządowych zostali także zapytani o przeszkolenie wolontariuszy, którzy wspierali ukraińskich uchodźców. Okazało się, że mniejsza część badanych, czyli 37% podmiotów, zadeklarowała udział ochotników w kursach lub szkoleniach (rysunek 6.4). W większości podnoszenie poziomu kompetencji u ochotników było organizowane wewnątrz organizacji i dotyczyło nabycia umiejętności pracy na danym stanowisku. Pojawiły się również możliwości rozwoju zdolności posługiwania się językiem obcym czy udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej. Jedna z organizacji zaznaczyła, że przeprowadziła szkolenia z zakresu komunikacji międzykulturowej i zasad pracy socjalnej.

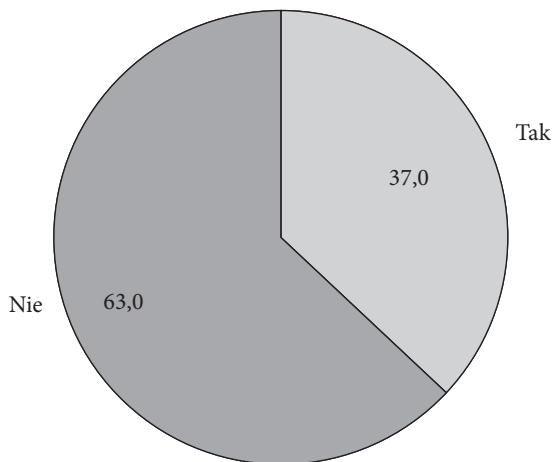
Rysunek 6.2. Preferowane przez organizacje pozarządowe kompetencje wolontariuszy udzielających wsparcia uchodźcom z Ukrainy (w %)

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego (wielokrotnie odpowiedzi).

Rysunek 6.3. Ocena zmiany zapotrzebowania na kompetencje wolontariuszy zgłaszanego przez organizacje pozarządowe udzielające wsparcia uchodźcom z Ukrainy (w %)

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Rysunek 6.4. Odbycie kursów lub szkoleń przez wolontariuszy w 2022 r. (w %)

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Co ciekawe, to organizacje bez doświadczenia rzadziej decydowały się na przygotowywanie szkoleń i kursów dopasowanych do potrzeb ochotników (tabela 6.1). Może to po części wynikać z zasobów, którymi dysponowały, lub z posiadanego przez nie doświadczenia we wspieraniu innych grup osób potrzebujących niż uchodźcy wojenni lub, szerzej, cudzoziemcy.

Tabela 6.1. Doświadczenie organizacji pozarządowych we wspieraniu uchodźców przed 24 lutego 2022 r. a odbycie kursów lub szkoleń przez wolontariuszy w 2022 r. (w %)

Zdobyte doświadczenie		Udział wolontariuszy w kursach lub szkoleniach	
		tak	nie
Doświadczenie organizacji pozarządowej we wspieraniu uchodźców przed 24 lutego 2022 r.	tak	15,1	9,6
	nie	21,9	53,4

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Wysoki poziom zaangażowania oraz empatii był najbardziej pożądanym w organizacjach pozarządowych utworzonych w latach 2010–2019. Podobnie istotną była dla tych podmiotów znajomość języka obcego. Natomiast komunikatywność była preferowana zwłaszcza przez podmioty o najkrótszym czasie funkcjonowania. Na podstawie wyników można również zauważyć, że im dłuższy staż miała organizacja, tym rzadziej wskazywano komunikatywność. Może to oznaczać, że konstituowanie się zespołów jest momentem krytycznym, gdyż spotykają się w jednym celu ludzie o różnym doświadczeniu, światopoglądzie czy odmiennych potrzebach. To właśnie wtedy nowe zespoły muszą określić zakres wspólnych działań, poznać się podczas

realizacji różnych przedsięwzięć, co potencjalnie może doprowadzić do wielu napięć i konfliktów (tabela 6.2).

Tabela 6.2. Lata powstania organizacji pozarządowych (w przedziałach) a kompetencje preferowane u wolontariuszy (w %)

	Komunikatywność	Znajomość języka obcego	Wysoki poziom empatii	Wysoki poziom zaangażowania	Przygotowanie techniczne i materialne	Doświadczenie	Inne
Do 1989 r.	4,1	0,0	4,1	2,7	0,0	0,0	0,0
Lata 1990–1999	6,8	2,7	8,2	8,2	0,0	1,4	0,0
Lata 2000–2009	11,0	4,1	9,6	13,7	0,0	0,0	1,4
Lata 2010–2019	13,7	9,6	21,9	27,4	1,4	2,7	2,7
Lata 2020–2022	15,1	5,5	2,7	13,7	1,4	0,0	1,4

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Większość podmiotów skupiała swoje działania na terenie gmin miejskich. Tego typu organizacje społeczne oczekiwały od ochotników przede wszystkim wysokiego poziomu zaangażowania. Może to wynikać z faktu, że wiele kluczowych punktów recepcyjnych było zlokalizowanych właśnie w przestrzeniach miejskich. Bardzo duża liczba osób, którym należało udzielić wsparcia, wymagała obsługi przez niemałą grupę ochotników. Z kolei podmioty realizujące swoje cele statutowe w gminach miejsko-wiejskich nieco częściej preferowały u wolontariuszy komunikatywność (tabela 6.3).

Tabela 6.3. Typ terenu działań a kompetencje preferowane u wolontariuszy (w %)

Wyszczególnienie	Komunikatywność	Znajomość języka obcego	Wysoki poziom empatii	Wysoki poziom zaangażowania	Przygotowanie techniczne i materialne	Doświadczenie	Inne
Gmina miejska	34,2	19,2	34,2	50,7	2,7	4,1	5,5
Gmina miejsko-wiejska	13,7	2,7	9,6	12,3	0,0	0,0	0,0
Gmina wiejska	2,7	0,0	2,7	2,7	0,0	0,0	0,0

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Od wolontariuszy koordynujących dostarczanie żywności, odzieży, środków higieny osobistej oraz leków i opatrunków dla ukraińskich uchodźców, a także organizujących wsparcie psychologiczne oraz integrację ze środowiskiem lokalnym wymagany był głównie wysoki poziom zaangażowania. Z kolei od osób świadczących

wsparcie w zakresie opieki nad dziećmi i młodzieżą wymagano w pierwszej kolejności komunikatywności. Koordynowanie nauki języka polskiego wiązało się z koniecznością wykazywania przez ochotników zarówno komunikatywności, jak i wysokiego poziomu zaangażowania. Co ciekawe, wysoki poziom empatii był istotny w koordynowaniu usług transportowych oraz pomaganiu uchodźcom z Ukrainy w znalezieniu pracy. Natomiast prawie wcale nie były wymagane od wolontariuszy doświadczenie oraz przygotowanie techniczne i materialne, co z kolei mogło rodzić różnego typu trudności chociażby natury organizacyjnej.

Badanie ukazało, że do pozyskiwania i dostarczania dóbr niezbędnych do funkcjonowania konieczny był wysoki poziom zaangażowania wolontariuszy-koordynatorów. Może to wynikać z faktu, że to właśnie tego typu pomoc była w pierwszej kolejności udzielana uchodźcom przybyłym do Polski, tak aby mogli zrealizować swoje podstawowe potrzeby bytowe. Odpowiedni poziom komunikatywności ochotników był wymagany w opiece nad młodymi ludźmi oraz nauce języka polskiego jako obcego, co jest oczywiste w przypadku bezpośredniej pracy z drugim człowiekiem. Z kolei empatia wolontariuszy koordynujących aktywizację zawodową uchodźców z Ukrainy była ważna ze względu na potrzebę wielowymiarowego zrozumienia ich trudnych przeżyć oraz odmienności kulturowej, a w wyniku tego problemów związanych z odnalezieniem się na polskim rynku pracy (tabela 6.4).

Tabela 6.4. Zakres działań koordynowanych przez wolontariuszy działających na rzecz uchodźców z Ukrainy a kompetencje preferowane u wolontariuszy

Wyszczególnienie	Komunikatywność	Znajomość języka obcego	Wysoki poziom empatii	Wysoki poziom zaangażowania	Przygotowanie techniczne i materialne	Doświadczenie	Inne
Dostarczanie żywności	28,8	12,3	26,0	41,1	0,0	1,4	0,0
Dostarczanie odzieży	15,1	4,1	17,8	27,4	0,0	1,4	0,0
Dostarczanie środków higieny osobistej	11,0	4,1	13,7	20,5	0,0	0,0	0,0
Dostarczanie leków i opatrunków	5,5	4,1	2,7	8,2	0,0	1,4	0,0
Zapewnienie miejsc noclegowych	9,6	2,7	8,2	11,0	0,0	1,4	0,0
Zapewnienie opieki dzieciom i młodzieży	15,1	6,8	11,0	12,3	0,0	1,4	0,0
Wsparcie w realizacji spraw urzędowych	9,6	4,1	9,6	11,0	2,7	0,0	1,4
Nauka języka polskiego	15,1	11,0	8,2	15,1	1,4	2,7	1,4

cd. tabeli 6.4

Wyszczególnienie	Komunikatywność	Znajomość języka obcego	Wysoki poziom empatii	Wysoki poziom zaangażowania	Przygotowanie techniczne i materialne	Doświadczenie	Inne
Pomoc w znalezieniu pracy	8,2	2,7	15,1	13,7	0,0	0,0	1,4
Wsparcie psychologiczne	9,6	5,5	8,2	13,7	0,0	0,0	1,4
Integracja ze środowiskiem lokalnym	13,7	4,1	17,8	23,3	2,7	1,4	2,7
Transport i logistyka	4,1	4,1	8,2	6,8	0,0	1,4	0,0
Inne	5,5	0,0	4,1	5,5	1,4	0,0	2,7

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Przeprowadzone badanie ukazało, że organizacje pozarządowe najczęściej były w stanie zapewnić niezbędne wyżywienie wolontariuszom, którzy poświęcali w ciągu dnia wiele godzin na udzielanie pomocy. Można powiedzieć, że w zamian podmioty oczekiwały od działaczy wysokiego poziomu zaangażowania. Dla takich osób przewidziano również często refundację kosztów dojazdu, dostęp do strefy socjalnej oraz opiekę koordynatorów wolontariatu. Część ochotników mogła też skorzystać ze wsparcia psychologa. Natomiast stosunkowo rzadko oferowano wolontariuszom zakwaterowanie, pomoc prawną i medyczną. Może to wynikać z faktu, że wsparcie było udzielane głównie przez społeczność lokalną, która sama nie wymagała tego typu pomocy. Naukę podstaw języka obcego podmioty społeczne były w stanie zapewnić w pierwszej kolejności jednostkom, od których oczekiwano jednocześnie wysokiego poziomu empatii (tabela 6.5).

Tabela 6.5. Potrzeby wolontariuszy zabezpieczone przez organizacje pozarządowe a kompetencje preferowane u ochotników

Wyszczególnienie	Komunikatywność	Znajomość języka obcego	Wysoki poziom empatii	Wysoki poziom zaangażowania	Przygotowanie techniczne i materialne	Doświadczenie	Inne
Refundacja ponoszonych kosztów dojazdu	15,1	9,6	15,1	20,5	1,4	2,7	1,4
Zapewnienie napojów oraz wyżywienia	31,5	12,3	30,1	47,9	1,4	1,4	1,4
Dostęp do strefy socjalnej	26,0	8,2	12,3	30,1	0,0	0,0	0,0

cd. tabeli 6.5

Wyszczególnienie	Komunikatywność	Znajomość języka obcego	Wysoki poziom empatii	Wysoki poziom zaangażowania	Przygotowanie techniczne i materialne	Doświadczenie	Inne
Nauka podstaw języka obcego	6,8	8,2	11,0	9,6	0,0	2,7	0,0
Wsparcie psychologa	8,2	8,2	12,3	13,7	0,0	2,7	1,4
Opieka koordynatora wolontariatu	24,7	11,0	19,2	30,1	1,4	2,7	1,4
Zakwaterowanie	4,1	1,4	5,5	8,2	0,0	0,0	0,0
Pomoc prawna	6,8	6,8	6,8	9,6	1,4	1,4	0,0
Pomoc medyczna	2,7	0,0	2,7	5,5	0,0	0,0	0,0
Inne	6,8	2,7	8,2	4,1	0,0	0,0	2,7

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

6.5. Związek między doświadczeniem organizacji pozarządowej we wspieraniu uchodźców przed 24 lutego 2022 r. a odbyciem przez wolontariuszy kursów lub szkoleń w 2022 r.

W dalszej części badania wykazano zależność między doświadczeniem organizacji we wspieraniu uchodźców przed wybuchem wojny w Ukrainie a udziałem wolontariuszy w szkoleniach i kursach. W tym celu wykorzystano test niezależności chi-kwadrat. Wartość empiryczna statystyki chi-kwadrat wyniosła 5,97, przy poziomie istotności $p = 0,02$. Można zatem uznać, że istnieje statystycznie istotna zależność między zmiennymi.

Podmioty, które nie wykazały doświadczenia w organizacji wsparcia dla uchodźców przed 24 lutego 2022 r., rzadko miały potrzebę, aby ich wolontariusze rozwijali swoje kompetencje. Natomiast nieznaczna liczba podmiotów posiadających doświadczenie o wiele chętniej podejmowała decyzję o uczestnictwie ochotników w odpowiednich kursach lub szkoleniach. Może to wynikać z wyjątkowej sytuacji. Pojawiła się bowiem konieczność udzielania wsparcia na dużą skalę uchodźcom przybyłym do Polski bez możliwości odpowiedniego, wielomiesięcznego szkolenia. Wielu ochotników nabywało wiedzę i umiejętności do realizowania zadań w trakcie ich wykonywania. Nie było czasu na gruntowne przygotowanie wolontariuszy do kontaktu z uchodźcami. Nabyte doświadczenie spowodowało, że podmioty nie dostrzegały potrzeby rozwijania kompetencji ochotników, którzy sami mogli się stawać trenerami (tabela 6.6).

Tabela 6.6. Analiza testu niezależności chi-kwadrat między doświadczeniem organizacji pozarządowych we wspieraniu uchodźców przed 24 lutego 2022 r. a odbyciem przez wolontariuszy kursów lub szkoleń w 2022 r.

Para zmiennych	chi-kwadrat	phi	p	df
Doświadczenie organizacji pozarządowej we wspieraniu uchodźców przed 24 lutego 2022 r. – odbycie przez wolontariuszy kursów lub szkoleń w 2022 r.	5,97	0,29	0,02	1

df – liczba stopni swobody

phi – miara związku dla testu chi-kwadrat związana z punktowo-dwuseryjną korelacją

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

6.6. Podsumowanie

Wyniki badań terenowych wskazują na wiele cech wspólnych z analizami zawartymi w niniejszym rozdziale. W objętej analizie początkowej fazy aktywizmu obywateli można było zaobserwować dominację wolontariatu spontanicznego – oddolnego. Uwidaczniały się wówczas trudności związane z koordynacją indywidualnego wsparcia, a także z identyfikacją i charakterystyką osób je świadczących. Nie można, z perspektywy przyjętego czasu badań, mówić tutaj o wolontariacie długoterminowym, ale raczej o wolontariacie charakteryzującym się dużą intensywnością podejmowanych działań, co przekłada się na interdyscyplinarność przedstawionych wniosków badawczych. Pozwalają one na uchwycenie tendencji i prawidłowości związanych z rekrutacją i kompetencjami wolontariuszy „tu i teraz”.

Budowanie zespołów wolontariackich w organizacjach pozarządowych udzielających wsparcia uchodźcom z Ukrainy w początkowym okresie inwazji rosyjskiej na ten kraj stanowiło niezwykle złożone zadanie. Nie stawało się ono łatwiejsze wraz z trwaniem wojny w Ukrainie, choć było bardziej usystematyzowane. Warto wskazać na kilka prawidłowości towarzyszących temu procesowi.

Po pierwsze, kryzys uchodźczy spotkał się z szybką, żywą i empatyczną reakcją Polaków, którzy chętnie dzielili się zarówno swoimi zasobami materialnymi, jak i czasem poświęconym na działalność wolontariacką. Jak wykazały badania, obywatele Polski sami zgłaszali się do organizacji pozarządowych, by pomagać im w działaniach na rzecz Ukraińców. Co więcej, osoby z Ukrainy, którym pomogli „pierwotni” rodzimi wolontariusze (w tym cudzoziemcy zamieszkujący Polskę przed wybuchem wojny w Ukrainie), w wielu wypadkach same stawały się wolontariuszami.

Po drugie, rozbudzenie aktywności wolontariackiej pod wpływem potrzeby pomocy mieszkańcom Ukrainy miało wymiar historyczny – w bardzo krótkim czasie wiele osób zorganizowało się w nieformalne lub formalne grupy inicjatywne, które

dołączały do innych organizacji bądź sieciowały swoją działalność z organizacjami, instytucjami czy firmami. Można założyć, że w wyniku tak dynamicznej aktywności skala faktycznie realizowanego wolontariatu była większa niż przedstawione w publikacji dane dotyczące liczebności wolontariuszy, którzy krótkoterminowo bądź akcyjnie wspierali załagodzenie kryzysu uchodźczego.

Po trzecie, grupa wolontariuszy okazała się niezwykle heterogeniczna. Można mówić tutaj o porozumieniu ponad wszelkimi podziałami, zarówno społecznymi i politycznymi, jak i wynikającymi z wieku czy innych cech społeczno-demograficznych.

W chwili obecnej, mimo trwającej wojny w Ukrainie, można z perspektywy sytuacji w Polsce mówić o załagodzeniu kryzysu uchodźczego i rozumianej w kategoriach socjologicznych normalizacji życia nieopodal wojny. Jest to zdecydowanie stan daleki od pożądanego. Zastanawiające jest to, czy jako Polacy utrzymamy zaangażowanie wolontariackie i czy potrafilibyśmy po raz kolejny zaoferować tak intensywne wsparcie wolontariackie w obliczu kryzysu.

Motywowanie wolontariuszy w organizacjach pozarządowych udzielających pomocy uchodźcom z Ukrainy

 Joanna Wiśniewska-Paluszak
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
joanna.wisniewska-paluszak@up.poznan.pl

7.1. Wstęp

Efektywna organizacja i koordynacja wolontariuszy działających na rzecz organizacji pozarządowych stanowią istotny element sprawnego zarządzania kryzysowego. W reakcji na wybuch wojny w Ukrainie i falę uchodźców przekraczających polską granicę organizacje uruchomiły swoje zasoby wolontariackie i rozpoczęły rekrutację nowych wolontariuszy. Polacy byli silnie zmotywowani do pomocy uchodźcom (Wojakowska, 2022). Równie silnie zmotywowane organizacje pozarządowe użyły wszelkich strategicznych narzędzi w celu efektywnego uruchomienia potencjału społecznego i utrzymania zaangażowania wolontariuszy. W obliczu konfliktu zbrojnego w Ukrainie, podobnie jak w okresie pandemii COVID-19, pojawiły się liczne wyzwania w zakresie skutecznego zarządzania kapitałem społecznym w organizacjach pozarządowych, w tym w szczególności kapitałem wolontariackim. Problem podtrzymania zaangażowania społecznego jest istotny, zwłaszcza w sytuacji przedłużających się kryzysów, takich jak kryzysy migracyjne czy uchodźcze, gdyż w dłuższej perspektywie spontaniczna motywacja oparta na emocjach i współodczuwaniu zmniejsza się, co powoduje deteriorację pomocy społecznej (Wilk, 2023).

Skuteczne motywowanie wolontariuszy ma na celu podtrzymanie długotrwałego zaangażowania w uciążliwych i zmiennych warunkach świadczenia pomocy humanitarnej. W trudnych warunkach wynikających z katastrofy czy działań wojennych system motywacyjny organizacji buduje się na podstawie bieżącej diagnozy i analizy potrzeb wolontariuszy. Pomaga ona w wyborze odpowiednio dostosowanych motywatorów i zastosowaniu ich w celu utrzymania wysokiej wewnętrznej

i/lub zewnętrznej motywacji wolontariuszy do dalszego działania. Aby skutecznie budować strategię zarządzania kapitałem społecznym w zakresie pomocy humanitarnej, niezbędne są poznanie i analiza efektywności motywatorów. Dotyczy to przede wszystkim motywowania wolontariuszy działających na rzecz organizacji pozarządowych w sytuacjach nagłych i nieoczekiwanych zagrożeń, zwłaszcza wywołujących masowe skutki społeczne, takie jak migracje czy też katastrofy środowiskowe, i związane z nimi turbulencje społeczne i ekonomiczne.

W kontekście kryzysu uchodźczego wywołanego konfliktem zbrojnym w Ukrainie podjęto liczne badania dotyczące głównie organizacji pomocy i roli wolontariatu w podejmowaniu działań pomocowych (Domaradzki i in., 2022; Kalinowska i in., 2023; Sengupta i in., 2023; Wilk, 2023; Wojakowska, 2022). Nie są znane jednak inne opracowania dotyczące sposobów motywowania wolontariuszy przez organizacje pozarządowe w takich warunkach. Lukę badawczą wypełniają przeprowadzone w tym rozdziale badania, których celem było poznanie potrzeb i sposobów motywowania wolontariuszy przez organizacje pozarządowe w omawianym kryzysie uchodźczym.

W rozdziale przedstawiono wyniki badań dotyczących powiązań między stosowanymi motywatorami i diagnozowanymi potrzebami wolontariuszy. Wzięto również pod uwagę rolę wolontariuszy w niesieniu pomocy humanitarnej organizacji pozarządowych, teoretyczne aspekty motywowania wolontariatu oraz sposoby i wyniki diagnozowania potrzeb wolontariuszy w warunkach kryzysu uchodźczego. W wyniku przeprowadzonego badania zidentyfikowano wyzwania stojące przed organizacjami pozarządowymi w zakresie diagnozowania potrzeb i motywowania wolontariuszy w obliczu przedłużającego się konfliktu zbrojnego na terenie Ukrainy oraz bardziej ogólne wnioski dotyczące motywowania wolontariuszy w warunkach kryzysu.

W badaniu wyróżniono motywatory wewnętrzne i zewnętrzne. Motywatory wewnętrzne pobudzają wewnętrzną motywację wolontariuszy. Zaprezentowano motywatory związane m.in. z zaspokojeniem potrzeb fizjologicznych, bezpieczeństwa, autonomii, przynależności, szacunku, integracji, solidarności, uznania dla samego siebie i samorealizacji. Z kolei motywatory zewnętrzne skierowane są na pobudzenie zewnętrznej motywacji wolontariusza. Wskazano motywatory zorientowane m.in. na: uznanie społeczne i władzę, sieci relacji i kontaktów, poprawę wizerunku i prestiż, rozwój osobisty, wzbogacanie osobowości, kompetencji i osiągnięcia.

Diagnozowane w badaniu potrzeby wolontariuszy mają – podobnie jak motywacje – charakter wewnętrzny i zewnętrzny. Należą do nich m.in.: wewnętrzna potrzeba docenienia wysiłków, zadowolenia z rezultatów pracy, wsparcia ze strony innych, przynależności i integracji, koordynacji działań, wiary we własne siły, wiedzę i umiejętności. Do zewnętrznych potrzeb należą m.in.: potrzeba wolnego czasu i odpoczynku oraz potrzeby finansowe, organizacyjne i rozwojowe. Potrzeby

wolontariuszy zmieniają się w związku z przedłużającym się czasem działań militarnych w Ukrainie i koniecznością nieustannego niesienia pomocy humanitarnej na rzecz uchodźców wojennych z Ukrainy.

W badaniu postawiono trzy hipotezy badawcze:

- H1. Istnieje związek między wewnętrznymi i zewnętrznymi motywatorami wolontariuszy, a stopień ich powiązania wskazuje na ich szybkie, spontaniczne i krótkotrwałe zaangażowanie w świadczenie usług na rzecz organizacji pozarządowych organizujących pomoc humanitarną dla uchodźców wojennych z Ukrainy.
- H2. Diagnozowane przez organizacje wewnętrzne i zewnętrzne potrzeby wolontariuszy są ze sobą powiązane, a stopień ich powiązania wskazuje na długotrwałe zaangażowanie w świadczenie usług na rzecz organizacji pozarządowych organizujących pomoc humanitarną dla uchodźców wojennych z Ukrainy.
- H3. Stopień powiązania między wewnętrznymi i zewnętrznymi motywatorami wolontariuszy jest słabszy niż między diagnozowanymi potrzebami wolontariuszy.

W analizie wykorzystano cztery zmienne dla każdej badanej jednostki. Na początek dokonano analizy motywatorów wewnętrznych, czyli wewnętrznej motywacji wolontariuszy (MotWew). Są to motywatory zorientowane na: możliwość realizacji siebie, chęć pokonania lęku i strachu przed nieznanym, tworzenie warunków umiejętnego korzystania osób wspieranych z pomocy, wdzięczność ze strony osób potrzebujących, dostęp do strefy socjalnej, opiekę koordynatora, zapewnienie napojów i wyżywienia i wsparcie od współpracowników. Następnie analizowano motywatory zewnętrzne, czyli odwołujące się do zewnętrznej motywacji wolontariuszy (MotZew). Są to motywatory zorientowane na: szansę zdobycia nowej wiedzy i umiejętności, naukę podstaw języka obcego, pomoc prawną, zakwaterowanie, wsparcie psychologa i refundację ponoszonych kosztów dojazdu.

Następnie obliczono wskaźnik korelacji Spearmana dla dwóch par zmiennych: wewnętrzny motywator (MotWew) i zewnętrzny motywator (MotZew), diagnoza potrzeb wewnętrznych i diagnoza potrzeb zewnętrznych. Na podstawie korelacji oceniono zależności między parami badanych zmiennych. W celu określenia istotności lub nieistotności tych powiązań na podstawie ustalonego współczynnika korelacji obliczono wartość p .

7.2. Rola wolontariuszy w świadczeniu pomocy humanitarnej

W Polsce od 2003 r. działalność organizacji pozarządowych i wolontariat są regulowane ustawowo (Ustawa, 2003a). Dział III ustawy stanowi warunki wykonywania i korzystania ze świadczeń przez wolontariuszy. W art. 2 ustawodawca wskazał, że

wolontariusz jest osobą fizyczną, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na zasadach określonych w ustawie. Zgodnie z art. 42.1 świadczenia wolontariackie mogą być wykonywane na rzecz organizacji pozarządowych, organizacji administracji publicznej i podległych lub nadzorowanych jednostek organizacyjnych, instytucji wyznaniowych prowadzących działalność pożytku publicznego, stowarzyszeń jednostek samorządu terytorialnego, spółdzielni socjalnych, spółek akcyjnych, spółek z o.o. oraz klubów sportowych, które nie działają w celu osiągnięcia zysku, podmiotów leczniczych. W art. 42.2 ustawy wskazano, że świadczenia mogą być także realizowane na rzecz organizacji międzynarodowych działających na terenie Polski. Natomiast art. 42.3 stanowi, że również członek stowarzyszenia może wykonywać świadczenia jako wolontariusz na rzecz stowarzyszenia, którego jest członkiem (Ustawa, 2003a).

Podobnie warunki realizacji świadczeń wolontariackich są uregulowane ustawowo. Między innymi art. 44.1 stanowi o konieczności porozumienia i zaświadczenia o działalności wolontariackiej na żądanie wolontariusza oraz na prośbę wolontariusza wydania pisemnej opinii o wykonaniu świadczeń. Art. 45.1 stanowi o konieczności udzielania wszelkich informacji o zagrożeniach, zapewnienia warunków wykonania świadczenia, w tym pokrycia kosztów podróży służbowych i diet oraz innych kosztów związanych z pracą na rzecz organizacji, świadczeń zdrowotnych, zaopatrzenia i ubezpieczenia na wypadek świadczenia wolontariatu za granicą.

Powyzsze regulacje dotyczą jedynie warunków wykonywania świadczeń na rzecz ustawowych organizacji, w tym organizacji pozarządowych, przez wolontariuszy i można uznać je za obowiązkowe motywatory zaangażowania wolontariackiego wynikające z systemu prawnego i ustawodawstwa. Należy podkreślić, że warunki, jakie stwarza organizacja korzystająca ze świadczeń wolontariackich, zarówno ustawowe, jak i dobrowolnie kreowane przez organizację, wpływają na decyzje o wyborze organizacji, na rzecz której będą świadczone usługi wolontariackie, i mogą stanowić element konkurencji między organizacjami. Tworzenie odpowiednich warunków w organizacji i doskonalenie pracy wolontariatu stanowią istotny czynnik pozyskiwania wolontariuszy. Organizacje mogą w ten sposób zachęcać lub zniechęcać do świadczenia wolontariatu.

Wolontariat jest to dobrowolne, bezpłatne, świadome świadczenie na rzecz innych, wykraczające poza więzi rodzinne, koleżeńskie lub przyjacielskie, często wykonywane w sposób profesjonalny na rzecz organizacji pozarządowych, organów administracji publicznej, a coraz częściej na rzecz odpowiedzialności społecznej przedsiębiorstw, jako wolontariat pracowniczy. Warunkiem koniecznym pracy wolontariackiej są własna, nieprzymuszona wola i chęć do działania, wynikająca z pobudek etycznych, emocjonalnych, psychologicznych lub zawodowych. Wolontariacka aktywność społeczna pozwala na samorealizację, zdobywanie doświadczenia i umiejętności zawodowych, społecznych, ekonomicznych i życiowych, zwłaszcza

osobom młodym i niedoświadczonym (Pulińska, 2012). Wolontariat wnosi do życia społecznego określoną kulturę i wartości, a w centrum stawia człowieka; dostarcza on usługi tam, gdzie nie oferuje ich ani biznes, ani państwo, docierając do miejsc zaniedbanych społecznie, ekonomicznie lub środowiskowo i będących w potrzebie, a jednocześnie opuszczonych przez społeczeństwo, podmioty państwa i biznesu. Kreuje zatem tzw. trzeci sektor wspierający społeczeństwo, bez którego nie byłby możliwy rozwój społeczeństwa obywatelskiego. Wolontariat charakteryzuje się świadomą bezinteresownością, dobrowolnością, bezpośredniością oraz ciągłością, w znaczeniu systematyczności i trwałości podejmowania działań (Schulz, 2015). Należy podkreślić, że wymienione atrybuty wolontariatu są niezwykle istotne w realizacji zadań pomocy humanitarnej w warunkach kryzysowych.

W Polsce przeważającą część organizacji pozarządowych działa wyłącznie na podstawie pracy społecznej. Z udostępnionych przez GUS danych za rok 2022 wynika, że 61,2% organizacji opiera się wyłącznie na wolontariacie, który świadczyło 3 mln osób (Główny Urząd Statystyczny, 2023a, s. 3). Znaczenie wolontariatu we współczesnym świecie wzrasta, zwłaszcza w sytuacjach spowodowanych negatywnym działaniem ludzi, np. przedsięwzięciami militarnymi. W obliczu skutków wojny w Ukrainie polskie społeczeństwo, w tym wolontariat działający na rzecz organizacji pozarządowych, wykazało się ogromnym poziomem motywacji i determinacji. We wszystkich grupach społeczno-demograficznych pojawiły się niemalże natychmiast postawy prospołeczne i proaktywnościowe. W pomoc na rzecz uchodźców z Ukrainy włączyło się 29,3%, tj. 30,3 tys. organizacji pozarządowych. Do końca 2022 r. organizacje te objęły pomocą 17,5 mln osób i przekazały wsparcie rzeczowe i finansowe o wartości 1,6 mld zł (Główny Urząd Statystyczny, 2023a, s. 5).

Wybuch wojny w Ukrainie wywołał potężną falę uchodźstwa, a powstały kryzys humanitarny wymagał wielokierunkowej pomocy, począwszy od zabezpieczenia podstawowych potrzeb, takich jak wyżywienie, odzież i nocleg, a skończywszy na nauce języka, znalezieniu mieszkania, pracy i szkoły dla uchodźców. Do zadań wolontariatu w pierwszych dniach wojny należały: zabezpieczenie schronienia azylantom, zadbanie o dobrostan osób przyjmujących uchodźców wojennych, pomoc dla osób z niepełnosprawnościami i dysfunkcjami, organizacja pomocy psychologicznej, prawnej, językowej, logistycznej, pomoc zwierzętom, zbiórki krwi, darów rzeczowych i zbiórki pieniężne (Grabowska i Pięta-Szawara, 2023). Należy podkreślić, że polskie organizacje i społeczeństwo zaoferowały pomoc we wszelkich najpilniejszych potrzebach zgłaszanych przez uchodźców, zwłaszcza w tych najbardziej fundamentalnych związanych głównie z dostarczeniem żywności, odzieży i noclegu.

Duszczuk i Kaczmarczyk (2022c) zdiagnozowali przyszłe kluczowe wyzwania związane z pobytem ukraińskich uchodźców w Polsce. Zaliczyli do nich konieczność zapewnienia m.in.:

- infrastruktury mieszkaniowej (budowa osiedli modułowych i/lub dużych ośrodków tymczasowego pobytu),
- edukacji i opieki dzieciom z Ukrainy mieszkającym w Polsce, a także uznania kwalifikacji ukraińskich nauczycieli mieszkających w Polsce,
- opieki medycznej, w szczególności osobom starszym, i rozwiązania problemów komunikacyjnych między pacjentami a lekarzami,
- miejsc pracy (oferty szkoleń i przekwalifikowania dostosowane do profilu zawodowego Ukraińców, organizowanie dużych targów pracy lub tworzenie wirtualnych platform w celu zapewnienia sprawnego dopasowywania pracowników do pracodawców),
- kampanii społecznych i informacyjnych (np. na temat wyzysku w miejscu pracy, mobbingu lub molestowania seksualnego, zapobiegania konfliktom, jakie mogą zaistnieć między Ukraińcami a Polakami i między poszczególnymi grupami Ukraińców czy też dotyczącymi ograniczania kontrowersji i podejrzeń o preferencyjne traktowanie).

Powyższa lista nie jest zamknięta, pojawiają się bowiem nowe problemy wraz z przybywaniem uchodźców wojennych z Ukrainy i stanowią one ogromne wyzwanie nie tylko dla władz rządowych i samorządowych, ale też dla organizacji trzeciego sektora. Dlatego zapotrzebowanie na wykonywanie świadczeń wolontariackich rośnie wraz z napływem uchodźców. Wolontariat będzie coraz bardziej potrzebny we wszystkich podmiotach, na rzecz których może być wykonywany, a w szczególności w organizacjach pozarządowych, organach administracji publicznej i podmiotach leczniczych.

Rola organizacji pozarządowych uczestniczących w działaniach na rzecz ukraińskich uchodźców znacząco wzrasta. Wraz z realizacją tej pomocy zwiększa się udział wolontariuszy. Wolontariat będzie w przyszłości stanowił główną oś pomocową, a organizacje pozarządowe będą koordynowały pracę wolontariuszy. Stąd też istnieje pilna, a jednocześnie stała potrzeba diagnozowania potrzeb i zagrożeń związanych z realizacją przez wolontariat pomocy humanitarnej w warunkach kryzysowych. Umożliwi to monitorowanie motywacji i zastosowanie środków zaradczych w przypadku pojawiających się problemów i spadku aktywności wolontariuszy. Biorąc pod uwagę wcześniejsze doświadczenia i wyniki prowadzonych badań, można założyć prawdopodobieństwo spadku motywacji przy jednocześnie rosnącym zapotrzebowaniu na usługi wolontariackie. Organizacje pozarządowe świadczące pomoc humanitarną na rzecz uchodźców muszą zapewnić znaczące zwiększenie liczby wolontariuszy i utrzymać ich wysokie zaangażowanie w długim okresie. Poznanie motywacji wolontariuszy pozwala na wdrożenie odpowiednich motywatorów do udzielania pomocy.

7.3. Motywowanie wolontariuszy

Motywowanie polega na wykorzystaniu różnych niefinansowych lub finansowych sposobów do pobudzania zaangażowania personelu organizacji, w tym wolontariuszy, aby jak najaktywniej włączali się w działania i wykonywali określone zadania. Motywowanie i utrzymanie aktywnego zaangażowania wolontariuszy, szczególnie w długim okresie, jest dużym wyzwaniem dla organizacji pozarządowych niosących pomoc humanitarną w warunkach kryzysowych. W dłuższej perspektywie pojawia się zmęczenie, a nawet może dojść do radykalizacji nastrojów. Te zjawiska wynikają z przedłużającej się konieczności udzielania pomocy i rosnących jej kosztów, a także konfliktów społecznych zarówno wśród udzielających pomocy, jak i wśród jej beneficjentów. W takich okolicznościach zaangażowanie społeczne zmniejsza się, często nawet bardzo drastycznie (Ryan i Deci, 2020; Mekonen i Adarkwah, 2022).

Dla kadry zarządzającej organizacji pozarządowych zaangażowanie i motywowanie pracowników i wolontariuszy jest jednym z największych wyzwań. Z danych statystycznych z 2021 r. wynika, że w Polsce 42,8% organizacji non profit (NPO) podejmowało celowe działania na rzecz zwiększenia zaangażowania wolontariuszy i pracowników. Odsetek motywujących podmiotów w grupie organizacji liczących od 1 do 15 członków był najniższy i wyniósł 29,6%. Z kolei narzędzia motywacji personelu w grupie organizacji liczących 16–30 członków stosowało 57,5% podmiotów, natomiast w grupie organizacji liczących od 31 do 100 członków – 54%, a w grupie powyżej 100 członków – 61,9% (GUS 2023b, s. 71). Warto zauważyć, że motywację wykorzystywano częściej w większych organizacjach niż w mniejszych.

W sektorze non profit stosowanie i skuteczność motywowania są utrudnione ze względu na konieczność oddziaływania na różne grupy personelu, tj. członków organizacji, wolontariuszy oraz pracowników etatowych. Grupy te mają odmienny status formalny, co więcej brak wynagrodzeń wśród dużej części personelu powoduje, że organizacje nie mogą w sposób bezpośredni przenosić technik zarządzania w tym zakresie z sektora przedsiębiorstw czy z administracji publicznej. Szczególną grupą pod tym względem są wolontariusze. Z danych statystycznych z 2021 r. wynika, że w Polsce prawie 40% organizacji non profit korzysta z pracy wolontariuszy, z czego 46,1% prowadzi działania motywacyjne wobec wolontariuszy. Im więcej wolontariuszy zewnętrznych było zaangażowanych w organizacji, tym częściej motywowała ich ona do zwiększenia zaangażowania. Spośród jednostek posiadających co najwyżej 15 wolontariuszy 43,8% prowadziło działania motywacyjne. Z kolei w organizacjach, w których działało ponad 100 wolontariuszy, odsetek ten był

wyższy o 22 punkty procentowe (Główny Urząd Statystyczny, 2023b, s. 76). Warto zauważyć, że im większy odsetek wolontariuszy w organizacji, tym częściej stosują one systemy motywacyjne.

Jak wcześniej zasygnalizowano, motywowanie wolontariuszy istotnie różni się od motywowania pracowników etatowych. Wewnętrzny system motywacji wolontariuszy wpływa na sposób, formę i trwałość zaangażowania. Wybór nie tylko sposobu i formy zaangażowania, ale i organizacji, na rzecz której są świadczone usługi, zależy w dużej mierze od postawy kadry zarządzającej wolontariuszami, analizy motywacji i trafności stosowanych motywatorów. Utrzymanie wysokiej motywacji i aktywnego zaangażowania wolontariuszy świadczących usługi na rzecz NGO wymaga ciągłego diagnozowania ich potrzeb w tym zakresie, a także złożonych narzędzi motywacyjnych, które można ukierunkować na wewnętrzną motywację, wiążącą się z potrzebą niesienia pomocy. Poczucie potrzeby niesienia pomocy jest szczególnie istotne w kontekście trwałości wolontariatu.

Motywowanie wolontariuszy jest fundamentalnym czynnikiem efektywnego i skutecznego niesienia pomocy humanitarnej w warunkach kryzysowych. Jak wynika z badania, motywowanie wolontariuszy niosących pomoc humanitarną uchodźcom z Ukrainy było istotne dla podtrzymania zaangażowania w początkowym okresie, charakteryzującym się przede wszystkim lawinowo narastającą liczbą potrzebujących i niewystarczającą liczbą wolontariuszy w organizacjach. Z kolei w następnym okresie, w którym rosło zmęczenie, zniechęcenie społeczne i spadało zainteresowanie niesieniem pomocy, pojawiły się trudności związane z utrzymaniem trwałego zaangażowania personelu organizacji. Problem w pozyskaniu i utrzymaniu trwałej pomocy dla uchodźców z Ukrainy wynikał też częściowo z nierzadko trudnej polsko-ukraińskiej przeszłości, nadal wymagającej historycznego wyjaśnienia (Amnesty International, 2023; Kalinowska i in., 2023).

Główną rolą motywowania wolontariuszy jest dopasowywanie motywacji i korzyści uzyskiwanych dzięki wolontariatowi, które pozwalają realizować misje i cele społeczne organizacji pozarządowych. Motywowanie wolontariuszy działających na rzecz określonych ustawowo podmiotów jest zadaniem tychże podmiotów. Postępująca profesjonalizacja organizacji pozarządowych powoduje, że coraz częściej, szczególnie w dużych instytucjach, kwestia motywowania wolontariuszy staje się przedmiotem odrębnych regulacji. Mechanizm motywowania wolontariuszy jest bardziej złożony niż w przypadku zatrudnionych pracowników, którzy otrzymują wynagrodzenie za pracę. Wolontariusze z definicji nie są finansowo wynagradzani za swoją aktywność. Jednak – jak uważa Piechota (2014) – motywowanie wolontariuszy nie może opierać się jedynie na wartościach moralnych, gdyż wolontariat w różnym stopniu bazuje na korzyściach bezpośrednich i odłożonych w czasie korzyściach społecznych, towarzyskich, psychologicznych i zawodowych. Podobnie Mekonen i Adarkwah (2022) stwierdzają, że motywowanie wolontariuszy spełnia określone funkcje, do których w szczególności należą:

- wartościowanie – wskazywanie na znaczenie działań altruistycznych i humanitarnych,
- zrozumienie – umożliwienie zdobycia nowej wiedzy, umiejętności i doświadczenia,
- uspołecznianie – wspieranie relacji i interakcji,
- rozwijanie – przygotowanie do pełnienia nowych ról zwiększających np. szanse zatrudnienia,
- ochranianie – zminimalizowanie poczucia winy i minimalizowanie negatywnych skutków działań,
- wzmacnianie – ujawnianie słabych i silnych aspektów wolontariuszy i ich działań.

Smithson i in. (2018) wskazują, że sprawne motywowanie wolontariuszy opiera się na wdrażaniu programów szkoleniowych i rozwojowych budujących wartości i zachowania społeczne wolontariuszy, inspirujących działalność wolontariacką i uczących sprawnego przepływu informacji i komunikacji. Z kolei Andrzejczak (2020, s. 121) zauważa, że „motywatory finansowe nie są skuteczne, jeśli nie ma w organizacji wiary we wspólny cel i dobrej współpracy, bazującej na poczuciu wspólnoty”.

Istnieje wiele czynników, na które organizacje mogą wpływać, by modyfikować w pożądanym kierunku decyzje i postępowanie wolontariuszy. Mogą stosować różne środki motywacyjne, począwszy od środków przymusu (polecenia i zalecenia), zachęty (wzmocnienia, pobudzenia doraźne i systemowe), a skończywszy na perswazji (negocjacje, konsultacje, odwoływanie się do motywacji wewnętrznej). Organizacje mogą przydzielać konkretne zadanie odpowiednio zmotywowanemu do jego wykonania wolontariuszowi, a także oferować sesje szkoleniowe, które skutecznie zmieniają motywy zgodnie z potrzebami społecznymi i celami danej organizacji pozarządowej (Butt i in., 2017). Jak wskazuje Schmidt (2016, s. 51), wśród czynników zaangażowania w wolontariat, które mogą być kontrolowane przez menedżerów, znajdują się np. możliwość rozwoju kariery wolontariusza, społeczne postrzeganie aktywności wolontariackiej czy budowanie pozytywnej kultury organizacyjnej. Motywacja niefinansowa jest uważana za najskuteczniejszy motywator w działalności organizacji pozarządowych, a jej fundamentalne znaczenie wiąże się bezpośrednio z wewnętrzną orientacją (Finkelstien, 2009; Ryan i Deci, 2020). W związku z tym w większości organizacji obowiązują niefinansowe metody motywowania członków zespołu, m.in. takie jak:

- tworzenie odpowiednich warunków pracy,
- współdecydowanie,
- komunikacja wewnętrzna,
- powierzenie realizacji projektów,
- spotkania i wyjazdy integracyjne,

- rekreacja i rozrywka,
- edukacja i szkolenia,
- awans,
- podziękowanie, pochwała i nagroda,
- nawiązywanie i podtrzymywanie nieformalnych relacji.

Motywowanie wolontariuszy opiera się przede wszystkim na zrozumieniu ich motywacji, czyli czynników powodujących bezinteresowne społeczne zaangażowanie. Motywacja jest motorem wszelkich działań wolontariackich, a wolontariat trwa tak długo, jak długo istnieje motywacja do działania. Wygaszanie motywacji prowadzi do zaniechania działań, a niekiedy nawet do zniechęcenia i zmiany postawy wolontariusza, a w najgorszym przypadku do całkowitego zaniechania wolontariatu lub całkowitego odwrócenia się od niego. Taka sytuacja może być powodowana zarówno czynnikami wewnętrznymi, związanymi z własnymi przekonaniem wolontariusza, jak i – częściej – czynnikami zewnętrznymi, związanymi z kontekstem działania.

Motywacja w organizacji jest rozpatrywana na poziomie ogólnym, kontekstualnym i sytuacyjnym (Zbierowski, 2015). Motywacja ogólna uważana jest za cechę i odnosi się do ogólnego, stabilnego w czasie stosunku osoby do celów i działań, motywacja kontekstualna dotyczy konkretnej kategorii zachowania i może zmieniać się w czasie w pewnym stopniu, natomiast motywacja sytuacyjna odwołuje się do chęci działania w konkretnym przypadku. Jak wskazuje Segiet (2005), motywacja wolontariacka może się rozmaicie przejawiać, np. jako motywacja altruistyczna, zadaniowa, ideologiczna, egoistyczna i afiliacyjna. Motywacja wolontariuszy może mieć też bardziej praktyczny wymiar, może służyć rozwojowi osobistemu, zdobyciu doświadczenia, przyjaźni, towarzystwa. Egocentryczny wymiar motywacji nie powinien jednak umniejszać znaczenia pracy wolontariackiej.

Motywacja jest funkcją pożądanego rezultatu działania i oczekiwania, że te rezultaty zostaną osiągnięte przez jednostkę. Może być ujmowana atrybutywnie jako stan i wewnętrzna siła jednostki albo czynnościowo jako oddziaływanie na zachowania ludzi i ich wytrwałość za pomocą odpowiednich bodźców. Ta psychologiczna prawidłowość pozostaje niezmiernie istotna w przypadku wolontariuszy świadczących pracę na rzecz pożytku publicznego, w tym zwłaszcza na rzecz organizacji pozarządowych realizujących akcje humanitarne, będące odpowiedzią na nagłe i masowe zagrożenia społeczne. W przypadku wolontariatu motywacja wydaje się najważniejszym czynnikiem, który umożliwia bezinteresowne podjęcie działań społecznych bądź z potrzeby serca, bądź z powodu wyznawanych wartości i przekonań.

Można przyjąć, że motywacja to ogół czynników mających decydujący wpływ na decyzje i postępowanie jednostki. Schulz (2015) pisze, że motywem można nazwać przeżycie pobudzające człowieka do działania lub powstrzymujące go od jego

wykonania. Teorie motywacji zakorzenione w psychologii wskazują na orientację wewnętrzną motywacji (taką jak przyjemność i satysfakcja) oraz orientację zewnętrzną (taką jak nagroda), a także na potrzebę utrzymywania pewnego poziomu aktywności i pobudzenia, autonomii czy kompetencji. Wewnętrzna motywacja ma charakter osobowościowy i tożsamościowy. Stanowi ona naturalną tendencję do rozszerzania zdolności osoby, do odkrywania i poszukiwania nowości i trudności, może wynikać z ciekawości, zainteresowania, potrzeby opanowania emocji, asymilacji, eksploracji, aktywności i rozwoju.

Wewnętrzna motywacja odgrywa kluczową rolę w rozwoju społecznym i poznawczym jednostki (Ryan i Deci, 2020). Ważną motywacją są też przekonania, poczucie własnej wartości czy zdolności do odnoszenia sukcesów i orientacja na określony cel (Bandhu i in., 2024). W psychologicznym ujęciu motywacji zakłada się splot różnych czynników świadomych i nieświadomych, fizjologicznych, intelektualnych, emocjonalnych i społecznych wzajemnie na siebie oddziałujących. Można przyjąć, że motywacja jest chronologicznie pierwszym elementem postępowania: wprawia ona organizm w ruch i trwa aż do obniżenia napięcia (Sillamy, 1994). Jak uważa Piechota (2014), motywacja to stan psychologiczny określający stopień zaangażowania w działanie.

Dla wolontariuszy motywację stanowi sama możliwość podjęcia działań i realizacji społecznej misji. Powoduje to, iż w działalności wolontariackiej przeważa motywacja wewnętrzna wynikająca z chęci zaangażowania się na rzecz określonego celu. Nazywana jest ona motywacją autonomiczną lub samoistną, która opiera się na osobistych uświadomionych lub nieświadomych czynnikach wszelkiej natury, kształtujących wewnętrzne upodobania, dążenia, napięcia i zachowania człowieka. Osoba wewnętrznie zmotywowana czerpie satysfakcję z działania, ponieważ rozumie, dlaczego podejmuje się danej czynności (Andrzejczak, 2020). Jak pisze Pulińska (2012), motywacja wewnętrzna niespecyficzna daje osobie przyjemność wykonania czynności pomocowej (nagroda wewnętrzna o charakterze niematerialnym), a z kolei specyficzna jest nastawiona na bezinteresowne czynienie dobra. Jak zauważa Piechota (2014), do wewnętrznych korzyści z wolontariatu należą: poczucie bycia potrzebnym, możliwość realizowania ważnych wartości, możliwość bycia między ludźmi, nawiązywanie kontaktów, przyjemność, satysfakcja, poczucie spełnienia, zyskanie sympatii i szacunku innych. Z kolei badania przeprowadzone przez Finkelstien (2009) wskazują, że motywacja wewnętrzna wiąże się z samoakceptacją wolontariatu, osobowością prospołeczną, czasem poświęconym na wolontariat i siłą motywacji.

Stymulowanie motywacji wewnętrznej wolontariuszy będzie miało inny charakter niż stymulowanie motywacji zewnętrznej, gdyż zmotywowani wewnętrznie wolontariusze będą poszukiwali satysfakcji, przyjemności, pasji, wspólnoty, relacji społecznej i innych wewnętrznych nagród zamiast dążenia do realizacji wyznaczonego celu, w tym egocentrycznie określonej korzyści. Czasem motywy wewnętrzne wolontariuszy są zaspokajane wyłącznie przez samą aktywność wolontariacką. Główną rolę

motywatora w przypadku wewnętrznej orientacji motywacyjnej wolontariusza będzie tworzenie warunków do podejmowania satysfakcjonującej aktywności wolontariackiej.

Z kolei motywacja zewnętrzna koncentruje się wokół czynników społecznych, ekonomicznych i kulturowych. Wiąże się ona z oczekiwaniem dostrzeżenia i wynagrodzenia działań. Jest bardziej egocentryczna, zakłada, że wolontariusz czerpie korzyści z działania albo tworzy dla siebie pomyslny układ okoliczności zewnętrznych. Sprzyja ona realizacji wartości instrumentalnych. Obejmuje zachętę, czerpanie bieżących lub przyszłych korzyści z działań i aktywności. Należy jednak pamiętać, że z motywacją zewnętrzną wolontariusza nie wiąże się ani płaca, ani premia, w takim rozumieniu jak przy zatrudnieniu etatowym. Stosuje się jedynie motywy pozapłacowe. Fakt ten stanowi znaczące utrudnienie w budowaniu systemu motywacji w pracy wolontariuszy. Motywacja zewnętrzna w tym przypadku może odnosić się przede wszystkim do potrzeby uznania, szacunku i samorealizacji oraz prestiżu i potrzeby rozwoju (Piechota, 2014).

Kontrola zachowania wolontariuszy w przypadku zewnętrznej orientacji motywacji jest łatwiejsza, wymaga głównie zastosowania odpowiednio dobranych nagród lub kar związanych z oczekiwaną korzyścią lub niechcianą stratą. Satysfakcja z aktywności wolontariackiej jest niewystarczająca, a motywacja wolontariuszy wymaga innych niż satysfakcja zachęt i korzyści, może to być np. zdobycie doświadczenia zwiększającego szansę na pełnoetatowe zatrudnienie (Ryan i Deci, 2020). Motywacja zewnętrzna jest uwarunkowana wynikiem, kalkulacją korzyści i straty. Badania przeprowadzone przez Finkelstien (2009) potwierdziły, że motywacja zewnętrzna powodowana w największym stopniu motywami zewnętrznymi (w szczególności aspiracjami zawodowymi) wymaga rezultatów niezależnych od pracy wolontariackiej. Praca dla organizacji prospołecznej – dużej, znanej i o określonym wizerunku – może służyć realizacji określonego celu własnego, takiego jak samopomoc, samorealizacja, poprawa pozycji społecznej, wpływ na otoczenie, poprawa własnego wizerunku, zdobycie prestiżu, aprobata, uznanie, poprawa stosunków międzyludzkich, poszerzenie sieci relacji i bazy kontaktów społecznych, rozwój zawodowy czy zdobycie nowego, ciekawszego, intratniejszego stanowiska.

W sytuacji kryzysowej motywacja może zmienić się nagle pod wpływem zmiany kontekstu. W warunkach konfliktu nabierają znaczenia inne czynniki motywacji niż w okresie pokoju. Jak wskazuje Kuczyński i in. (2023), mogą to być np.: imperatyw moralny, pomoc słabszym, poczucie obowiązku, patriotyzm, samoobrona, solidarność, kontrbezczywność. W sytuacjach kryzysowych duże znaczenie ma też motywacja altruistyczna, która prowadzi do większego poświęcenia własnych zasobów, w tym czasu, zasobów fizycznych i finansowych, dla poprawy sytuacji innych i wkładu społecznego. Większość prowadzonych badań wskazuje, że w niesieniu pomocy humanitarnej w nagłych sytuacjach kryzysowych większą rolę odgrywają motywacje o charakterze wewnętrzno-altruistycznym niż motywacje zewnętrzne (Domaradzki i in., 2022; Mekonen i Adarkwah, 2022; Sengupta i in., 2023).

Jak pokazują badania, w warunkach kryzysu uchodźczego altruistyczny rodzaj motywacji ujawnił się szczególnie intensywnie, m.in. uchodźcom z Ukrainy udostępniano prywatne i społeczne zasoby mieszkaniowe czy finansowe (Kuczyński i in., 2023). Ponadto motyw altruistyczny dotyczy częściej kobiet niż mężczyzn, co może wyjaśniać znaczący udział kobiet w niesieniu pomocy humanitarnej w warunkach kryzysowych. Kalinowska i in. (2023) wyróżnili siedem typów przyczyn zaangażowania wolontariuszy w kryzysie uchodźczym wywołanym wojną w Ukrainie: etyczne (imperatyw moralny, wartości), społeczne (przynależność do wspólnoty, normy społeczne), patriotyczne (obowiązek względem ojczyzny, etos narodowy), emocjonalne (reakcja emocjonalna, emocje), terapeutyczne (sposób radzenia sobie, potrzeby psychologiczne), tożsamościowe (styl życia) i materialne (zysk, korzyści materialne). Badania porównawcze przeprowadzone przez Wilka (2023) wskazują na chęć ochrony własnej społeczności przed zagrożeniem oraz niesienia pomocy osobom poszkodowanym, identyfikację z osobami poszkodowanymi oraz silne poczucie jedności i więzi społecznej. W badaniach przeprowadzonych wśród młodzieży wolontariackiej przez Senguptę i in. (2023) ujawniono dominujące znaczenie wewnętrznych czynników motywacji związanych z osobistą satysfakcją z niesienia pomocy, jak również z postawą altruistyczno-emocjonalną.

Pomoc humanitarna dla uchodźców wojennych z Ukrainy ma charakter sytuacyjny, wynika z chęci działania w obliczu konfliktu militarnego zagrażającego życiu i powodującego cierpienie zaatakowanego narodu. Intensywne przeżycia związane z atakiem Rosji na Ukrainę były istotnie pobudzające do działania społecznego. Większość wolontariuszy bezinteresownie, w poczuciu obowiązku moralnego udzielała pomocy uchodźcom wojennym; dla innych uchodźstwo stało się okolicznością, w której zauważono możliwość czerpania bieżących lub przyszłych korzyści, a dla jeszcze innych stanowiło czynnik paralizujący, powstrzymujący od jakiegokolwiek działania (Grabowska i Pięta-Szawara, 2023).

Ważnym wymiarem motywacji w kontekście wolontariatu jest jej trwałość gwarantująca stałe dążenie do aktywności prospołecznej, utrzymywanie na wysokim poziomie motywacji empatycznej i zdolności do współodczuwania w przeciwieństwie do zobojętnienia oraz wysokiego poziomu motywacji normatywnej, czyli możliwości realizacji określonych wartości i norm społecznych, i identyfikacyjnej, ułatwiającej znalezienie własnego miejsca w danej grupie czy organizacji społecznej reprezentującej określony światopogląd i związane z nim kierunki działania (Schulz, 2015). Jak wskazują badania Wilka (2023), w długim okresie wspólnota altruistyczna rozpada się i następuje deterioracja wsparcia społecznego wynikająca z osłabienia kontaktów interpersonalnych, obniżającej się oceny własnej społeczności, władz lokalnych, centralnych czy instytucji pomocowych, a także wiktymizacji poszkodowanych. Dalsze zaangażowanie w ramach wolontariatu wymaga więc świadomego zaplanowania odpowiednich motywatorów utrzymujących wysoką motywację do podejmowania działań społecznych.

Podsumowując, efektywne zarządzanie wolontariuszami wymaga nie tylko wiedzy o ich motywacjach, ale i podejmowania przez organizacje odpowiednich działań w celu uruchomienia i podtrzymania motywacji zmieniającej się w trakcie akcji humanitarnej, zwłaszcza gdy jest ona realizowana w dłuższej perspektywie czasowej. Należy odpowiednio zdiagnozować potrzeby wolontariuszy i zastosować właściwie dobrane motywatory uwzględniające wewnętrzne lub zewnętrzne potrzeby w zależności od sytuacji. Dobrze zmotywowani wolontariusze zwiększają swój potencjał i pomnażają korzyść społeczną uzyskiwaną przez organizację realizującą pomoc humanitarną. Jest to niezwykle istotny, choć mało rozpoznany element zarządzania kryzysowego w organizacji pozarządowej, wymagający odrębnych badań.

Menedżerowie organizacji pozarządowych, znając motywacje wolontariuszy, mają do dyspozycji wiele wewnętrznych i zewnętrznych motywatorów umożliwiających kontrolowanie zaangażowania wolontariuszy. W przypadku nagłego kryzysu i pilnej konieczności szybkiego i często długotrwałego zaangażowania wolontariuszy uruchamiane są strategiczne narzędzia motywowania. W takich sytuacjach motywowanie wolontariuszy jest bardziej złożone w porównaniu do działań podejmowanych w stosunku do zatrudnionego personelu. Większe znaczenie ma tutaj podtrzymanie motywacji wewnętrznej w zaangażowanie społeczne niż motywacji zewnętrznej.

O zaangażowaniu wolontariuszy decydują dwa rodzaje orientacji, tj. na motywację wewnętrzną lub na motywację zewnętrzną. Każda wiąże się z innym postrzeganiem nagrody: pierwsza odwołuje się do nagród wewnętrznych, takich jak np. odczuwanie satysfakcji, a druga do nagród zewnętrznych, takich jak np. możliwość zdobycia nowych kompetencji. Oba rodzaje motywacji muszą zostać prawidłowo zdiagnozowane przez organizację w trakcie współpracy z wolontariuszem. Na tej podstawie buduje się system motywacji wolontariuszy składający się z odpowiednio dobranych wewnętrznych i zewnętrznych motywatorów stosowanych w celu podtrzymania lub zwiększenia zaangażowania w prowadzone przez organizację działania.

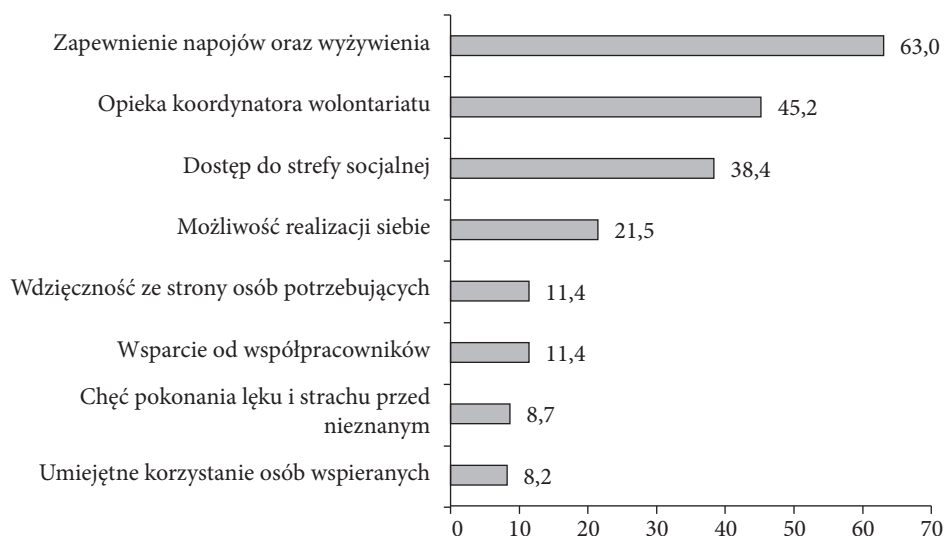
Menedżerowie organizacji pozarządowych analizują motywacje wolontariuszy i wykorzystują tę wiedzę do osiągnięcia wyznaczonych misji i celów. Na tej podstawie opracowują systemy motywacyjne zawierające strategiczne zestawy narzędzi motywowania i diagnozowania potrzeb wolontariuszy, szczególnie istotne w niesieniu pomocy humanitarnej w warunkach kryzysu.

7.4. Motywowanie wewnętrzne i zewnętrzne wolontariuszy

Badane organizacje pozarządowe udzielające pomocy uchodźcom z Ukrainy odziaływały na zaangażowanie wolontariuszy, wykorzystując różne rodzaje motywa-

cji. Pobudzały i podtrzymywały zarówno wewnętrzną, jak i zewnętrzną motywację. W wewnętrznym motywowaniu wolontariuszy wykorzystywały przede wszystkim motywy mające na celu zaspokojenie potrzeb fizjologicznych i bezpieczeństwo, zapewniały napoje oraz wyżywienie dla wolontariuszy (63%), opiekę koordynatora (45,2%) oraz dostęp do strefy socjalnej (38%). Organizacje pozarządowe odwoływały się również do potrzeby samorealizacji, poczucia satysfakcji z pełnionej służby, integracji i przynależności. Świadczy o tym wykorzystanie motywatorów ukierunkowanych na: samorealizację (21,5%), chęć pokonania lęku i strachu przed nieznanym (8,7%), okazywanie wdzięczności ze strony osób potrzebujących (11,4%), umiejętne korzystanie osób wspieranych (8,2%) i wsparcie współpracowników (11,4%) (rysunek 7.1).

Przeprowadzone badanie wskazuje na wieloaspektowy splot czynników psychologicznych, emocjonalnych, społecznych i fizjologicznych, które stanowią o wewnętrznej motywacji wolontariuszy do działania na rzecz organizacji pozarządowych wspierających uchodźców wojennych z Ukrainy. Najczęściej wymieniało potrzebę i konieczność podejmowania działań pomocowych, co świadczy o wysokim poziomie empatii i odczuciu naturalnej potrzeby niesienia pomocy. Pomaganie ma pozytywny wpływ na poczucie własnej wartości i umożliwia samorealizację. Wywołuje także radość i satysfakcję wśród wolontariuszy, nawet mimo rosnących rzeszy potrzebujących, zmęczenia, ogromnego zaangażowania i poświęcenia z ich strony.

Rysunek 7.1. Motywytorzy zorientowane na wewnętrzną motywację wolontariuszy stosowane w organizacjach pozarządowych udzielających pomocy humanitarnej uchodźcom wojennym z Ukrainy (w %)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z badania ankietowego.

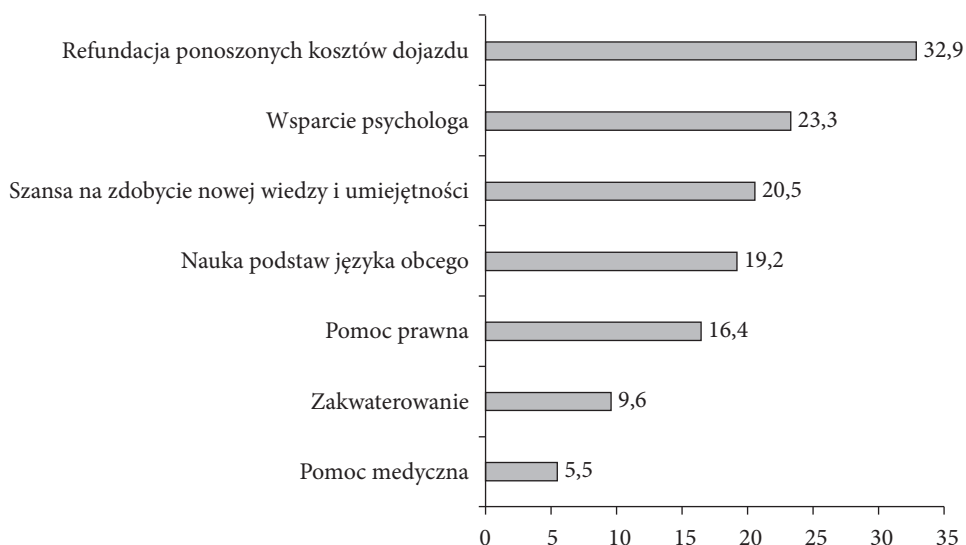
Należy stwierdzić, że przyczyny świadczenia pomocy i formy udzielanego wsparcia wyraźnie zależały w tym przypadku od kontekstu i sytuacji związanej z konfliktem militarnym w Ukrainie. W otwartych wypowiedziach respondentów pojawiały się głównie wskazania na wystąpienie silnej motywacji altruistycznej, empatycznej i normatywnej, które samoczynnie napędzały działania wolontariackie bez konieczności motywowania ze strony organizacji. Niektóre wypowiedzi respondentów wprost negowały występowanie motywacji o charakterze egocentrycznym. Swobodnie wymieniane przez respondentów przyczyny zaangażowania w pomoc humanitarną na rzecz uchodźców wojennych z Ukrainy wskazują przede wszystkim na dominację dwóch rodzajów wewnętrznej motywacji: empatycznej i normatywnej. Pierwsza wynikała ze współodczuwania i tego, że człowiek nie może znieść widoku osób cierpiących, druga – z dążenia do zachowania zgodnego z normami moralnymi i społecznymi.

Badane organizacje deklarowały, że wolontariat w tym wypadku wynikał z współodczuwania cierpienia, jakie dotknęło uchodźców wojennych, a także z poczucia moralnego obowiązku. Czynniki empatyczne i normatywno-moralne wpływały na wewnętrzną motywację wolontariuszy. Wolontariusze realizują zatem świadczenia bez dodatkowych bonusów. Jednocześnie odpowiedzi najczęściej wybierane dotyczą zaspokojenia potrzeb fizjologicznych, przynależności i integracji oraz samorealizacji. Szczególnie zaspokojenie potrzeb fizjologicznych – nie tylko osób wspieranych, ale i wspierających – okazało się istotnym czynnikiem motywującym, zwłaszcza w pierwszej fazie kryzysu uchodźczego, w której obciążenie wolontariuszy było największe. Należy zatem stwierdzić, że w grupie wewnętrznych motywatorów znajdują się te, które można krótkowzrocznie (w ówczesnym czasie teraźniejszym świadczenia pomocy humanitarnej) traktować jako motywatory o charakterze egocentrycznym, a które przyczyniają się do zmniejszenia przyszłych potrzeb w tym obszarze.

Organizacje pozarządowe udzielające pomocy uchodźcom z Ukrainy motywowały wolontariuszy, wykorzystując tradycyjne formy motywowania zewnętrznego, czyli np. udzielanie niefinansowych gratyfikacji w różnych postaciach, wśród których najbardziej powszechna była refundacja ponoszonych kosztów dojazdu (32,9%). Organizacje oferowały wolontariuszom dodatkowo wsparcie psychologiczne (23,3%), pomoc prawną (16,4%), medyczną (5,5%) oraz zakwaterowanie (9,6%). Motywowanie skierowane do wolontariuszy nastawionych na poprawę swoich szans na rynku pracy dawało możliwość zdobycia nowej wiedzy i umiejętności (20,5%) oraz nauki podstaw języka obcego (19,2%) (rysunek 7.2).

W swobodnych wypowiedziach dotyczących potrzeby zastosowania innych motywatorów zewnętrznych stwierdzano, że nie jest konieczne podejmowanie dodatkowych działań. Interpretacja takich odpowiedzi łącznie z odpowiedziami udzielanymi w zakresie motywatorów wewnętrznych nasuwa wniosek o przeważającej

roli motywacji wewnętrznej, która samoistnie zachęcała (wręcz pchała) wolontariuszy do wykonywania świadczeń dla organizacji pozarządowych uczestniczących w działaniach na rzecz uchodźców wojennych z Ukrainy i nie musiała być uzupełniana przez wdrażanie systemu motywacyjnego. Było to z jednej strony związane z doraźnym charakterem pomocy dla uchodźców, z drugiej – z bliskością i powszechnością miejsc jej świadczenia (np. dworce, przystanki, przejścia graniczne, szkoły). Można uznać to za zjawisko charakterystyczne w sytuacji udzielania pomocy humanitarnej w obliczu konfliktu zbrojnego, klęski żywiołowej lub katastrofy naturalnej. Masowe zagrożenie życia i zdrowia, a także cierpienie społeczne natychmiastowo wywołują reakcję wolontariuszy i chęć niesienia bezinteresownej pomocy.

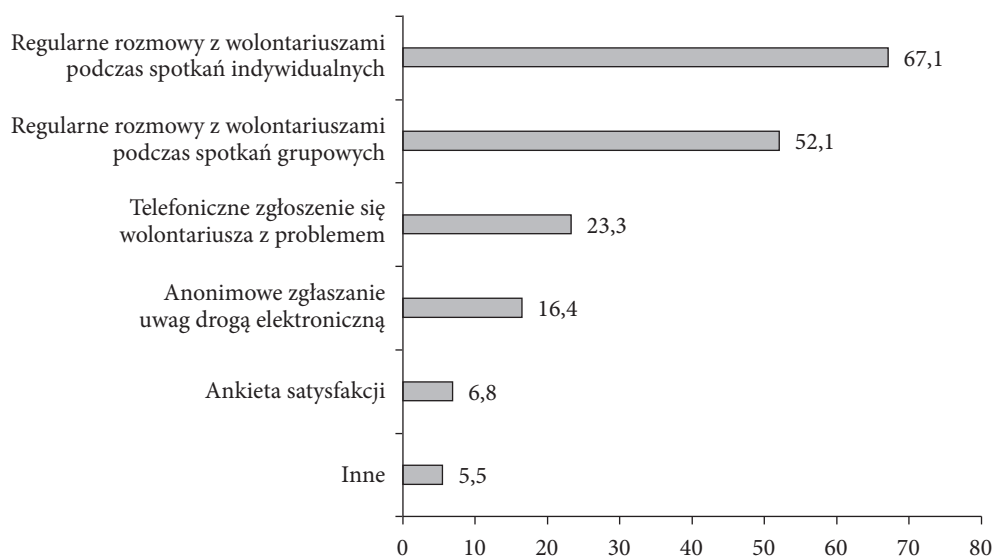
Rysunek 7.2. Motywatory zorientowane na zewnętrzną motywację wolontariuszy stosowane w organizacjach pozarządowych udzielających pomocy humanitarnej uchodźcom wojennym z Ukrainy (w %)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z badania ankietowego.

Badane organizacje wskazały, iż zapewniły również inne niż wymienione warunki wykonywania świadczeń wolontariackich, zależnie od zgłaszanych potrzeb. Wśród nich można wymienić: zapewnienie sprzętu sportowego oraz zaplecza treningowego, udzielanie wsparcia finansowego i rzeczowego, zapewnienie ubezpieczenia oraz informacji w mediach społecznościowych dotyczącej udzielonej pomocy czy elementarne wspieranie wolontariuszy dobrym słowem.

7.5. Diagnozowanie potrzeb wolontariuszy

Badane organizacje pozarządowe w różnym stopniu wykorzystywały dostępne formy diagnozowania potrzeb wolontariuszy. Najczęściej wskazywały na Regularne rozmowy z wolontariuszami podczas spotkań indywidualnych (67,1%) i spotkań grupowych (52,1%). Część z nich polegała na osobistych telefonicznych zgłoszeniach wolontariuszy z problemem (23,3%) lub anonimowym zgłaszaniu uwag drogą elektroniczną (16,4%). Najmniej NGO przeprowadziło ankietę satysfakcji wolontariuszy (6,8%), co w kontekście kryzysu uchodźczego jest dość zrozumiałe i wynikało z natłoku zadań i deficytu czasu. Wśród innych form (5,5%) wskazano m.in. bezpośrednie rozmowy z opiekunem wolontariuszy. Potrzeby wolontariuszy diagnozowano zatem przede wszystkim w sposób bezpośredni przez rozmowy indywidualne, grupowe lub telefoniczne z wolontariuszami, najrzadziej korzystano z ankiety satysfakcji (rysunek 7.3).

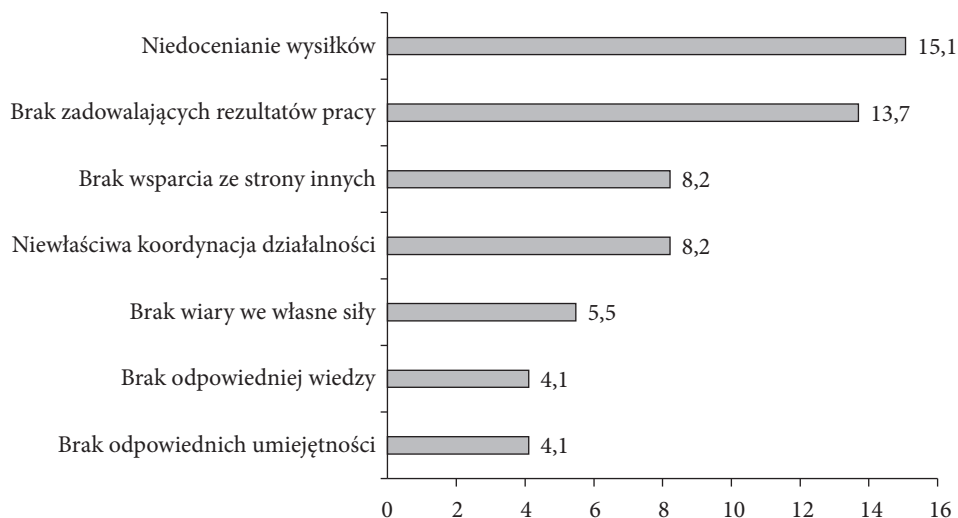

Rysunek 7.3. Sposoby diagnozowania potrzeb wolontariuszy w organizacjach pozarządowych udzielających pomocy humanitarnej uchodźcom wojennym z Ukrainy (w %)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z badania ankietowego.

Wymieniano głównie dwie wewnętrzne potrzeby: niedocenianie wysiłków (15,1%) i brak zadowalających rezultatów pracy (13,7%). Zdiagnozowane potrzeby wiążą się z brakiem satysfakcji z pracy wolontariackiej. Należy jednak zauważyć, że wskazania organizacji w tym zakresie były ogólnie bardzo niskie i należy sądzić,

że niesienie pomocy humanitarnej w większości było postrzegane jako bardzo satysfakcjonujące, niemniej jednak wyczerpujące potencjał wolontariacki. Kolejne odpowiedzi o jeszcze niższej częstotliwości dotyczyły kwestii integracji i przynależności, zgłaszano: brak wsparcia ze strony innych (8,2%) i niewłaściwą koordynację działań (8,2%). W najmniejszym stopniu brak zaangażowania wynikał z braku wiary we własne siły (5,5%), braku odpowiedniej wiedzy (4,1%) czy odpowiednich umiejętności (4,1%). Rozkład odpowiedzi wskazuje na bardzo wysokie wewnętrzne zmotywowanie, poczucie sprawczości, siły i wysokie morale wolontariuszy zaangażowanych w pomoc udzielaną uchodźcom z Ukrainy. Ogromne zaangażowanie wolontariuszy motywowane było zatem przede wszystkim wiarą w pomoc i dobro (rysunek 7.4).

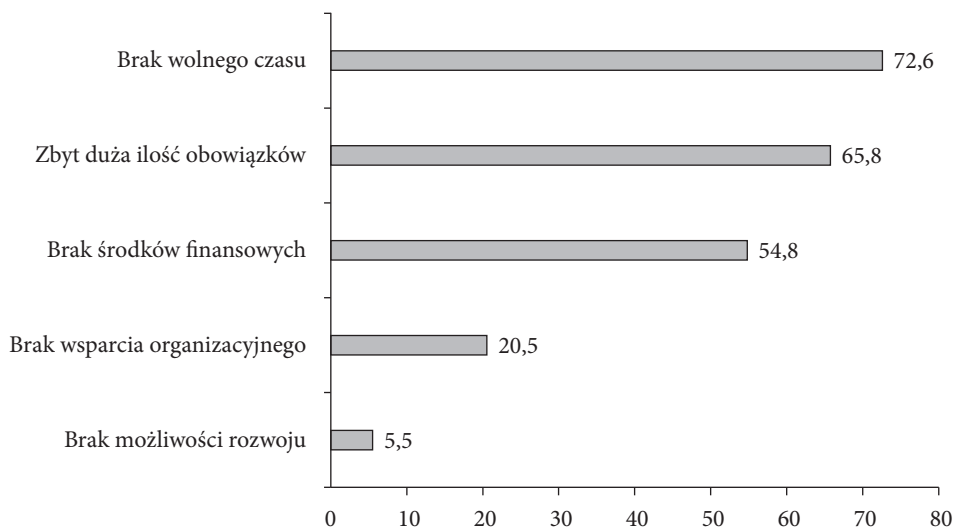
Rysunek 7.4. Diagnoza wewnętrznych potrzeb wolontariuszy w organizacjach pozarządowych udzielających pomocy humanitarnej uchodźcom wojennym z Ukrainy (w %)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z badania ankietowego.

O ile pomoc uchodźcom przynosiła wolontariuszom satysfakcję i zadowolenie, zaspokajając w ten sposób ich wewnętrzne potrzeby, o tyle zewnętrzne potrzeby pozostawały niezaspokojone. W dużym zakresie dotyczyło to takich kwestii jak brak wolnego czasu (72,6%), natłok obowiązków (65,8%) i brak środków finansowych (54,8%). Należy zauważyć, że dwie pierwsze przyczyny wynikają przede wszystkim z wyczerpywania się potencjału wolontariackiego niezbędnego w świadczeniu usług na rzecz uchodźców wojennych. Pozostałe potrzeby związane z brakiem

wsparcia organizacyjnego (20,5%) i brakiem możliwości rozwoju (5,5%) występowały z mniejszą częstotliwością. Warto zwrócić uwagę na ostatnią potrzebę, która w przypadku zewnętrznej motywacji wolontariuszy jest najistotniejsza, jednak w warunkach kryzysu była najrzadziej wskazywana. Należy sądzić, że silnie angażowali się również wolontariusze poszukujący dodatkowych możliwości rozwoju, podnoszenia kompetencji, zdobywania umiejętności zawodowych, gdyż pomoc uchodźcom dawała szansę na rozwój i zaspokajała także te zewnętrznie uwarunkowane potrzeby (rysunek 7.5).

Z kolei w odpowiedziach na pytania otwarte respondenci wskazywali przede wszystkim na: „wypalenie aktywistyczne i wykończenie sił”, gdyż pierwsze miesiące to był „bardzo ciężki maraton”, „przeciągający się kryzys i zmęczenie wojną” oraz „brak napływu nowego wolontariatu”. Wskazywano również na ewentualność uspokojenia się sytuacji na wschodniej granicy.

Rysunek 7.5. Diagnoza zewnętrznych potrzeb wolontariuszy w organizacjach pozarządowych udzielających pomocy humanitarnej uchodźcom wojennym z Ukrainy (w %)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z badania ankietowego.

Warto zauważyć, że oparcie diagnozy potrzeb wolontariuszy na bezpośrednim kontakcie z nimi lub z ich opiekunami charakteryzuje kulturę organizacyjną NGO. Można dzięki temu na bieżąco reagować i szybko rozwiązywać pojawiające się problemy. Jednak wadą takiego rozwiązania jest brak głębszej analizy problemów i możliwości wprowadzania na podstawie jej wyników zmian systemowych w organizacji w celu podnoszenia komfortu działań podejmowanych w ramach

wolontariatu. Potwierdzają to również wcześniejsze odpowiedzi respondentów wskazujące na problemy organizacyjne i koordynacyjne związane z wykonywaniem przez wolontariuszy świadczeń pomocowych.

7.6. Związki między motywatorami i potrzebami

Na początku badania sformułowano dwie pary hipotez badawczych. W celu ich weryfikacji zbudowano macierz korelacji, w której obliczono współczynniki korelacji Spearmana i wartości p . Wartość korelacji Spearmana dla zmiennej motywator wewnętrzny i zmiennej motywator zewnętrzny wynosi 0,40 (tabela 7.1). Wskazuje ona na umiarkowane powiązanie pomiędzy zmiennymi. W pierwszej parze hipotez badawczych można odrzucić hipotezę H_0 (nie istnieje powiązanie między zmienną motywatory wewnętrzne i zmienną motywatory zewnętrzne), ponieważ obliczona wartość p wynosi 0,00, czyli jest niższa niż założony poziom istotności $p = 0,05$. Odrzucono H_0 na korzyść hipotezy alternatywnej H_1 . Zgodnie z nią istnieje powiązanie między zmienną motywatory wewnętrzne i zmienną motywatory zewnętrzne. Na podstawie uzyskanego wyniku korelacji stwierdzono umiarkowane powiązanie między dwoma zmiennymi. Wynik jest również istotny statystycznie, przy poziomie istotności $\alpha = 5\%$.

Dla drugiej pary hipotez badawczych, dotyczących zmiennych diagnozowanie potrzeb wewnętrznych i diagnozowanie potrzeb zewnętrznych, wartość korelacji Spearmana wynosi $-0,83$ (tabela 7.1). Świadczy ona o silnym powiązaniu między zmiennymi. W drugiej parze hipotez badawczych można również odrzucić hipotezę H_0 (nie istnieje powiązanie między zmienną diagnozowanie potrzeb wewnętrznych i zmienną diagnozowanie potrzeb zewnętrznych), ponieważ obliczona wartość p wynosi 0,00, a zatem jest niższa niż założony poziom istotności $p = 0,05$. Odrzucono H_0 na korzyść hipotezy alternatywnej H_1 . Zgodnie z nią istnieje powiązanie między zmienną diagnozowanie potrzeb wewnętrznych i zmienną diagnozowanie potrzeb zewnętrznych. Na podstawie uzyskanego wyniku korelacji stwierdzono silne powiązanie między tymi zmiennymi. Wyniki są również istotne statystycznie.

Tabela 7.1. Analiza korelacji rang Spearmana motywatorów i diagnozowanych potrzeb wolontariuszy udzielających pomocy uchodźcom z Ukrainy w organizacjach pozarządowych

Pary zmiennych	R Spearmana	Istotność (p)
Wewnętrzne motywatory – zewnętrzne motywatory	0,40	0,00
Diagnozowanie zewnętrznych potrzeb – diagnozowanie wewnętrznych potrzeb	$-0,83$	0,00

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z badania ankietowego.

Wyniki badania potwierdziły umiarkowane powiązanie między motywatorami wewnętrznymi i zewnętrznymi wolontariuszy, a więc potwierdziły hipotezę o powiązaniu tych motywatorów. Powiązanie motywacji wewnętrznej z motywacją zewnętrzną tworzy silny fundament budowania wspólnoty wolontariackiej, u której podstaw znajduje się nie tylko motywacja moralno-duchowa: empatia, altruizm, braterstwo, solidarność i miłość bliźniego, ale również motywacja pozornie egocentryczna: samorealizacja oraz zdobycie nowej wiedzy i umiejętności przez samodoskonalenie wolontariuszy. W ocenie stopnia tego powiązania warto uwzględnić, że zaangażowanie wolontariuszy w NGO zapewniającym pomoc humanitarną dla uchodźców wojennych z Ukrainy było bardzo szybką i spontaniczną obywatelską reakcją, z założenia krótkotrwałą. Bogactwo i różnorodność motywatorów stanowiły o przetrwaniu wspólnoty wolontariackiej i zaangażowania dłużej niż założony krótki okres.

Badanie diagnozowania potrzeb wolontariuszy pozwoliło zrozumieć, że samorealizacja oraz zdobycie nowej wiedzy i umiejętności, które w krótkim okresie można postrzegać jako motywację egocentryczną, okazały się motywacją perspektywiczną, zwiększającą potencjał przyszłej wspólnoty. Organizacje wskazały bowiem wiedzę i umiejętności zdobyte w czasie wolontariatu jako najmniej utrudniające decyzję o zaangażowaniu się w przyszłość.

Wyniki badania potwierdziły również hipotezę o powiązaniu diagnozowanych potrzeb wewnętrznych i potrzeb zewnętrznych wolontariuszy w przyszłości. Silny stopień ich powiązania dowodzi, że organizacje przewidują długotrwałe zaangażowanie wolontariuszy w pomoc humanitarną. Dłuższa perspektywa postrzegania potrzeb wolontariuszy pozwoliła zrozumieć, że większe zaspokajanie potrzeb wewnętrznych może wiązać się z mniejszym zaspokajaniem potrzeb zewnętrznych lub na odwrót.

Porównanie stopnia powiązań między wewnętrznymi i zewnętrznymi motywatorami, a zarazem między diagnozowanymi wewnętrznymi i zewnętrznymi potrzebami potwierdza trzecią hipotezę. Stopień powiązania w grupie motywatorów jest słabszy niż w grupie diagnozowanych potrzeb. Działalność wolontariuszy, choć wcześniej wywołana różnymi przyczynami, pokazuje silniejszą zbieżność ich potrzeb w przyszłości.

Wspólnota wolontariacka stała się nie tylko wspólnotą przeżywania tragedii uchodźców wojennych z Ukrainy, ale również wspólnotą działania, niosącą im pomoc humanitarną. Motywacje wolontariuszy okazały się słabiej powiązane ze sobą niż diagnozowane ich przyszłe potrzeby. Wspólne działanie wolontariuszy umożliwiło wskazanie ich wspólnych i zbieżnych potrzeb.

7.7. Podsumowanie

Napływ uchodźców z Ukrainy do Polski stanowił w pierwszych dniach wojny ogromne wyzwanie dla wolontariuszy stojących na pierwszej linii frontu pomocowego, w szczególności działających na rzecz organizacji pozarządowych zapewniających wsparcie potrzebującym.

Zaangażowanie polskiego społeczeństwa, w tym wolontariuszy i NGO, w pomoc dla uchodźców wojennych wiązało się przede wszystkim z bliskością geopolityczną, szokiem społecznym, współodczuwaniem tragedii i brakiem zgody na cierpienia społeczeństwa ukraińskiego. Potwierdzają to wyniki badania przeprowadzonego wśród organizacji pozarządowych organizujących pomoc humanitarną dla uchodźców. Wskazują one, że w początkowej fazie o sile zaangażowania wolontariuszy świadczących usługi na rzecz NGO decydowała motywacja wewnętrzna. Można się spodziewać, że w długim okresie motywacja ta osłabnie i nastąpi deterioracja wsparcia społecznego wynikającego z pobudek altruistycznych. Istotne zatem będzie tworzenie przez NGO satysfakcjonujących warunków pozwalających na realizację zadań wewnętrznie zmotywowanym wolontariuszom, stanowiącym trzon pomocy w warunkach kryzysu. W perspektywie przedłużającej się wojny konieczne będzie także zadbanie o zewnętrzną motywację wolontariuszy przez zagwarantowanie dodatkowych, poza osobistą satysfakcją, motywatorów w celu utrzymania wystarczającego poziomu ich zaangażowania.

Formułując praktyczne rekomendacje, należy podkreślić, że w wypadku wolontariuszy warto odwoływać się głównie do wewnętrznych motywacji zaangażowania w świadczenie usług pomocy humanitarnej, takich jak poczucie spełnienia obowiązku, satysfakcja z niesienia pomocy, samodzielność, poczucie sprawstwa, poczucie własnej wartości, chęć pokonania lęku. Dobrze zmotywowany wolontariusz pomimo różnych wyzwań, jakie pojawiają się w sytuacjach kryzysowych, zwłaszcza w warunkach długotrwałych konfliktów politycznych i militarnych, może czerpać satysfakcję z zaangażowania na rzecz pomocy humanitarnej. Dlatego ogromne znaczenie ma diagnozowanie potrzeb wolontariuszy w warunkach kryzysowych, a także stosowanie dobrze dobranych i zaplanowanych motywatorów. Pozwala to na utrzymanie długotrwałego zaangażowania, osiągnięcie celów pomocowych i jednocześnie czerpanie satysfakcji z niesienia pomocy. Dalsze badania powinny koncentrować się na poszerzaniu wiedzy NGO na temat motywowania wolontariuszy w warunkach kryzysu.

Potrzeby pomocowe związane z uchodźcami wojennymi z Ukrainy nadal istnieją, choć po przejściu pierwszej i największej fali uchodźczej mają obecnie inny wymiar. Polskie organizacje pozarządowe, podobnie jak instytucje publiczne, stoją przed największym wyzwaniem związanym z kontynuowaniem pomocy, jakim

jest podtrzymanie zaangażowania wolontariuszy i dalszego finansowania pomocy. Konieczne będą: zintensyfikowanie motywacji zewnętrznej wolontariuszy, dalsza diagnoza i analiza potrzeb w tym zakresie, a następnie wprowadzenie systemowych zmian ułatwiających długotrwałe motywowanie wolontariuszy i zapewnianie warunków wykonywania świadczeń wolontariackich na rzecz uchodźców wojennych z Ukrainy.

Jak wykazały wyniki przeprowadzonych badań, stosowane zewnętrzne motywy były dostosowane do bieżącej sytuacji pomocowej, a organizacje pozarządowe zapewniły wolontariuszom jedynie niezbędne warunki do działania. Dalsze zaangażowanie wolontariuszy do wykonywania świadczeń na rzecz ukraińskich uchodźców będzie wymagało zmiany podejścia organizacji do kwestii wewnętrznych i zewnętrznych motywatorów oraz zapewnianych warunków. Należy profesjonalizować i zintensyfikować systemy motywacyjne, a także ulepszyć sposoby diagnozowania potrzeb wolontariuszy.

Organizacje zdecydowanie częściej rozpoznawały potrzeby zewnętrzne niż wewnętrzne. Świadczy to o tym, iż silnie zmotywowany wewnętrznie wolontariusz osiągał wysoki poziom osobistej satysfakcji ze wsparcia uchodźców, zaspokajając w ten sposób emocjonalne potrzeby altruistycznego niesienia pomocy. Z kolei zewnętrzne potrzeby wolontariuszy pozostawały zasadniczo niezaspokojone głównie ze względu na brak czasu, zbyt dużą liczbę obowiązków oraz brak środków finansowych. Zewnętrznie motywowani wolontariusze nie mogli uzyskać dodatkowych gratyfikacji, dlatego nie angażowali się w pomoc uchodźcom. Pojawiliby się w organizacjach, gdyby zapewniono im dodatkową korzyść.

Należy mieć na uwadze, że obecny napływ uchodźców wojennych z Ukrainy będzie miał długofalowe konsekwencje dla Polski, co wymaga pilnych działań zwłaszcza w celu zapewnienia dostępności usług społecznych w ramach realizowanej polityki publicznej. Nie mniej ważna jest słaba kondycja finansowa polskich NGO zapewniających wsparcie ukraińskim uchodźcom, która podobnie jak kwestia zaangażowania wolontariuszy wymaga zdecydowanego i świadomego działania ze strony organizacji pozarządowych, instytucji publicznych i prywatnych.

Współpraca organizacji pozarządowych w warunkach kryzysu uchodźczego związanego z wybuchem wojny w Ukrainie

 Grzegorz Paluszak
Uniwersytet Warszawski
gpaluszak@wne.uw.edu.pl

8.1. Wstęp

Funkcjonowanie organizacji pozarządowej, w szczególności analizowane w ujęciu dynamicznym, nie może być rozpatrywane bez uwzględniania jej relacji z otoczeniem, które w dużym stopniu decyduje o powodzeniu lub niepowodzeniu podjętych przez nią działań. Otoczenie tworzy specyficzny klimat i układ warunków, w ramach których prowadzona jest działalność organizacji – z jednej strony narzuca jej pewne ograniczenia, z drugiej stwarza szanse. Środowisko, w którym funkcjonuje NGO, zasadniczo wpływa na możliwości realizacji misji i perspektywy jej rozwoju. W Polsce większość organizacji pozarządowych znajduje się w dużych miastach i na obszarach wiejskich oraz w małych miastach, a najmniej w średnich miastach (Charycka i in., 2022a). Organizacje funkcjonujące na wsi i w małych miastach mają zazwyczaj lokalny profil działania, tj. pracują na małą skalę, na rzecz małej społeczności o bliskich i bezpośrednich relacjach (Charycka i in., 2020a). Jednakże – jak wskazują badania – również co piąta organizacja w dużym mieście działa lokalnie w mieście lub dzielnicy miasta (Charycka i in., 2020b). Można zatem przyjąć, że większość polskich NGO w sensie zarówno terytorialnym, jak i społecznym ma silną lokalną afiliację i mocne lokalne więzi społeczne. Zatem lokalna siła stanowi fundament ich działania i rozwoju.

W pierwszych dniach rosyjskiej inwazji działalność NGO udzielających pomocy humanitarnej uchodźcom wojennym z Ukrainy miała charakter żywiołowy i nieskoordynowany, natomiast już kilka dni później zaczęły powstawać pierwsze społeczne sztaby kryzysowe, służące asocjacji potrzeb uchodźczych oraz – przede wszystkim – usprawnianiu komunikacji między NGO, centrami zarządzania

kryzysowego, organami administracji publicznej i samorządami (Wojakowska, 2022). Siła lokalnej społeczności i przekazywane przez nią informacje, które pozwalały zdiagnozować rzeczywiste potrzeby uchodźców, stały się najważniejszym elementem decydującym o udzielanym początkowo wsparciu. Z kolei w następnym etapie pojawiły się kolejne kwestie, m.in. organizowanie, koordynowanie i finansowanie pomocy uchodźcom wojennym z Ukrainy.

Organizacje pozarządowe udzielające wsparcia obywatelom Ukrainy za pomocą sił społecznych podjęły się natychmiastowego rozpoznawania i zaspokajania podstawowych potrzeb uchodźców wojennych, w tym w pierwszej kolejności dostarczania niezbędnej żywności, odzieży, środków higieny osobistej oraz nauki języka polskiego. Następnie zapewniano opiekę dzieciom i młodzieży, pomagano w poszukiwaniu miejsc pracy, wspierano w realizacji spraw urzędowych, oferowano wsparcie psychologiczne i organizowano miejsca noclegowe.

O możliwości działania NGO w warunkach kryzysu uchodźczego decydował nie tylko ich własny potencjał, ale przede wszystkim potencjał zewnętrznego środowiska, w którym funkcjonowały. Zależy on w dużej mierze od lokalizacji i zakresu działania organizacji, w tym w szczególności od różnic, jakie występują w lokalizacji wielkomiejskiej, małomiejskiej i wiejskiej (Charycka i in., 2020a; Charycka i in., 2020b; Paluszak i in., 2021). Ponieważ polskie organizacje bez względu na umiejscowienie zazwyczaj funkcjonują głównie w środowiskach lokalnych, o rodzaju i zakresie pomocy udzielanej uchodźcom zadecydował potencjał lokalnych środowisk NGO udzielających pomocy.

Celem tego rozdziału jest poznanie współpracy oraz obszarów powiązań organizacji pozarządowych udzielających pomocy humanitarnej uchodźcom wojennym z Ukrainy z podmiotami otoczenia. Omówiono kolejno: pojęcie i znaczenie otoczenia NGO, obszary współpracy NGO z otoczeniem, współpracę NGO w świetle trzech ekonomicznych teorii niepowodzenia, wyniki badań własnych dotyczących współpracy i powiązań NGO z podmiotami otoczenia oraz rodzajów wsparcia uzyskiwanego przez NGO od tych podmiotów.

8.2. Pojęcie i znaczenie otoczenia organizacji pozarządowych

Ogólnie otoczenie organizacji pozarządowych można określić jako złożone i wieloaspektowe powiązania czynników, które wpływają na ich działalność, formę oraz strategię organizacyjną. NGO działają bowiem w dynamicznym środowisku, w którym kluczowe znaczenie mają czynniki polityczne, ekonomiczne, społeczne i technologiczne, często przenikające się. Warto uwypuklić, że zmiany mogą mieć charakter egzogeniczny, a inne endogeniczny. Przykładowo zmiany w przepisach prawnych mają charakter egzogeniczny (zewnętrzny), a zmiany w podejściu spo-

łączeństwa do organizacji pozarządowych i zaangażowania obywatelskiego – charakter endogeniczny (wewnętrzny). Zmiany te wiążą się ze sobą i są rezultatem m.in. coraz bardziej holistycznego postrzegania działalności NGO. Organizacje pozarządowe szybciej niż sektor publiczny tworzą społeczne innowacje w warunkach nagłych problemów, dążą do silniejszego reprezentowania obywateli i budowania wspólnot, a zarazem próbują zwiększyć swoją autonomię i niezależność wobec prerogatyw rządu i jego kontroli (Smith, 2010). Zarysowane otoczenie odpowiada społeczeństwu obywatelskiemu, w którym organizacje pozarządowe są mocno osadzone.

Dokonujące się zmiany są związane także z ujawnianiem się podmiotowości społeczeństw, szczególnie społeczeństw obywatelskich. Podmiotowość społeczeństwa wyznacza się z dwóch stron: „od dołu” poprzez zasób umiejętności, wiedzy, postaw jego członków i form organizacyjnych, w których łączą się oni w organizmy zbiorowe, a zarazem „od góry” poprzez bilansowanie nacisków, ograniczeń, instrumentów instytucji i możliwości stwarzanych przez istniejące struktury otoczenia. Podmiotowość społeczeństwa jest rezultatem połączenia determinacji jednostkowej (działań podmiotów jednostkowych i zbiorowych) i determinacji strukturalnej (narzuconych im ram, ale jednocześnie otwierających się przed nimi szans strukturalnych) (Sztompka, 2007). Tak rozumiana podmiotowość społeczeństwa ukazuje nie tylko dynamikę interakcji jednostek i zbiorowości, tworzących struktury, a zarazem podlegających ich wpływowi, ale również struktury, które choć wyznaczają granice, stwarzają możliwości twórczego przekształcania się. Jeśliby potraktować struktury jako otoczenie, można dostrzec jego podmiotowość, złożoność, kontekstowość, otwartość, istniejące w nim więzi, a także zdolność adaptowania się do zachodzących zmian i tworzenia sieci.

Otoczenie NGO można zdefiniować też od strony systemowo-podmiotowej jako otwarty system powiązań między różnymi grupami interesariuszy, obejmujący zarówno sektor publiczny i prywatny, jak i inne organizacje pozarządowe. Można je zatem scharakteryzować jako kompleksowy zbiór powiązanych czynników egzogenicznych i endogenicznych oraz podmiotów, które w różnym stopniu wpływają na swoją działalność. Jak podkreśla Kendall (2003), otoczenie zewnętrzne organizacji pozarządowych – rozczarowane rozwiązaniami sektora prywatnego dla osób ubogich oraz instytucjami rządowymi niemogącymi zaspokoić zróżnicowanych potrzeb obywateli, dążące do realizacji koncepcji „dobrego społeczeństwa” na poziomie lokalnym, narodowym i międzynarodowym – często wpływa na ich zdolność do realizacji zadań publicznych, takich jak pomoc humanitarna czy wsparcie dla marginalizowanych grup społecznych. Zrozumienie czynników egzogenicznych i endogenicznych jest niezbędne, organizacje pozarządowe są bowiem zakorzenione w swoim otoczeniu. Z kolei otoczenie ukazuje ich kontekstowość przestrzenną (Paluszak i in., 2021). W związku z tym dla organizacji pozarządowych ważne jest nie tylko zrozumienie specyfiki otoczenia, ale także

zdolność adaptacji do zmieniających się warunków. Wolch (1990) wskazuje, że organizacje pozarządowe muszą reagować na zmiany polityczne i regulacje prawne, które mogą wpływać na ich finansowanie, zakres działań czy współpracę z sektorem publicznym i prywatnym, szczególnie gdy państwo zleca im dodatkowe usługi na rzecz ludności potrzebującej pomocy w celu odciążenia swojego systemu świadczeń.

Środowisko zewnętrzne wspomaga NGO: zapewnia zasoby, tworzy możliwości współpracy i rozwoju, wspiera w realizacji projektów, ale też stwarza potencjalne bariery, które organizacje muszą pokonywać. Jak zauważa Bennett (2019), otoczenie organizacji pozarządowych umożliwia pozyskiwanie funduszy i budowanie pozytywnego wizerunku w społeczeństwie za pośrednictwem marketingu relacyjnego. Marketing relacyjny w otoczeniu przyczynia się do tworzenia w organizacjach innowacji społecznych, umożliwiając im adaptację do nowych wyzwań i wymagań społecznych. Służy temu też otwartość NGO na współpracę z instytucjami publicznymi, które oferują wsparcie finansowe lub rzeczowe, co pozwala na realizację projektów o większej skali niż w przypadku działania w izolacji. Przejawem tej współpracy jest także wsparcie w postaci szkoleń i doradztwa, oferowanych przez placówki edukacyjne oraz organizacje specjalizujące się w rozwoju organizacji pozarządowych. Jak podkreśla Frumkin (2002), współpraca z zewnętrznymi podmiotami – nie tylko publicznymi, ale i sektora prywatnego – umożliwia NGO profesjonalizację działań, co ma bezpośrednie przełożenie na jakość świadczonych usług, poziom zaufania społecznego i rozwijanie relacji podmiotów między sektorami.

Analizując otoczenie organizacji pozarządowych, warto zatem skoncentrować się na podejściu sektorowym. W tym podejściu zmiany egzogeniczne i zmiany endogeniczne w otoczeniu NGO są niejako jego immanentną cechą. Składa się ono z trzech podstawowych grup podmiotów: sektora publicznego, sektora prywatnego oraz tzw. trzeciego sektora, czyli innych NGO i sieci NGO. Każdy sektor pełni swoje funkcje w odniesieniu do organizacji pozarządowych: dostarcza zasoby, oferuje wsparcie w formie współpracy oraz tworzy ramy prawne i organizacyjne dla ich funkcjonowania. Wszystkie trzy sektory odgrywają różnorodne role: od współfinansowania projektów, przez świadczenie usług doradczych, po bezpośrednio wsparcie w realizacji działań statutowych organizacji pozarządowych.

W ramach sektora publicznego organizacje pozarządowe mogą liczyć na wsparcie ze strony rządu centralnego, samorządów lokalnych i instytucji, takich jak placówki edukacyjne czy placówki służby zdrowia. Warto zauważyć, że Edwards (2014) podkreśla właśnie takie obszary działania organizacji pozarządowych. Dotyczą one kwestii zdrowia, spraw społecznych, troski o ludzi wymagających opieki, życia kulturalnego, innowacji społecznych czy też nauczania społeczeństwa. W tych obszarach sektor publiczny nie tylko oferuje finansowanie, ale także tworzy regulacje prawne, które umożliwiają NGO realizację działań społecznych na poziomie lokalnym i narodowym.

Organizacje pozarządowe często współpracują z sektorem prywatnym, który oferuje wsparcie finansowe oraz pomoc w zakresie rozwiązań technologicznych. Frumkin (2002) zauważa, że organizacje pozarządowe stanowią źródło innowacji społecznych, których realizacja wymaga często synergii ich sektora z sektorem prywatnym. Współpraca pozwala również na realizację projektów wymagających specjalistycznej wiedzy i zasobów, których same organizacje nie posiadają.

Współdziałanie organizacji pozarządowych z innymi NGO i tworzenie sieci NGO umożliwiają wzajemne wspieranie się w osiągnięciu celów statutowych, a także opracowywanie nowych sposobów ich realizacji, co pobudza kreatywność. Współpraca w ramach trzeciego sektora pozwala na wymianę doświadczeń i wspólne rozwiązywanie problemów, co znacząco wzmacnia pozycję poszczególnych organizacji we wszystkich sektorach, pokazuje też ich otwartość na różnorodność, a dzięki temu możliwość zaspokojenia zróżnicowanego popytu na ich dobra i usługi.

Każda grupa podmiotów otoczenia spełnia zatem swoiste funkcje, na których opiera się działanie organizacji pozarządowych. Sektor publiczny wspiera je finansowo oraz organizacyjnie, umożliwiając im realizację projektów, które są istotne z perspektywy polityki społecznej. Współpraca z sektorem prywatnym zapewnia NGO dostęp do specjalistycznych zasobów oraz technologii, co zwiększa efektywność ich działania. Trzeci sektor pełni funkcję sieci wsparcia, umożliwiając organizacjom wymianę doświadczeń i współpracę w realizacji działań prospołecznych. Zdaniem Lewisa (2001) NGO odgrywają rolę nie tylko implementatorów, ale również katalizatorów i partnerów. Pierwsza funkcja sprowadza się do mobilizacji zasobów i ich zapewnienia w celu dostarczenia odpowiednich dóbr i usług oraz wspierania działań związanych z różnorodnymi programami społecznymi, takimi jak dostarczanie żywności i odzieży czy pomoc w integracji społecznej. Druga funkcja organizacji ukazuje ich zdolność do inspirowania i przyczyniania się do kreowania innowacji i zmian niosących ze sobą rozwój. Trzecia funkcja wyraża się we współpracy NGO w realizacji wspólnych działań z podmiotami sektora publicznego i sektora prywatnego oraz innymi NGO. W tym przypadku organizacje wykazują się zdolnością tworzenia złożonych relacji między wszystkimi współpracującymi podmiotami.

Young (2000) stwierdza, że relacje między sektorem publicznym i sektorem NGO są wielopoziomowe. Wydaje się, że jednostki samorządowe, zaliczane do sektora publicznego, pełnią funkcję pośredników między społecznością lokalną a organizacjami pozarządowymi, co pozwala na lepsze dostosowanie działań do potrzeb społeczności. One odgrywają szczególną rolę również w dostarczaniu wsparcia organizacyjnego oraz technicznego organizacjom pozarządowym.

Wsparcie dla NGO można sklasyfikować według formy i rodzaju: finansowe (np. granty), rzeczowe (darowizny materialne), techniczne (szkolenia i doradztwo) oraz organizacyjne (pomoc w zarządzaniu i organizacji działalności). Każdy rodzaj wsparcia jest niezbędny do funkcjonowania organizacji pozarządowych. Wsparcie

finansowe jest kluczowe dla prowadzenia działalności, wsparcie techniczne umożliwia rozwój kompetencji, wsparcie rzeczowe pozwala na realizację konkretnych działań, a wsparcie organizacyjne zwiększa profesjonalizm NGO.

Wsparcie udzielane NGO można klasyfikować również według takich kryteriów jak jego źródło czy obszar działania organizacji. Przykładowo wsparcie finansowe pochodzi głównie z sektora publicznego i prywatnego, podczas gdy wsparcie techniczne najczęściej dostarczają placówki edukacyjne i organizacje branżowe.

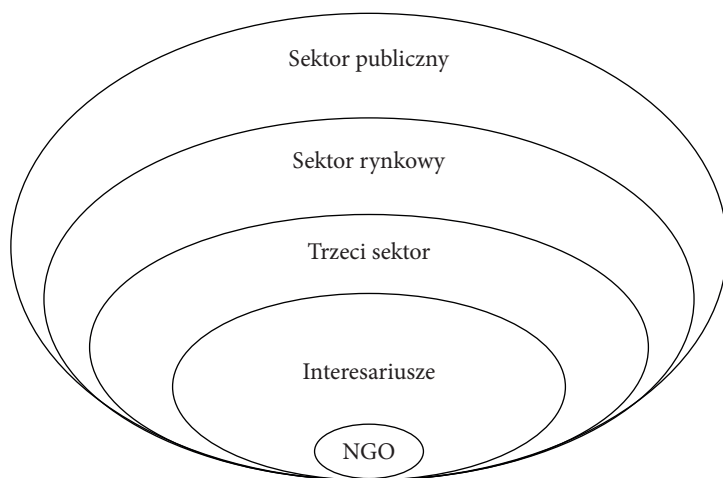
Cztery rodzaje wsparcia NGO przez otoczenie pozwala koordynować takie działania jak: dostarczanie żywności, odzieży, środków higieny osobistej, leków, zapewnianie miejsc noclegowych, opieka nad dziećmi, pomoc w sprawach urzędowych, nauka języka polskiego, wsparcie w znalezieniu pracy, pomoc psychologiczna, integracja ze środowiskiem lokalnym oraz zapewnienie transportu i logistyki. Wsparcie otoczenia umożliwia zatem realizowanie działań wzmacniających pozytywny wpływ NGO na lokalne społeczności.

8.3. Obszary współpracy organizacji pozarządowych z otoczeniem

Do omówienia typów współpracy zastosowano również podejście sektorowe, wykorzystane do analizy otoczenia NGO. W tym podejściu wyróżnia się: interesariuszy, trzeci sektor (sektor NGO zwany sektorem społecznym), sektor publiczny i sektor prywatny. Typy współpracy między sektorami wynikają przede wszystkim z ich różnic i podobieństw.

Organizacje pozarządowe nawiązują i utrzymują relacje z otoczeniem. Jeśli NGO współdziała z innymi NGO, to jest to współdziałanie sektorowe. Organizacje mogą również współpracować z innymi sektorami – w tym przypadku najczęściej jest mowa o sektorze rynkowym (relacje z biznesem lub przedsiębiorstwami). Organizacje współpracują też często z sektorem publicznym, czyli instytucjami państwa i samorządu lokalnego. Sektor ten stanowi istotne otoczenie dysponujące majątkiem publicznym i zlecającym zadania publiczne zgodnie z polityką państwa, jest to również ważne otoczenie regulacyjne dla NGO. W Polsce władza publiczna ma prawny obowiązek współpracy z organizacjami pozarządowymi, którym pomaga lub przekazuje zadania do realizacji (Gałązka, 2005; Ustawa, 2003a). Warto wspomnieć, że w relacji sektora publicznego i pozarządowego obowiązują zasady pomocniczości, subsydiarności, suwerenności stron, partnerstwa, efektywności, uczciwej konkurencji, jawności, dialogu społecznego i dialogu obywatelskiego (Gumkowska i in., 2005; Wiśniewska-Paluszak, 2020b). Oba wymienione rodzaje współpracy określa się mianem współpracy międzysektorowej.

Trzecim rodzajem współpracy realizowanej przez NGO jest współpraca z indywidualnymi interesariuszami, do których można zaliczyć bezpośrednich odbiorców świadczeń NGO, czyli beneficjentów, donatorów, sponsorów, fundatorów, czyli osoby charytatywnie udzielające wsparcia, w szczególności finansowego, świadczących i współpracowników NGO, w tym wolontariuszy, oraz lokalną społeczność (rysunek 8.1).

Rysunek 8.1. Otoczenie organizacji pozarządowych w ujęciu sektorowym

Źródło: opracowanie własne na podstawie literatury.

W otoczeniu organizacji pozarządowych można wskazać też sektor prywatny, przede wszystkim gospodarczy, który tworzą podmioty gospodarcze działające na zasadach komercyjnych. Ich celem jest maksymalizacja zysku, a rozwój wiąże się ze wzrostem siły ekonomicznej. Między trzecim sektorem a sektorem prywatnym występują istotne różnice w sposobach funkcjonowania i realizowanych celach. Jednakże wdrażanie idei społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw zakładające dobrowolne (dobrowolność stopniowo zmierza w kierunku obowiązkowości) uwzględnianie problematyki społecznej i ekologicznej w działalności komercyjnej i w relacjach z interesariuszami powoduje, że sektor przedsiębiorstw staje się coraz istotniejszym partnerem organizacji pozarządowych (Gumkowska i in., 2005; Wiśniewska-Paluszak, 2020b). Podział na trzy sektory zakłada, że w otoczeniu NGO znajdują się wszystkie inne NGO. To ujęcie otoczenia wiąże się z koncepcją podziału aktywności społeczno-gospodarczej na trzy sektory: sektor publiczny, prywatny i pozarządowy, czyli tzw. trzeci sektor, który obejmuje wszystkie formy działań społecznych inne niż publiczne lub rynkowe, ma charakter społeczny i obywatelski. W literaturze przedmiotu równoległe otoczenie NGO jest najczęściej

określane jako otoczenie trzeciego sektora. Wewnątrz sektora zachodzą relacje poziome między takimi samymi podmiotami. Można wskazać różne podejścia do definiowania sektora NGO. Zgodnie z pierwszym NGO działają w otoczeniu innych NGO, rozumianych jako wszystkie instytucje obywatelskie tworzące trzeci sektor. Według drugiej koncepcji NGO działają w otoczeniu innych NGO o takim samym profilu, czyli takich, które wykonują takie same świadczenia, substytucyjne lub komplementarne do świadczeń oferowanych przez daną organizację. W takim przypadku można mówić o konkretnym profilu NGO, np. organizacja oferująca usługi edukacyjne.

Trzecie ujęcie otoczenia sektorowego NGO odwołuje się również do pojęcia profilu, z tą różnicą, że jest ono w sensie podmiotowym definiowane bardzo szeroko. Uznaje się, że otoczenie profilowane to nie tylko inne organizacje wykonujące takie same lub podobne świadczenia, ale również wszelkie inne podmioty np. z sektora publicznego czy prywatnego, które w swojej ofercie mają ten sam rodzaj świadczeń (Wiśniewska-Paluszak, 2020a).

Interesariusze stanowią najważniejszą grupę otoczenia organizacji pozarządowych. NGO angażują się w działania na rzecz różnych grup, takich jak beneficjenci, darczyńcy, partnerzy społeczni, oraz innych organizacji, które wpływają na ich funkcjonowanie i realizację celów.

Interesariusze, będący najbliższym otoczeniem organizacji pozarządowych, są niezbędni w realizacji misji NGO, podejmowaniu działań, prowadzeniu efektywnej komunikacji i odnoszeniu sukcesów, a ich zaangażowanie jest konieczne do osiągnięcia celów NGO.

Organizacje pozarządowe konkurują we własnym sektorze, czyli pozarządowym, trzecim. Można przyjąć, że konkurentami są inne organizacje, które stanowią konkurencyjne otoczenie, zwłaszcza w zakresie pozyskiwania środków finansowych i projektowych.

W opinii Lewisa (2001) utrzymywanie dobrych relacji z interesariuszami jest bardzo ważne, ponieważ od ich zrozumienia i wsparcia często zależy możliwość prowadzenia działalności przez NGO, a także zdolność tworzenia relacji z wieloma podmiotami otoczenia. Interesariusze są najbliższym otoczeniem, które silnie wpływa na decyzje i działania NGO. Organizacje muszą uwzględniać oczekiwania interesariuszy, aby skutecznie realizować swoje cele. Budowanie trwałych relacji z interesariuszami zapewnia stabilność funkcjonowania oraz wzmacnia pozycję na rynku działań społecznych.

Trzeci sektor wyróżnia się specyficznymi cechami, które odróżniają go od sektora publicznego oraz sektora prywatnego. Otoczenie pozarządowe ma dla NGO znaczenie strategiczne (Wiśniewska-Paluszak i Paluszak, 2020). Organizacje są ukierunkowane na realizację misji społecznych, a nie na osiągnięcie zysku. Ponadto działają one na zasadach wolontariatu oraz wsparcia darczyńców i partnerów

społecznych. Wyróżnikiem trzeciego sektora jest także jego elastyczność w dostawianiu działań do zmieniających się potrzeb społecznych, co widać w dynamicznych relacjach między sektorem publicznym a sektorem NGO (Young, 2000). Sektor NGO różni się od sektora publicznego nie tylko formą organizacyjną, ale również sposobem realizacji celów społecznych. Organizacje pozarządowe często działają w obszarach, które są zbyt niszowe lub innowacyjne, aby mogły być w pełni finansowane przez państwo. Ogólnie można zauważyć, że są one bardziej elastyczne i otwarte na eksperymentowanie z nowymi rozwiązaniami, co odróżnia je od struktur administracyjnych sektora publicznego. Z kolei w przeciwieństwie do sektora prywatnego trzeci sektor nie jest zorientowany na generowanie zysków. Celem NGO jest realizacja wartości społecznych i dobro publiczne, podczas gdy sektor prywatny koncentruje się przeważnie na maksymalizacji zysków. Współpraca między tymi sektorami jest możliwa dzięki wspólnym interesom i projektom.

Trzeci sektor i sektor publiczny łączą cele związane z dobrobytem społeczeństwa. Oba sektory działają na rzecz poprawy jakości życia obywateli, choć różnią się metodami i zakresem działania. Obszary współpracy NGO i sektora publicznego obejmują politykę społeczną, ochronę zdrowia i edukację. W ramach tych obszarów Kendall (2003) wskazuje na mieszkalnictwo socjalne, opiekę i wsparcie dla osób starszych oraz działalność środowiskową. Jego zdaniem pierwszy obszar stwarza szansę ekonomiczną, drugi uwidacznia tradycyjną usługę społeczną dla ludzi, trzeci służy wyrażaniu swoich praw.

Organizacje pozarządowe wspierają rząd w realizacji zadań, często działając jako uzupełnienie usług publicznych. W związku z tym państwo powinno wspierać NGO w aktywnościach społecznych, zamiast zastępować ich działalność.

Lewis (2001) podkreśla dwa szerokie obszary funkcjonowania organizacji pozarządowych: pomoc i rozwój. Pomoc wiąże się z fizycznym przetrwaniem. Wydaje się, że tak rozumiana pomoc jest działaniem politycznie neutralnym, staje się ona jednak działaniem politycznym, gdy czynniki polityczne ograniczają organizacjom dostęp do zasobów umożliwiających jej udzielenie. Z kolei rozwój zapewnia pozytywne zmiany w jakości życia ekonomicznego, społecznego i politycznego, służy budowaniu właściwego systemu społecznego i systemu ekonomicznego. Otoczenie organizacji pozarządowych sprzyja rozwojowi zrównoważonemu. Gdy ma ono polityczne umocowanie, stwarza też prawa, w tym te zapobiegające wykluczeniu społecznemu. W opinii Lewisa (2001) zarówno pomoc, jak i rozwój wymagają nowego całościowego ich ujęcia w działalności NGO. Jak można zauważyć, w okresie przyjmowania uchodźców wojennych z Ukrainy silnie uwidoczniło się wzajemne przenikanie się obu tych obszarów działania organizacji pozarządowych. Szczególnie ważne stały się cele pomocowe zrównoważonego rozwoju: koniec z ubóstwem i głodem, dobre zdrowie i jakość życia, dobra jakość edukacji oraz czysta woda.

8.4. Współpraca organizacji pozarządowych w świetle teorii niepowodzenia

8.4.1. Teoria zawodności rynku

Współpraca organizacji pozarządowych z otoczeniem staje się koniecznością w świetle trzech ekonomicznych teorii zawodności (niepowodzenia): rynku, sektora publicznego i organizacji pozarządowych. Każdy sektor ma nie tylko silne strony, ale także słabości (zawodności), które przyczyniają się do podejmowania współpracy z innymi sektorami. Dopiero wspólne działania pozwalają im je zniwelować. Współpraca umożliwia uzyskiwanie pozytywnych efektów działań w obszarach, w których samodzielnie podmioty doświadczają niepowodzeń.

Hansmann (1980) uważa, że teoria zawodności rynku (*market failure theory*) w odniesieniu do NGO, jako organizacji nienastawionych na zysk, wyjaśnia powstawanie i funkcjonowanie NGO. Jej podstawą jest założenie, że rynek, działający na zasadach podaży i popytu, nie zawsze efektywnie zaspokaja potrzeby społeczeństwa. Organizacje pozarządowe powstają jako odpowiedź na tzw. zawodność rynku, na którym dobra i usługi, szczególnie w obszarze społecznym, nie są dostarczane przez sektor prywatny z powodu niemożności generowania zysku, np. w sytuacji gdy klient nie musi płacić za korzystanie z tych dóbr i usług. Sektor prywatny nie może wykluczyć żadnej jednostki z konsumpcji i jednocześnie nie może rywalizować o konsumpcję tych dóbr i usług. Dobra i usługi wyróżniające się takimi cechami nazywa się dobrami i usługami publicznymi.

W ocenie Hansmanna (1980) zawodzi mechanizm rynkowy w zakresie dóbr publicznych i usług społecznych, ponieważ trudno je ocenić pod względem jakości i wartości. Organizacje nastawione na zysk (przedsiębiorstwa sektora rynkowego) wykazują skłonność do zmniejszania jakości tych dóbr i usług w celu obniżania kosztów oraz zwiększania zysków. Z tym wiąże się też wysokie ryzyko asymetrii informacji po stronie popytu. Przedsiębiorstwa sektora rynkowego mogą starać się ukryć pełne informacje o jakości dóbr i usług. Takie zachowanie zagraża interesom konsumentów. Natomiast organizacje pozarządowe nie dążą do zwiększania zysków. Stąd nie powinny one obniżać jakości i kosztów tych dóbr i usług, gdyż nie mają właścicieli oczekujących podziału maksymalizowanego zysku (nie mają nawet podstaw prawnych do podziału zysku). NGO nienastawione na zysk koncentrują się na jakości świadczonych usług i dóbr.

Organizacje pozarządowe są postrzegane jako bardziej wiarygodne i godne zaufania niż przedsiębiorstwa sektora prywatnego, gdyż nie muszą dążyć do zmniejszania kosztów przez obniżanie jakości oferowanych dóbr i usług. W ten sposób stają się gwarantem tej jakości. Jest to tym ważniejsze, że konsumenci nie zawsze

uzyskują pełną informację o jakości dóbr i usług publicznych. Sektor publiczny i samorząd lokalny mogą angażować organizacje pozarządowe, licząc na ich profesjonalizm i ukierunkowanie na misję społeczną i cel społeczny.

Przykładem zawodności rynku, zwanej też zawodnością kontraktu, są usługi dla grup społecznych, które nie mają wystarczających środków finansowych, aby zapłacić za dobra lub usługi publiczne. Salamon (1987) zwraca uwagę, że organizacje pozarządowe wkraczają tam, gdzie sektor prywatny nie ma możliwości czerpania zysku, a istnieje ważna potrzeba społeczna, taka jak opieka zdrowotna czy edukacja. Jak podkreśla Weisbrod (1988), organizacje pozarządowe wypełniają „lukę efektywnościową”, która powstaje w wyniku braku zaangażowania sektora prywatnego w obszary nieprzynoszące najpierw efektywności ekonomicznej, a następnie zysku. Przedsiębiorstwa sektora rynkowego nie podejmują się nieefektywnej ekonomicznie działalności, ponieważ nie uzyskają nagrody na rynku. Z tego powodu tworzą lukę w obszarach działalności, w których nie osiągają efektywności ekonomicznej. W takie obszary działalności angażują się pozostałe sektory: publiczny i NGO. Jednakże i je mogą spotkać niepowodzenia w gospodarce rynkowej.

8.4.2. Teoria zawodności rządu

Ekonomiści wykorzystali teorię zawodności rządu jako przesłankę powstawania i funkcjonowania sektora NGO. Współcześnie teoria zawodności rządu (*government failure theory*) opiera się już nie tylko na przesłankach teoretycznych, ale również na doświadczeniu wielu państw. Rząd nie zawsze jest w stanie zareagować na wszystkie potrzeby społeczne w sposób efektywny i skuteczny (Weisbrod, 1988). Przyczyny niereagowania rządu, a nawet szerzej sektora publicznego, na potrzeby wszystkich obywateli wynikają z różnych przyczyn. Pierwszą, najważniejszą i dość już powszechną jest wielość potrzeb społecznych zwiększająca się wraz z rozwojem gospodarczo-społecznym państw, z którą wiąże się dążenie do poszanowania różnorodności obywateli, migrantów, uchodźców, przy zapewnieniu jak najsilniejszej inkluzywności zróżnicowanych jednostek, grup i wspólnot w gospodarce i państwie. Zasadniczo rządy państw demokratycznych starają się sprostać wyzwaniu o charakterze już globalnym. Jednakże obszary wymaganych działań są tak złożone, wielowymiarowe i wielopoziomowe, że rząd wraz z sektorem publicznym nie jest w stanie samodzielnie ich rozwiązać. Lepiej i skuteczniej może sobie z nimi poradzić we współpracy nie tylko z samorządem lokalnym, ale również z organizacjami pozarządowymi. Rządy mogą wypracowywać globalne rozwiązania problemów na poziomie międzynarodowym i narodowym, a zarazem delegować ich rozwiązywanie na poziomie lokalnym. Powinny one silniej otworzyć

się na współpracę z NGO w tych obszarach, w których można działać na poziomie społeczności lokalnych.

Olson (1971) stwierdza, że sektor publiczny zawodzi także z powodu ograniczeń budżetowych, przeszkód biurokratycznych lub priorytetów politycznych, które sprawiają, że niektóre obszary są pomijane lub odraczane. Oprócz problemów strukturalnych i instytucjonalnych (Salamon, 1987; Weisbrod, 1988) wpływ ma również polityczny cykl koniunkturalny, któremu ten sektor podlega. Dodatkowo zawodność rządu jest pogłębiana przez ekonomiczne, finansowe, społeczne, prawne i polityczne „dziedzictwo” poprzednich władz, a jednocześnie konieczność działania w granicach określonego prawa. To ogranicza też jego elastyczność w dostosowywaniu się do zmieniających się potrzeb społecznych. Jak wskazuje Young (2000), organizacje pozarządowe mają zdolność do szybszej adaptacji do nowych wyzwań i innowacji społecznych w porównaniu z sektorem publicznym. James (1983) uważa, że z tego względu NGO stają się głównymi podmiotami pozwalającymi uzupełnić luki, które powstają w wyniku zawodności rządu.

Słabe zaangażowanie sektora publicznego lub jego brak może wynikać także z kalkulacji ekonomicznej o podłożu politycznym. Rząd może kierować się bowiem potrzebami większości swoich wyborców lub medianowego wyborcy w demokratycznych państwach o gospodarce rynkowej (Salamon, 1987). W ten sposób pozostali obywatele niezaliczający się do większości wyborców lub grupy medianowego wyborcy mogą nie stanowić pierwszorzędnych podmiotów zainteresowania rządu, przynajmniej w pewnym okresie. Popyt pozostałych obywateli, tych będących w mniejszości, pozostałby niezaspokojony, gdyby nie organizacje pozarządowe. Obywatele ci mogą bowiem zostać potencjalnymi beneficjentami ich działalności. W takich przypadkach organizacje pozarządowe oferują wsparcie w tych obszarach, w których sektor publiczny nie jest wystarczająco zaangażowany lub w które w pewnym okresie nie może się zaangażować. Organizacje uzupełniają działania rządu, jednak nie powinny go zastępować, ponieważ same są zawodne w niektórych obszarach działalności.

8.4.3. Teoria zawodności organizacji pozarządowych

Trzecia teoria wyjaśniająca swoistość zawodności w demokratycznej gospodarce rynkowej dotyczy samych organizacji pozarządowych (*voluntary failure theory*). Wyjaśnia ona, dlaczego nawet organizacje pozarządowe nie są w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb społecznych. Zgodnie z nią organizacje pozarządowe są elastyczne w swoich działaniach, szybko adaptują się do zmieniających się warunków, wprowadzają innowacje społeczne oraz świadczą różnorodne usługi i dobra publiczne lub kolektywne, jednak nie zawsze dysponują wystarczającymi zasobami, szczególnie finansowymi.

Zasadniczo organizacje pozarządowe mogą nie spełniać swoich celów z powodu wewnętrznych problemów zarządzania, braku odpowiednich zasobów lub trudności z zapewnieniem finansowania. Salamon (1987) wymienia cztery główne zawodności trzeciego sektora: niewystarczalność zasobów, partykularyzm, paternalizm i amatorszczyzna. Wydaje się, że paternalistyczne roztoczenie opieki nad ludźmi może wynikać ze swoistości obszaru działalności organizacji pozarządowych lub tymczasowego niesienia pomocy w bardzo trudnej sytuacji, np. w czasie wojny. Niemniej jest konieczne, aby taka opieka była uzasadniona moralnie dobrem ludzi lub koniecznością ochrony ich życia i zdrowia, nie powinna ona naruszać ich autonomii i wolności. Natomiast partykularne działanie rozumiane jako dbanie o własne interesy organizacji pozarządowej lub interes grupy w celu czerpania z tego korzyści, nieuwzględniające potrzeb ogółu społeczeństwa, może zniwelować wartość NGO na współpracę nie tylko z organizacjami pozarządowymi działającymi w innych obszarach, ale również z podmiotami z innych sektorów. Współpraca i zarazem rosnąca konkurencja wewnątrz trzeciego sektora oraz między organizacjami pozarządowymi a podmiotami z innych sektorów pomagają zmniejszyć ich partykularyzm i amatorszczyznę.

Zdarza się, że organizacje pozarządowe nie spełniają też oczekiwań społecznych lub angażują się w projekty, które nie przynoszą oczekiwanych efektów. Jak zauważa Anheier (2005), organizacje te często mają problem z ograniczonymi zasobami finansowymi i kadrowymi, co zmniejsza ich zdolność do skutecznego działania i realizacji misji. Dodatkowo mogą doświadczać zawodności wynikającej z braku przejrzystości lub niewłaściwego zarządzania.

Jak wskazuje Weisbrod (1988), niektóre organizacje pozarządowe są uzależnione od źródeł finansowania, które wpływają na ich niezależność i misję. Taką zawodność można jednak zniwelować lub usunąć. Rząd i samorząd lokalny mogą udzielać wsparcia finansowego, rzeczowego, logistycznego w ramach współpracy z trzecim sektorem. Podstawą tego współdziałania są porozumienia i kontrakty, co jest powszechne w systemach o rozwiniętej sieci współpracy publiczno-prywatnej.

8.5. Wyniki badań własnych

8.5.1. Założenia i hipotezy badawcze

W kontekście trzech teorii niepowodzenia współpraca organizacji pozarządowych jest niezbędna. Konieczność współpracy trzech sektorów wynika również ze sposobu postrzegania uchodźców. Organizacje pozarządowe zapewniające kompleksową pomoc humanitarną uchodźcom wojennym z Ukrainy postrzegały uchodźcę holistycznie. Współpraca NGO z podmiotami otoczenia była zatem wszechstronna

i miała na celu dostarczenie uchodźcom różnorodnych dóbr i usług. Holistyczne rozumienie potrzeb uchodźców i ich zaspokajanie przez NGO wymagało inkluzyjnego podejścia do tej współpracy. W sytuacjach wymagających pomocy humanitarnej, będących następstwem konfliktów zbrojnych, klęski żywiołowej lub naturalnej katastrofy wszystkie elementy otoczenia NGO mają znaczenie, niemniej jednak można uznać, że najistotniejsze są wówczas: potencjał relacyjny, potencjał informacyjny, potencjał finansowy, potencjał społeczny oraz siła reaktywności społecznej i instytucjonalnej, w tym zwłaszcza instytucji publicznych i samorządowych.

Potencjał relacyjny organizacji pozarządowych udzielających pomocy humanitarnej uchodźcom wojennym z Ukrainy badano poprzez ustalenie udziału poszczególnych grup współpracujących podmiotów, w tym: władz centralnych i samorządowych (placówek edukacyjnych i służby zdrowia), innych NGO i sieci NGO, przedsiębiorców oraz organizacji międzynarodowych. Badano potencjał otoczenia, wskazując na rodzaje wsparcia udzielanego organizacjom pomagającym ukraińskim uchodźcom przez podmioty otoczenia NGO: finansowe, organizacyjne, rzeczowe i techniczne. Postawiono dwie hipotezy badawcze:

- H1. Organizacje pozarządowe zapewniające pomoc humanitarną uchodźcom wojennym z Ukrainy współpracują z różnorodnymi podmiotami otoczenia, otrzymując od nich wsparcie dla swoich działań.
- H2. Współpraca organizacji pozarządowych z podmiotami otoczenia dotyczy obszarów działań koordynowanych przez te organizacje.

Na podstawie ogólnych hipotez badawczych sformułowano szczegółowe hipotezy statystyczne. Sposób weryfikacji hipotez statystycznych przedstawiono w procedurze badawczej.

8.5.2. Procedura badawcza

Przedmiotem badania są: współpraca NGO i podmiotów ich otoczenia, rodzaj wsparcia otrzymanego przez NGO, obszary działań koordynowane przez NGO, a także powiązania występujące między NGO a podmiotami otoczenia. Dokonano analizy trzech grup zmiennych dla każdej badanej jednostki, wyróżniono zmienne szczegółowe, które poddano analizie. Badanymi jednostkami są organizacje pozarządowe, które pomagały uchodźcom wojennym z Ukrainy na terenie Polski. Materiał źródłowy stanowią ankiety wypełnione przez NGO w badanym okresie. Analizą objęto 73 organizacje pozarządowe. Każdej badanej jednostce przypisano kod.

Przyjęto, że organizacje pozarządowe udzielające pomocy humanitarnej ukraińskim uchodźcom współpracują z wieloma i różnorodnymi podmiotami otoczenia.

Założenie wynikało z osobistego zaangażowania we wsparcie, prowadzonych rozmów i poczynionych obserwacji działań NGO w analizowanym okresie. W tym czasie pomoc była wszechstronna i wieloaspektowa. Uchodźców z Ukrainy postrzegano holistycznie i zaspokajano wiele ich zróżnicowanych potrzeb. Uznano, że organizacje pozarządowe powinny wskazać dowolną liczbę różnorodnych podmiotów z ich otoczenia, z którymi współpracują.

W celu określenia powiązania między zmiennymi i jego stopnia oraz ustalenia istotności tego powiązania posłużono się współczynnikiem korelacji Spearmana. Do obliczeń statystycznych wykorzystano program R.

W pracy postawiono dwie hipotezy badawcze i poddano je weryfikacji. Następnie posłużyły one do sformułowania hipotez statystycznych. W celu weryfikacji tych hipotez zbudowano macierz korelacji, w której obliczono korelację Spearmana i wartości p . Macierz korelacji dotycząca pierwszej hipotezy badawczej (H1) zawiera wiersze i kolumny z podmiotami otoczenia, z którymi współpracowały badane organizacje pozarządowe, i rodzajami wsparcia uzyskiwanymi przez te organizacje. Do podmiotów otoczenia analizowanych organizacji pozarządowych zaliczono: jednostki samorządowe, przedsiębiorców, inne NGO, organizacje międzynarodowe, placówki edukacyjne, sieci NGO, placówki służby zdrowia i władze centralne – wykorzystano osiem zmiennych reprezentujących różne podmioty otoczenia współpracujące z badanymi organizacjami. W pracy wyróżniono cztery rodzaje wsparcia analizowanych organizacji: finansowe, techniczne, rzeczowe i organizacyjne – wykorzystano cztery zmienne reprezentujące wymienione rodzaje wsparcia. Zbudowano macierz korelacji o wymiarach 12 wierszy \times 12 kolumn.

W celu weryfikacji drugiej hipotezy badawczej (H2) zbudowano również macierz korelacji. W jej wierszach i kolumnach znajdują się zmienne reprezentujące podmioty otoczenia współpracujące z badanymi organizacjami pozarządowymi i zmienne reprezentujące obszary koordynowane przez te organizacje. Do współpracujących podmiotów otoczenia zaliczono te same podmioty jak w przypadku weryfikacji pierwszej hipotezy badawczej (H1), czyli wskazano osiem zmiennych. W badaniu wyróżniono też dwanaście obszarów koordynowanych przez NGO: dostarczanie żywności, dostarczanie odzieży, dostarczanie środków higieny osobistej, dostarczanie leków i opatrunków, zapewnienie miejsc noclegowych, zapewnienie opieki dzieciom i młodzieży, wsparcie w realizacji spraw urzędowych, nauka języka polskiego, pomoc w znalezieniu pracy, wsparcie psychologiczne, integracja ze środowiskiem lokalnym oraz transport i logistyka. Skonstruowano macierz korelacji o wymiarach 20 wierszy \times 20 kolumn.

Na podstawie tak sformułowanych dwóch hipotez badawczych postawiono hipotezy statystyczne dla każdej pary zmiennych w dwóch przedstawionych macierzach korelacji.

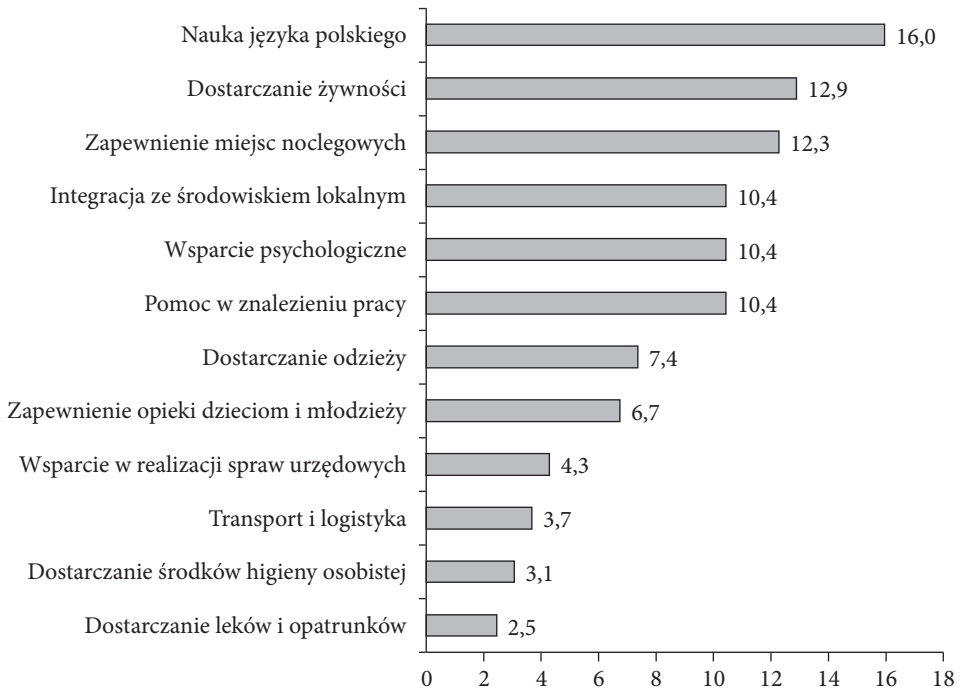
Korelacje wykorzystano do wskazania powiązań między parami badanych zmiennych. Wartość p obliczono w celu określenia istotności lub nieistotności tych powiązań na podstawie ustalonego współczynnika korelacji. W pracy zaprezentowano wyniki korelacji istotnych statystycznie.

8.5.3. Obszary działań organizacji pozarządowych, współpraca z podmiotami otoczenia i rodzaje wsparcia

Polskie organizacje pozarządowe na bieżąco diagnozowały rzeczywiste potrzeby uchodźców, co z kolei pozwalało zidentyfikować odbiorcę pomocy. Pogłębiona i rzetelna diagnoza potrzeb konkretnych odbiorców sprawia, że pomoc jest adresowana właściwie i może zaspokoić najważniejsze potrzeby. Prawidłowa diagnoza niweluje również problem bierności, gdyż działania urzeczywistniają oczekiwania odbiorcy, co zwiększa aktywność lokalnej społeczności. Właściwa diagnoza urealnia zatem działania organizacji pozarządowych w określonej rzeczywistości społeczno-gospodarczej, geopolitycznej czy środowiskowej (Charycka i in., 2020b). Z kolei informacja płynąca z otoczenia NGO pozwala inicjować odpowiednie działania nie tylko przez NGO, ale również przez całą społeczność lokalną.

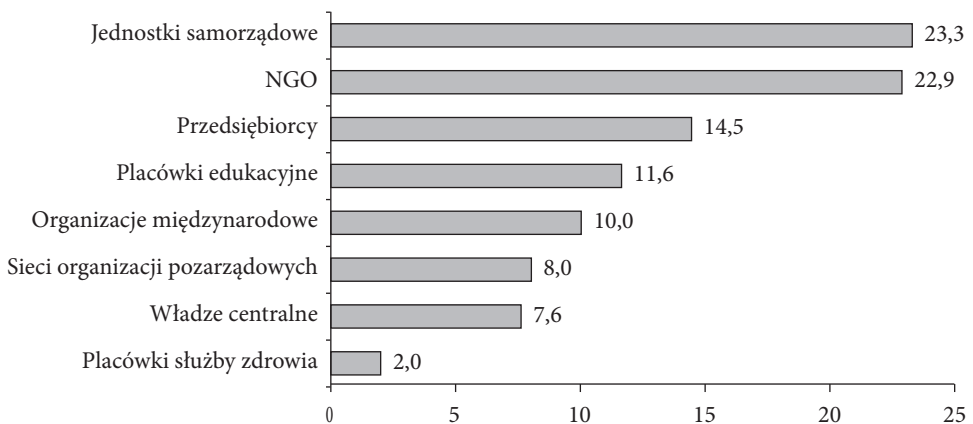
Organizacje pozarządowe w warunkach kryzysu uchodźczego spowodowanego wybuchem wojny w Ukrainie inicjowały, organizowały i koordynowały znaczący zakres działań na rzecz uchodźców (rysunek 8.2). Badane NGO najczęściej wskazywały na koordynowanie nauki języka polskiego (16%), dostarczanie żywności (12,9%) i zapewnienie miejsc noclegowych (12,3%). 10,4% badanych organizacji wymieniło podejmowanie działań na rzecz integracji uchodźców z lokalnym środowiskiem i wsparcia psychologicznego oraz pomoc w znalezieniu pracy przez uchodźców. Organizacje dostarczały też produkty niezbędne do codziennego funkcjonowania uchodźców w pierwszych dniach po przekroczeniu granicy, takie jak: odzież (7,4%), środki higieny osobistej (3,1%) czy leki i opatrunki (2,5%). Ponadto zapewniały opiekę dzieciom i młodzieży (6,7%), wspierały realizację spraw urzędowych (4,3%) oraz organizowały transport i logistykę (3,7%).

Organizacje pozarządowe z różną intensywnością współpracowały z podmiotami otoczenia (rysunek 8.3). Powszechnym zjawiskiem jest współpraca samorządowców z lokalnymi liderami, którzy często rozpoczynają działalność publiczną w NGO. Współpraca samorządu lokalnego z organizacjami pozarządowymi jest bardzo często sposobem na realizowanie zadań samorządowych, służy też utrzymaniu wizerunku dobrego gospodarza (Charycka i in., 2020b). Podobnie w ramach wsparcia uchodźców z Ukrainy badane NGO współpracowały głównie z jednostkami samorządowymi (23,3%), w mniejszym stopniu z władzami centralnymi (7,6%), placówkami edukacyjnymi (11,6%) i placówkami służby zdrowia (2%). Nawiązywały relacje również z sektorem prywatnym, tj. z przedsiębiorcami (14,5%).

Rysunek 8.2. Zakres działań na rzecz uchodźców wojennych z Ukrainy koordynowane przez organizacje pozarządowe (w %)

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

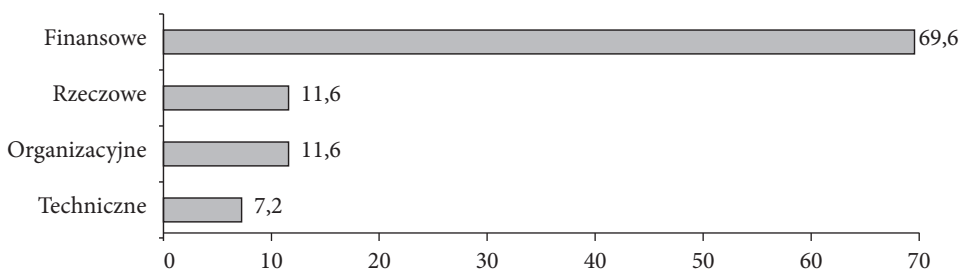

Rysunek 8.3. Współpraca organizacji pozarządowych z podmiotami otoczenia na rzecz wsparcia uchodźców wojennych z Ukrainy (w %)

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Na drugim miejscu znalazła się współpraca wewnątrzsektorowa, w tym zwłaszcza realizowana bezpośrednio między organizacjami pozarządowymi (22,9%). Co dziesiąta organizacja pozarządowa współpracowała z organizacjami międzynarodowymi (10%) lub z sieciami NGO (8%).

Podmioty otoczenia współpracujące z organizacjami pozarządowymi udzielającymi pomocy uchodźcom wojennym z Ukrainy wspierały je na różnych obszarach: 69,6% badanych NGO otrzymało wsparcie finansowe, 11,6% wsparcie w formie rzeczowej lub organizacyjnej, a tylko 7,2% wsparcie techniczne (rysunek 8.4).

Rysunek 8.4. Rodzaje wsparcia udzielonego organizacjom pozarządowym (w %)

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

8.5.4. Związki między współpracą organizacji pozarządowych z podmiotami ich otoczenia a rodzajem udzielanego wsparcia

W tej części pracy przedstawiono wyniki trzech istotnych korelacji Spearmana dotyczących pierwszej hipotezy badawczej. Następnie zaprezentowano wyniki ośmiu istotnych korelacji odnoszących się do drugiej hipotezy badawczej. Jedenaście wyników tych korelacji zestawiono w tabelach 8.1 i 8.2.

Tabela 8.1. Analiza korelacji rang Spearmana między współpracą organizacji pozarządowych z podmiotami otoczenia a rodzajami ich wsparcia

Pary zmiennych	R Spearmana	Istotność (p)
Jednostki samorządowe – wsparcie finansowe	0,46	0,00
Władza centralna – wsparcie finansowe	0,35	0,00
Przedsiębiorstwa – wsparcie rzeczowe	0,26	0,03

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Aby ocenić zależność rang między współpracą organizacji pozarządowych z jednostkami samorządowymi a wsparciem finansowym organizacji, wykorzystano współczynnik korelacji rang Spearmana. Wyniósł 0,46, przy poziomie istotności

$p = 0,00$. Można zatem stwierdzić, że istnieje statystycznie istotna zależność między analizowanymi zmiennymi. Wartość współczynnika wskazuje na umiarkowane powiązanie między nimi.

Dla drugiej pary hipotez badawczych dotyczących zmiennych współpraca NGO z władzą centralną i ich wsparcie finansowe ponownie wykorzystano współczynnik korelacji rang Spearmana. Wartość korelacji wynosi 0,35, przy poziomie istotności $p = 0,00$. Można zatem stwierdzić, że istnieje statystycznie istotna umiarkowana zależność między analizowanymi zmiennymi.

Dla trzeciej pary hipotez badawczych dotyczących zmiennych współpraca NGO z przedsiębiorstwami i ich wsparcie rzeczowe wartość korelacji wynosi 0,26, przy poziomie istotności $p = 0,03$. Można zatem uznać, że istnieje statystycznie istotna słaba zależność między analizowanymi zmiennymi.

8.5.5. Związki między współpracą organizacji pozarządowych z podmiotami ich otoczenia a obszarami działań koordynowanymi przez te organizacje

W dalszej kolejności zbadano związki między współpracą organizacji pozarządowych z podmiotami ich otoczenia a obszarami działań koordynowanymi przez te organizacje. W celu weryfikacji ośmiu par hipotez statystycznych dotyczących tego powiązania przeprowadzono analizę korelacji rang Spearmana. Ich weryfikacja pozwoliła ustalić istotność korelacji. Zaprezentowano je w tabeli 8.2.

Tabela 8.2. Analiza korelacji rang Spearmana między współpracą organizacji pozarządowych z podmiotami otoczenia a obszarami działań koordynowanymi przez te organizacje

Pary zmiennych	R Spearmana	Istotność (p)
Organizacje międzynarodowe – leki i opatrunki	0,48	0,00
Organizacje międzynarodowe – transport i logistyka	0,23	0,05
Władza centralna – leki i opatrunki	0,33	0,01
Władza centralna – transport i logistyka	0,24	0,05
Przedsiębiorstwa – żywność	0,31	0,01
Przedsiębiorstwa – środki higieny osobistej	0,27	0,02
Inne NGO – leki i opatrunki	0,24	0,04
Sieci NGO – miejsca noclegowe	0,25	0,04

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Wartość korelacji Spearmana dotycząca współpracy NGO z przedsiębiorstwami oraz koordynowanych działań w obszarze dostarczania żywności wynosi 0,31.

Wartość ta wskazuje na małe powiązanie zmiennych. W tej parze hipotez odrzucono hipotezę H_0 , ponieważ obliczona wartość p wynosi 0,01, a zatem jest niższa niż założony poziom istotności. Przyjęto zatem hipotezę alternatywną H_1 . Zgodnie z nią istnieje istotne statystycznie niskie powiązanie między współpracą NGO z przedsiębiorstwami i koordynowanymi działaniami w obszarze dostarczania żywności przez NGO.

Na podstawie kolejnej wartości korelacji (0,27) stwierdzono, że stopień powiązania między współpracą NGO z przedsiębiorstwami a koordynowanymi działaniami w obszarze dostarczania środków higieny osobistej jest na poziomie niskim. W parze hipotez dla tych dwóch zmiennych odrzucono hipotezę H_0 , ponieważ obliczona wartość p wynosi 0,02, a zatem jest niższa niż przyjęty poziom istotności. Przyjęto hipotezę alternatywną H_1 . Powiązanie między tymi dwoma zmiennymi jest istotne statystycznie.

Wartość korelacji wynosząca 0,24 wskazuje również na niski stopień powiązania między współpracą NGO z innymi NGO a koordynowanymi działaniami w obszarze dostarczania leków i opatrunków. W parze hipotez dla tych dwóch zmiennych odrzucono hipotezę H_0 , ponieważ obliczona wartość p wynosi 0,04, a zatem jest niższa niż założony poziom istotności. Porównanie wartości p obliczonej i założonej pozwoliło przyjąć hipotezę alternatywną H_1 . Powiązanie między omawianymi zmiennymi jest istotne statystycznie.

Na uwagę zasługuje umiarkowany stopień powiązania między współpracą NGO z organizacjami międzynarodowymi a koordynowanymi działaniami w obszarze dostarczania leków i opatrunków. Wartość korelacji wynosi 0,48. W parze hipotez dla tych zmiennych odrzucono hipotezę H_0 , ponieważ obliczona wartość p wynosi 0,00, a zatem jest niższa niż przyjęty poziom istotności. Porównanie obliczonej i założonej wartości p dało podstawę do przyjęcia hipotezy alternatywnej H_1 . Powiązanie między współpracą NGO z organizacjami międzynarodowymi a koordynowanymi działaniami w obszarze dostarczania leków i opatrunków jest istotne statystycznie.

Wartość korelacji dla zmiennych współpraca NGO z organizacjami międzynarodowymi i koordynowane działania w obszarze transportu i logistyki wynosi 0,23 i wskazuje na ich niskie powiązanie. W tej parze hipotez odrzucono hipotezę H_0 , ponieważ obliczona wartość p wynosi 0,05, a zatem jest niższa niż założony poziom istotności. Przyjęto hipotezę alternatywną H_1 . Zgodnie z nią istnieje istotne statystycznie i niskie powiązanie między współpracą NGO z przedsiębiorstwami i koordynowanymi działaniami w obszarze dostarczania żywności przez NGO.

Dla kolejnej pary zmiennych wartość korelacji wynosi 0,25, dlatego stwierdzono, że stopień powiązania między współpracą NGO z sieciami NGO a koordynowanymi działaniami NGO w obszarze zapewnienia miejsc noclegowych dla uchodźców jest na poziomie niskim. W przypadku tych dwóch zmiennych odrzucono hipotezę H_0 , gdyż obliczona wartość p wynosi 0,04, a zatem jest niższa niż założony

poziom istotności. Na podstawie porównania dwóch wartości p przyjęto hipotezę alternatywną H_0 . Powiązanie między współpracą NGO z sieciami NGO a koordynowanymi działaniami w obszarze dostarczania zapewnienia miejsc noclegowych dla uchodźców jest istotne statystycznie.

Korelacja na poziomie 0,33 wskazuje też na niski stopień powiązania między współpracą NGO z władzą centralną a koordynowanymi działaniami NGO w obszarze dostarczania leków i opatrunków dla uchodźców. Odrzucono hipotezę H_0 dla tych zmiennych, gdyż obliczona wartość p wynosi 0,01, a zatem jest niższa niż założony poziom istotności. Porównanie wartości p obliczonej i założonej pozwoliło przyjąć hipotezę alternatywną H_1 . Powiązanie między współpracą NGO z władzą centralną i koordynowanymi działaniami w obszarze dostarczania leków i opatrunków jest istotne statystycznie.

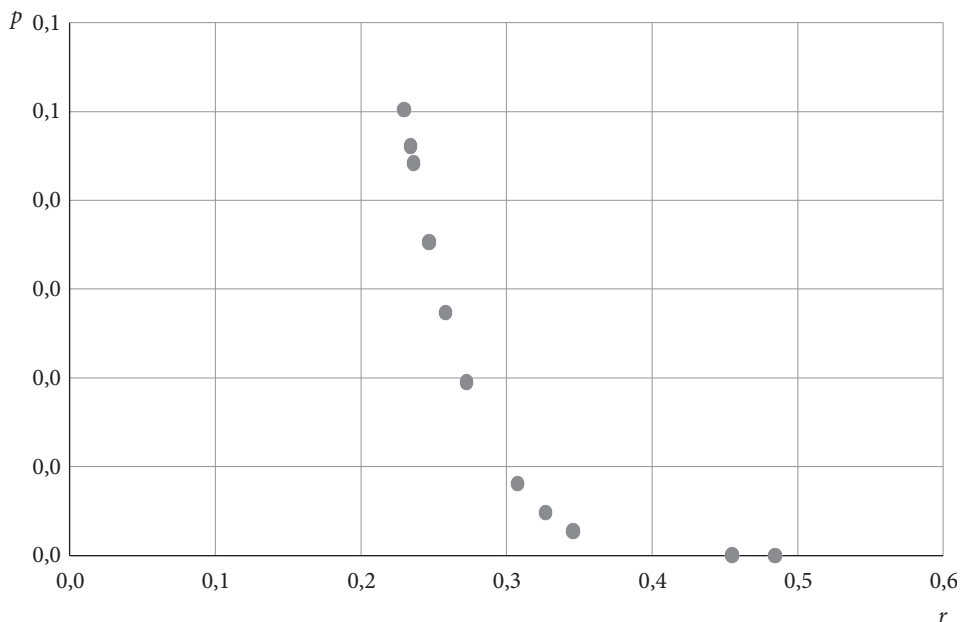
Wartość korelacji na poziomie 0,24 wskazuje również na niski stopień powiązania między współpracą NGO z władzą centralną a koordynowanymi działaniami w obszarze zapewnienia transportu i logistyki. W tej parze hipotez odrzucono hipotezę H_0 , ponieważ obliczona wartość p wynosi 0,046. Przyjęto hipotezę alternatywną H_1 . Powiązanie między dwoma analizowanymi zmiennymi jest istotne statystycznie.

8.6. Wnioski

Ze względu na wielość obszarów współpracy i różnorodność podmiotów współpracujących z organizacjami pozarządowymi w czasie wojny i udzielania pomocy uchodźcom wojennym trudno jest ustalić bardzo silne i istotne powiązania statystyczne. Pomimo tej trudności wyznaczono istotne powiązania umiarkowane i niskie w kilku obszarach współpracy z podmiotami otoczenia NGO (rysunek 8.4). W okresie niepowtarzalnych i przełomowych procesów społeczno-ekonomicznych, istotne statystycznie powiązania zasługują na uwagę, ponieważ mają one duży walor poznawczy, w wypadku niniejszego badania umożliwiają sformułowanie wniosków dotyczących współpracy NGO z podmiotami ich otoczenia.

Przeprowadzona analiza współpracy podejmowanej przez organizacje pozarządowe umożliwia wyprowadzenie wniosków w trzech wymiarach: podmiotowym, przedmiotowym i podmiotowo-przedmiotowym.

W wymiarze podmiotowym najsilniejsza i najbardziej istotna współpraca była nawiązywana z organizacjami międzynarodowymi, jednostkami samorządowymi i władzami centralnymi Polski. Współpraca NGO z tymi podmiotami otoczenia koncentrowała się na wsparciu finansowym oraz w zakresie dostarczania leków i opatrunków. Najważniejsze dla NGO okazało się wsparcie finansowe władz lokalnych i centralnych. Ponadto organizacje międzynarodowe i władze centralne współpracowały z NGO w obszarze transportu i logistyki.

p – poziom istotności
 r – współczynnik korelacji

Rysunek 8.5. Istotne korelacje współpracy organizacji pozarządowych z rodzajami ich wsparcia i koordynowanymi przez nie obszarami działań

Źródło: na podstawie danych z badania ankietowego.

Podmiotami, które miały najwięcej istotnych obszarów powiązań we współpracy z NGO, były władze centralne i przedsiębiorstwa. Każdy z tych dwóch podmiotów współpracował z NGO w trzech obszarach (np. przedsiębiorstwa w zakresie wsparcia rzeczowego, dostarczania żywności i dostarczania środków higieny osobistej).

W wymiarze przedmiotowym współpraca organizacji pozarządowych z innymi NGO, wspomnianymi już organizacjami międzynarodowymi i władzami centralnymi polegała na koordynowanych działaniach NGO w zakresie dostarczania leków i opatrunków, które były najbardziej potrzebne uchodźcom wojennym z Ukrainy.

Drugim obszarem współpracy NGO z podmiotami otoczenia był transport i logistyka. Organizacje pozarządowe, koordynując działania w tym zakresie, współpracowały z organizacjami międzynarodowymi i władzami centralnymi. Trzeci obszar współpracy NGO dotyczył wsparcia finansowego władz lokalnych i centralnych.

Współpraca organizacji pozarządowych z wieloma podmiotami otoczenia jest dość jednorodna. Angażują się w nią podmioty otoczenia z poziomu międzynarodowego, centralnego i lokalnego, co z jednej strony poszerza zakres podmiotowy współpracy, a z drugiej ułatwia i przyspiesza dostęp do leków i opatrunków.

Można wskazać też obszary współpracy dość specyficzne i niejednorodne, które wymagają konkretnej i szybkiej informacji, wiedzy i łatwości dotarcia do lokalnych zasobów, np. mieszkaniowych. W tym przypadku bardzo ważne okazały się sieci NGO. Można sądzić, że usieciwienie decydowało o szybkim i skutecznym zapewnianiu miejsc noclegowych we wspólnotach lokalnych.

Wsparcie finansowe najsilniej wiązano z władzą. Chociaż organizacje pozarządowe otrzymywały je ze szczebla zarówno lokalnego, jak i centralnego, jednak silniej wskazywano na powiązanie wsparcia finansowego ze współpracą NGO z jednostkami samorządowymi niż z władzą centralną.

Przedsiębiorstwa współpracowały z NGO w obszarze dostarczania żywności i środków higieny osobistej. Działania te wymagały szybkich i wysokich nakładów finansowych. Spontaniczne, a zarazem racjonalne decyzje przedsiębiorstw wyprzedzały działania podejmowane przez władze samorządowe i centralne. W badanym okresie decyzje administracyjne i proceduralne nie mogły być podejmowane tak szybko i skutecznie jak decyzje przedsiębiorstw, szczególnie lokalnych, dlatego były opóźnione. Władze łatwiej mogły przekazać wsparcie finansowe NGO niż podejmować decyzje zakupowe i o dystrybucji zakupionych dóbr. Otwartość i inkluzja wielu różnorodnych podmiotów przyczyniały się do dynamicznego rozwoju współpracy organizacji pozarządowych z otoczeniem.

8.7. Podsumowanie

Bezprecedensowy napływ uchodźców z Ukrainy do Polski stanowił w pierwszych dniach wojny ogromne wyzwanie dla organizacji pozarządowych i ich otoczenia. Potwierdzają to wyniki badania przeprowadzonego wśród NGO organizujących pomoc humanitarną. Wskazują one, że został uruchomiony ogromny potencjał otoczenia NGO. Wysoka reaktywność społeczna stanowiła główną siłę wsparcia dla uchodźców. Do głównych obszarów działań koordynowanych przez NGO należało zapewnienie usług bytowych oraz podstawowych produktów obywatelom Ukrainy przekraczającym granicę z Polską, a także pomocy w integracji w nowym środowisku (głównie nauka języka polskiego).

Przeprowadzone badania wykazały, że w bezpośrednim niesieniu pomocy uchodźcom wojennym najważniejszymi partnerami organizacji pozarządowych były samorząd lokalny i inne NGO, następnie przedsiębiorcy, a w najmniejszym stopniu władze centralne. Niezwykle ważny okazał się potencjał finansowy otoczenia NGO. Warto jednocześnie wskazać, że jego wyczerpania najbardziej obawiają się organizacje udzielające pomocy uchodźcom z Ukrainy. W mniejszym stopniu otoczenie wspierało organizacje pozarządowe rzeczowo, organizacyjne czy technicznie.

Wielość obszarów współpracy i różnorodność podmiotów współpracujących z NGO utrudniają ustalenie silnych i istotnych powiązań statystycznych, choć

mają one duże znaczenie praktyczne i poznawcze. Pomimo tej trudności wskazano istotne powiązania umiarkowane i niskie w kilku obszarach współpracy z podmiotami otoczenia NGO. W naukach społecznych wyniki badań uzyskiwane w czasie spontanicznych i przełomowych procesów społeczno-ekonomicznych uznawane są za ważniejsze niż te przeprowadzane w kontrolowanych warunkach laboratoryjnych. W okresie toczącej się wojny i udzielania przez NGO pomocy uchodźcom wojennym dane i informacje dotyczące zaangażowanych osób są bezcenne. Wyniki uzyskiwane na podstawie ich analizy stanowią przyczynek do lepszego zrozumienia i poznania wycinka działalności organizacji pozarządowych we wskazanym zakresie.

Współpraca organizacji pozarządowych z wieloma różnymi podmiotami ich otoczenia pozwoliła zaspokoić potrzeby holistycznie postrzeganych uchodźców. Wszeczhronne i wieloaspektowe podejście NGO do współpracy miało charakter inkluzyjny. Starano się włączać wiele różnych podmiotów do współdziałania nawet w dość jednorodnych obszarach. Obszary współpracy NGO nie były sztywno wyznaczone, statyczne i zamknięte, co pozwalało na dynamiczne reagowanie *ex post* i zaangażowanie się *ex ante* w nowe obszary wykraczające poza zaspokajanie najważniejszych potrzeb. Okazało się, że istniejące klasyfikacje podmiotów i ich osadzenie w schematach rutynowych działań i hermetycznych obszarach współpracy tracą na znaczeniu. Otwartość i inkluzyjne podejście organizacji pozarządowych wyzwało innowacyjne rozwiązywanie problemów i dynamiczny rozwój ich współpracy z podmiotami otoczenia.

Na szczególną uwagę zasługują wskazane istotne statystycznie powiązania między współpracą NGO z podmiotami otoczenia a rodzajami wsparcia udzielonego organizacjom oraz ich współpracą a koordynowanymi obszarami działań. Na ich podstawie pozytywnie zweryfikowano dwie ogólne hipotezy badawcze. Po pierwsze, współpraca NGO z podmiotami otoczenia była powiązana z rodzajami wsparcia udzielanego organizacjom. Po drugie, współpraca NGO z podmiotami otoczenia wiązała się z koordynowanymi obszarami działań i wsparciem udzielanym uchodźcom z Ukrainy.

Pomoc udzielana uchodźcom wojennym przez organizacje pozarządowe ukazuje piękno ludzkiej natury. Tragedia wojny wyzwoliła najpierw oddolną i spontaniczną współpracę ludzi dobrej woli, wyprzedzającą niekiedy decyzje władz. Działania władz podążały czasami za działaniami organizacji pozarządowych, które otwierały obszary współpracy z innymi podmiotami. Przedsięwzięcia wyszły poza dogmat maksymalizacji zysku znany z neoklasycznej ekonomii. Organizacje pozarządowe współpracowały ze sobą, nieraz w ramach sieci NGO. Podsumowując, podjęte przez NGO działania były możliwe dzięki otwartości wielu różnorodnych podmiotów otoczenia.

◇◇◇ Zakończenie

Zbrojny atak Rosji na Ukrainę spowodował bezprecedensowy napływ Ukraińców do Polski w bardzo krótkim czasie. Wymagało to natychmiastowej pomocy, której zakres i forma ewoluowały w trakcie wojny. W pierwszym etapie wsparcia fundamentalną rolę w pomocy uchodźcom odgrywały społeczeństwo obywatelskie i organizacje pozarządowe, koordynujące wolontariat społeczny. Skala niezbędnego wsparcia ze strony Polski wymagała koordynacji działań pomocowych oraz mobilizacji znacznych środków finansowych i materialnych. W efekcie wprowadzono ustawę o pomocy uchodźcom ukraińskim. Dalsza eskalacja działań wojennych i perspektywa przedłużającej się wojny sprawiły, że konieczna stała się nowelizacja tego aktu prawnego. Był to kolejny ważny krok w ewolucji polskiego ustawodawstwa. Zmiany dotyczyły zaostrzenia przepisów i dążenia ustawodawcy do uproszczenia procedur udzielania wsparcia uchodźcom, przyjęcia długofalowej perspektywy w udzielaniu pomocy, wprowadzenia regulacji mających na celu udział obywateli Ukrainy w ponoszeniu ciężaru finansowego utrzymania pomocy uchodźcom.

Badania wskazały, że mimo skromnego potencjału finansowego i niewielkiego potencjału ludzkiego skala wsparcia udzielonego przez organizacje pozarządowe była ogromna. Motywacja, zaangażowanie, wiedza wolontariuszy i sprawność działania polskich organizacji rekompensowały niedostatki kapitałów finansowego czy pracowniczego. Sytuacja finansowa w większości organizacji była słaba, a liczba pracowników i wolontariuszy niewielka (nie przekraczała dziewięciu osób w obu grupach). Niemniej wiedza i kompetencje wolontariuszy w zakresie zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom były na wystarczającym poziomie, co pozwalało im skutecznie działać na dużą skalę.

Badanie wykazało, że sytuacja finansowa organizacji pozarządowych i liczba godzin poświęconych migrantom nie miały statystycznie istotnego wpływu na liczbę uchodźców wspieranych przez organizacje. Kluczowy był jednak potencjał ludzki w organizacji, zarówno pod względem wielkości, jak i poziomu kwalifikacji. Stwierdzono istotne statystycznie zależności między wiedzą wolontariuszy na temat zasad profesjonalnego wsparcia uchodźców a liczbą wspieranych uchodźców,

a także między liczbą pracowników zatrudnionych przez organizację i wolontariuszy a liczbą ukraińskich uchodźców objętych wsparciem.

W badaniach wykazano, że organizacje praktykowały różnorodne sposoby rekrutacji wolontariuszy do swoich działań na rzecz wsparcia uchodźców z Ukrainy. Okazało się, że ludzie zgłaszali się głównie sami, a decydującym czynnikiem nie był sam wybuch konfliktu zbrojnego między Ukrainą a Rosją, ponieważ wielu wolontariuszy angażowało się w wolontariat już wcześniej. Większość z nich stanowili ludzie w średnim wieku i młodzi. Od wolontariuszy oczekiwano przede wszystkim komunikatywności oraz wysokiego poziomu zaangażowania i empatii. W tym przypadku nie było wymagane praktycznie żadne doświadczenie. Co więcej, przeprowadzone testy statystyczne wykazały interesujące korelacje. Organizacje pozarządowe bez doświadczenia w zakresie wspierania uchodźców rzadziej pozwalały wolontariuszom na podnoszenie swoich kompetencji. Z kolei organizacje społeczne, które regularnie organizowały spotkania integracyjne dla członków zespołu, decydowały się na to częściej.

W badaniu wyróżniono dwa rodzaje motywatorów wolontariuszy NGO: wewnętrzne i zewnętrzne. Związek między nimi jest istotny i umiarkowany. Stopień ich powiązania wskazuje na szybkie, spontaniczne i krótkotrwałe zaangażowanie NGO w pomoc humanitarną dla uchodźców wojennych z Ukrainy. Diagnozowane różnorodne potrzeby wolontariuszy NGO podzielono również na wewnętrzne i zewnętrzne. Związek między nimi jest istotny i silny. Stopień ich powiązania wskazuje zatem na długotrwałe zaangażowanie wolontariuszy w pomoc humanitarną. Motywacje wolontariuszy okazują się słabiej powiązane ze sobą niż diagnozowane ich przyszłe potrzeby. Samorealizacja oraz zdobycie nowej wiedzy i umiejętności przez wolontariuszy mają wpływać na ich zaangażowanie w przeszłości.

Wspólnota wolontariuszy stała się nie tylko wspólnotą przeżywania tragedii uchodźców wojennych z Ukrainy, ale również wspólnotą działania, co przyczyniło się do silniejszego powiązania potrzeb współpracujących ze sobą wolontariuszy. Dłuższa perspektywa ich działania umacnia więzi między nimi, a co się z tym wiąże również między ich przyszłymi potrzebami.

Organizacje pozarządowe zapewniające pomoc humanitarną dla uchodźców wojennych z Ukrainy współpracują z dużą liczbą różnorodnych podmiotów otoczenia. Na podstawie przeprowadzonych badań ustalono istotne statystycznie związki z organizacjami międzynarodowymi, jednostkami samorządowymi, władzą centralną, przedsiębiorstwami, innymi NGO i sieciami NGO. Najważniejszym rodzajem wsparcia okazało się wsparcie finansowe władz szczebla samorządowego i szczebla centralnego. Władze centralne i przedsiębiorstwa współpracują z NGO w trzech obszarach: wsparcia rzeczowego, dostarczania żywności i dostarczania środków higieny osobistej.

W wymiarze przedmiotowym współpraca organizacji pozarządowych z podmiotami otoczenia polegała na działaniach w zakresie: dostarczania leków

i opatrunków (inne NGO, organizacje międzynarodowe i władze centralne), transportu i logistyki (organizacje międzynarodowe i władze centralne) oraz zapewnienia miejsc noclegowych (sieci NGO).

Współpraca NGO z wieloma różnymi podmiotami otoczenia pozwoliła zaspokoić holistycznie postrzegane potrzeby uchodźców. Wszechstronne i wieloaspektowe podejście NGO do współpracy spowodowało, że jej obszary były ciągle otwarte i wyróżniały się inkluzyjnością, co w badanym okresie zapewniło jej odpowiednią dynamikę rozwoju.

Ograniczeniem badania jest niewielka liczba organizacji pomagających uchodźcom, co wynika z bardzo wczesnego momentu realizacji badania. Wnioski zawarte w książce odnoszą się do badanej zbiorowości, a możliwości uogólnienia wyników badania do wszystkich organizacji niosących pomoc podczas wojny w Ukrainie są ograniczone.

Powinny być prowadzone dalsze badania dotyczące znaczenia organizacji pozarządowych w zapewnianiu pomocy uchodźcom. Szczególnie interesujące wydają się analizy roli wolontariuszy w kontekście metod utrzymania ich motywacji w przedłużającym się konflikcie, a także zaangażowania kapitału prywatnego w wspieranie polskich NGO.

Z pewnością wyjaśnień fenomenu polskiego aktywizmu jest wiele. Na przykład autorzy raportu Polskiego Instytutu Ekonomicznego *Polacy i Ukraińcy – wyzwania integracji uchodźców* przyjęli perspektywę oceny stosunku Polaków do Ukraińców. Ich zdaniem zmieniło się nastawienie do uchodźców. W 2022 r. mniejszy odsetek respondentów uważał, że „uchodźcy wytworzą wartość dodaną na polskim rynku pracy, że obcokrajowcy urozmaicają polską kulturę, że priorytetem dla władz powinno być zapewnienie bezpieczeństwa i schronienia uchodźcom. Natomiast wzrósł odsetek osób uważających, że uchodźcy powinni dostawać świadczenia socjalne, takie jak 500+ (po zmianie 800+). Wzrósł także odsetek osób, które spotykają się z nieprzychylnymi opiniami na temat Ukraińców” (Baszczak i in., 2023, s. 7).

Nasze badanie przyjmuje głównie perspektywę roli aktywności polskich organizacji pozarządowych i wolontariuszy skupionych wokół tego sektora w reakcji na cierpienie ukraińskiego społeczeństwa. Zbadaliśmy i szczegółowo zaprezentowaliśmy ich motywację do niesienia pomocy, wykazując związki między czynnikami ich potencjału a skalą pomocy udzielonej uchodźcom. Pokazaliśmy, że mimo relatywnie słabej kondycji finansowej i ograniczonych zasobów organizacji pozarządowych współpraca, motywacja, zaangażowanie i empatia stanowią o ich sile. Doświadczenia zebrane podczas badania, uzyskane wyniki i wieloletnia współpraca z organizacjami pozarządowymi skłaniają do sformułowania rekomendacji dotyczących prowadzenia dalszych badań nad wyjaśnieniem fenomenu polskiego aktywizmu. Z naszej perspektywy warto podjąć próbę przeprowadzenia szczegółowego szerokiego badania na gruncie teorii historycznego instytucjonalizmu, ujmującego wpływ krytycznych zdarzeń na aktywność polskiego społeczeństwa

obywatelskiego. Kształtują one bowiem podstawowe kontury życia społecznego i zrywów aktywizmu. Stanowią zarazem punkty zwrotne w najnowszej historii. Pandemia COVID-19, ruchy migracyjne, wojny i katastrofy ekologiczne stały się znakami współczesnych czasów i wyznaczyły kierunek działań organizacji pozarządowych na całym świecie. Zewnętrzne wstrząsy rodzą także wiele pytań o przyszłość społecznego aktywizmu i wyzwania stojące przed władzami publicznymi, przedsiębiorstwami, społeczeństwami i organizacjami społecznymi.

Przedstawione w publikacji wyniki badań pokazują, że kryzysy humanitarne, niezależnie od przyczyny, mają wspólne cechy: oddolna organizacja obywateli w obliczu kryzysu stymulowana przez organizacje społeczne, wzmożona aktywność organizacji społecznych, połączenie sił sektora społecznego i obywateli z instytucjami publicznymi, a następnie utrwalenie różnych modeli pomocy w nowo powstałych strukturach. W przypadku każdego z omówionych w książce kryzysów można mówić o kluczowym znaczeniu czynnika ludzkiego, zarówno w ujęciu ilościowym, jak i jakościowym (wiedza i kompetencje osób zaangażowanych w niesienie pomocy). Istotne znaczenie mają również kwestie organizacyjne, regulacje prawne oraz instytucje dotkniętych kryzysem państw, często zależne od poziomu ich rozwoju gospodarczego i zasobności. Wydaje się jednak, że istota współczesnych kryzysów pozostaje niezmienną. Podobnie jak w przypadku wspomnianych wcześniej kryzysów uchodźczych (Syria, Unia Europejska), finansowych (USA) czy pandemicznych (COVID-19) kryzys uchodźczy związany z wojną w Ukrainie potwierdził, że w nagłych sytuacjach kryzysowych udzielanie wsparcia motywowane jest przede wszystkim przez czynniki wewnętrzne, wśród których największe znaczenie mają te związane ze współodczuwaniem i z chęcią niesienia pomocy. Badania pokazały również, że utrzymanie dużego zaangażowania w długim okresie wymaga dobrze zorganizowanych systemów motywacyjnych opartych na motywatorach zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych, odwołujących się do różnych postaw i motywacji wolontariuszy. Niezbędna jest zatem systematyczna diagnoza potrzeb wolontariuszy udzielających pomocy humanitarnej w sytuacjach kryzysowych.

◇◇◇ Bibliografia

- Adamik, A. (2017). Tworzenie potencjału zasobowego i zdolności dynamicznych organizacji poprzez partnerstwo strategiczne. *Handel Wewnętrzny*, 3(368), 5–16.
- Ahmed, T. K., Geraldine Chan, K. L. i Abdul Mutalib, M. H. (2023). Social networks as social capital for volunteering with Syrian refugees in Slemani City, Kurdistan Region, Iraq. *Sage Open*, 13(1). <https://doi.org/10.1177/21582440231155850>
- Alhousseiny, M. i Atar, E. (2021). The evolution of the Syrian humanitarian NGOs and external challenges. *Journal of Politics and Development*, 11(2), 101–120. <https://there-stjournal.com/wp-content/uploads/2021/07/The-Rest-Vol.11-No.2-A-3.pdf>
- Albahari, A. i Schultz, C. H. (2017). A qualitative analysis of the spontaneous volunteer response to the 2013 Sudan floods: Changing the paradigm. *Prehospital and Disaster Medicine*, 32(3), 240–248. <https://doi.org/10.1017/S1049023X17000164>
- Aldashev, G. i Verdier, T. (2010). Goodwill bazaar: NGO competition and giving to development. *Journal of Development Economics*, 91(1), 48–63. <https://doi.org/10.1016/j.jdevco.2008.11.010>
- Alfes K., Antunes B. i Shantz A. D. (2017). The management of volunteers – what can human resources do? A review and research agenda. *The International Journal of Human Resource Management*, 28(1), 62–97. <https://doi.org/10.1080/09585192.2016.1242508>
- Alsaqr, A. M. (2021). Remarks on the use of Pearson's and Spearman's correlation coefficients in assessing relationships in ophthalmic data. *African Vision and Eye Health*, 80(1). <https://doi.org/10.4102/aveh.v80i1.612>
- Amnesty International. (2023). *Podsumowanie rocznego projektu badawczego „Uchodźcy z Ukrainy w Polsce”*. <https://www.amnesty.org.pl/uchodzcy-z-ukrainy-w-polsce/>
- Andrzejczak, A. (2020). Zarządzanie zasobami ludzkimi w organizacjach pozarządowych. W: P. Mikołajczak (red.), *Rozwój organizacji pozarządowych wobec wyzwań współczesności* (s. 95–126). Wydawnictwo CeDeWu.
- Andrzejewska, J. (2022). Konteksty rozmowy dorosłego z dzieckiem o wojnie. W: Z. Zbróg (red.), *Dzieci z Ukrainy – pomoc, integracja i wsparcie edukacyjne w przedszkolu, w szkole i w instytucjach samorządowych* (s. 111–118). Kieleckie Towarzystwo Naukowe.
- Anheier, H. K. (2005). *Nonprofit organizations: Theory, management, policy*. Routledge.
- Arnon, L., Almog-Bar, M. i Cnaan, R. A. (2022). Volunteer engageability: A conceptual framework. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 52(6), 1633–1659. <https://doi.org/10.1177/08997640221132499>

- Baczko-Dombi, A. i Ogrocka, A. (2008). *Wolontariat, filantropia i 1% w Polsce. Raport z badań*. Stowarzyszenie Klon/Jawor. https://www.researchgate.net/publication/326741761_Wolontariat_filantropia_i_1_w_Polsce_Raport_z_badan
- Bandhu, D., Mohan, M. M., Nittala, N. A. P., Jadhav, P., Bhadauria, A. i Saxena, K. K. (2024). Theories of motivation: A comprehensive analysis of human behavior drivers. *Acta Psychologica*, 244, 104177. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2024.104177>
- Baranowski, M., Cichocki, P. i Maraszkiwicz, M. (2016). *Przestrzeń publiczna i państwo dobrobytu*. Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM.
- Barney, J. B. i Arikan, A. M. (2005). The resource-based view: Origins and implications. W: M. A. Hitt, R. E. Freeman i J. S. Harrison (red.), *The Blackwell Handbook of Strategic Management* (s. 123–182). Blackwell Publishers Ltd.
- Bartram, T., Cavanagh, J. i Hoye, R. (2017). The growing importance of human resource management in the NPO, volunteer and not-for-profit sectors. *The International Journal of Human Resource Management*, 28(14), 1901–1911. <https://doi.org/10.1080/09585192.2017.1315043>
- Baszczak, Ł., Wincewicz, A. i Zyzik, R. (2023). *Polacy i Ukraińcy – wyzwania integracji uchodźców*. Polski Instytut Ekonomiczny.
- Batti, R. C. (2014). Challenges facing local NGOs in resource mobilization. *Humanities and Social Sciences*, 2(3), 57–64. <https://doi.org/10.11648/j.hss.20140203.12>
- Beck, C. J. (2008). The contribution of social movement theory to understanding terrorism. *Sociology Compass*, 2(5), 1565–1581. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2008.00148.x>
- Bennett, R. (2019). *Nonprofit marketing and fundraising: A Research overview*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351055109-1>
- Bernstein, J. (2005, 9 listopada). *Katrina evacuees face extreme levels of joblessness*. Economic Policy Institute. https://www.epi.org/publication/webfeatures_snapshots_20051109/
- Białogońska, J. i Kwiecień, J. (2022). Formy pomocy oferowane uchodźcom w Fundacji „Mama w Mieście Kielce” – organizacja wolontariatu. W: Z. Zbróg (red.), *Dzieci z Ukrainy – pomoc, integracja i wsparcie edukacyjne w przedszkolu, w szkole i w instytucjach samorządowych* (s. 73–81). Kieleckie Towarzystwo Naukowe.
- Bilewicz, A. i Potkańska, D. (2013). Jak kielkuje społeczeństwo obywatelskie. Kooperatywy spożywcze w Polsce jako przykład nieformalnego ruchu społecznego. *Trzeci Sektor*, 31, 25–44.
- Borzaga, C. i Tortia, E. (2006). Worker motivations, job satisfaction, and loyalty in public and nonprofit social services. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 35(2), 225–248. <https://doi.org/10.1177/0899764006287207>
- Brown, W. i Iverson, J. (2004). Exploring strategy and board structure in nonprofit organizations. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 33(3), 377–400. <https://doi.org/10.1177/0899764004265428>
- Brudney, J. i Meijs, L. (2009). It ain't natural: Toward a new (natural) resource. Conceptualization for volunteer management. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 38(4), 564–581. <https://doi.org/10.1177/0899764009333828>
- de Bruin Cardoso, I., Russell, A. R., Kaptein, M. i Meijs, L. (2024). How moral goodness drives unethical behavior: Empirical evidence for the NGO halo effect. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 53(3), 589–614. <https://doi.org/10.1177/08997640231179751>

- Butt, M. U., Hou, Y., Soomro, K. A. i Acquadro Maran, D. (2017). The ABCE model of volunteer motivation. *Journal of Social Service Research*, 43(5), 593–608. <https://doi.org/10.1080/01488376.2017.1355867>
- Carlsen, H. B., Toubøl, J. i Brincker, B. (2021). On solidarity and volunteering during the COVID-19 crisis in Denmark: The impact of social networks and social media groups on the distribution of support. *European Societies*, 23(sup1), S122–S140. <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1818270>
- Carmin, J. (2010). NGO capacity and environmental governance in Central and Eastern Europe. *Acta Politica*, 45, 183–202. <https://doi.org/10.1057/ap.2009.21>
- Chapman, C. M., Hornsey, M. J., Gillespie, N. i Lockey, S. (2022). Nonprofit scandals: A systematic review and conceptual framework. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 52(1), 278S–312S. <https://doi.org/10.1177/08997640221129541>
- Charycka, B., Bednarek, J. i Gumkowska, M. (2023). *Ufamy, ale... Polki i Polacy o organizacjach pozarządowych 2023*. Stowarzyszenie Klon/Jawor. <https://fakty.ngo.pl/raporty/ufamy-ale-polki-i-polacy-o-organizacjach-pozarządowych-raport-z-badan-2023>
- Charycka, B., Gumkowska, M., Arczewska, M. (2020a). *Oblicza lokalności. Organizacje pozarządowe na wsi*, Stowarzyszenie Klon/Jawor. <https://api.ngo.pl/media/get/136605>
- Charycka, B., Gumkowska, M. i Arczewska, M. (2020b). *Oblicza lokalności. Organizacje pozarządowe w dużym mieście*. Stowarzyszenie Klon/Jawor. <https://api.ngo.pl/media/get/137382>
- Charycka, B., Gumkowska, M. i Bednarek, J. (2021). *Kondycja organizacji pozarządowych 2021*. Stowarzyszenie Klon/Jawor. <https://tinyurl.com/2997pxvf>
- Charycka, B., Gumkowska, M. i Bednarek, J. (2022a). *The capacity of NGOs in Poland. Key facts*. Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Charycka, B., Gumkowska, M. i Bednarek, J. (2022b). *Kondycja organizacji pozarządowych. Trendy 2002–2022*. Stowarzyszenie Klon/Jawor. <https://tinyurl.com/4w4r4cvv>
- Choudhury, N., Ng, K. W. i Iamnitshi, A. (2020). Strategic information operation in YouTube: The case of the White Helmets. W: R. Thomson, H. Bisgin, C. Dancy, A. Hyder i M. Hussain (red.), *Social, cultural, and behavioral modelling: 13th International Conference, SBP-BRiMS 2020* (s. 318–328). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-61255-9_31
- Chui, C. H. K. i Chan, C. H. (2019). The role of technology in reconfiguring volunteer management in nonprofits in Hong Kong: Benefits and discontents. *Nonprofit Management and Leadership*, 30(1), 89–111. <https://doi.org/10.1002/nml.21369>
- Clausen, M. R. (2022). How funding of non-profit social organizations affects the number of volunteers. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 33, 362–373. <https://doi.org/10.1007/s11266-021-00321-1>
- Cnaan, R. A., Handy, F. i Wadsworth, M. (1996). Defining who is a volunteer: Conceptual and empirical considerations. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 25(3), 364–383. <https://doi.org/10.1177/0899764096253006>
- Cooney, K., Koushyar, J., Lee, M. i Murray, H. (2014). Benefit corporation and L3C adoption: A survey. *Stanford Social Innovation Review*. <https://doi.org/10.48558/4XEZ-4964>
- Cosentino, G. (2020). Post-truth politics in Syria: ‘Rumor Bombs’ on the White Helmets. W: *Social media and the post-truth world order* (s. 87–111), Palgrave Pivot. https://doi.org/10.1007/978-3-030-43005-4_4

- Daddoust, L., Asgary, A., McBey, K. J., Elliott, S. i Normand, A. (2021). Spontaneous volunteer coordination during disasters and emergencies: Opportunities, challenges, and risks. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 65, 102546. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2021.102546>
- Dahiru, T. (2008). P-value, a true test of statistical significance? A cautionary note. *Annals of Ibadan Postgraduate Medicine*, 6(1), 21–26. <https://doi.org/10.4314/aipm.v6i1.64038>
- Daniel, A. i Neubert, D. (2019). Civil society and social movements: Conceptual insights and challenges in African contexts. *Critical African Studies*, 11(2), 176–192. <https://doi.org/10.1080/21681392.2019.1613902>
- Długosz, P., Kryvachuk, L. i Izdebska-Długosz, D. (2022, 19 maja). *Problemy ukraińskich uchodźców przebywających w Polsce*. <https://doi.org/10.31234/osf.io/rj2hk>
- Domaradzki, J., Walkowiak, D., Bazan, D. i Baum, E. (2022). Volunteering in the front line of the Ukrainian refugee crisis: A brief report from Poland. *Frontiers in Public Health*, 10, <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.979751>
- Dudkiewicz, J. (2022, 2 marca). *Jak organizacje społeczne pomagają osobom z Ukrainy: przykładowe akcje oraz informacje dla osób, które chcą zostać wolontariuszami*. <https://tinyurl.com/mrxz5a5v>
- Duszczyk, M. i Kaczmarczyk, P. (2022a). War and migration: The recent influx from Ukraine into Poland and possible scenarios for the future. *CMR Spotlight*, 4(39). <https://tinyurl.com/6amj5yrf>
- Duszczyk, M. i Kaczmarczyk, P. (2022b). The war in Ukraine and migration to Poland: Outlook and challenges. *Intereconomics*, 57(3), 164–170. <https://doi.org/10.1007/s10272-022-1053-6>
- Duszczyk, M. i Kaczmarczyk, P. (2022c). Wojna i migracja: napływ uchodźców wojennych z Ukrainy i możliwe scenariusze na przyszłość. *CMR Spotlight*, 4(39). <https://tinyurl.com/5bpecdx3>
- Edwards, M. (2014). *Civil Society* (wyd. 3). Polity Press.
- Edwards, B. i Kane, M. D. (2017, 22 września). Resource mobilization theory. *The Blackwell encyclopedia of sociology*. <https://doi.org/10.1002/9781405165518.wbeosr060.pub2>
- Eggerman, J. J., Dajani, R., Kumar, P., Chui, S., Qtaishat, L., Kharouf, A. E. i Panter-Brick, C. (2023). Social networks, empowerment, and wellbeing among Syrian refugee and Jordanian women: Implications for development and social inclusion. *World Development*, 170, 106324. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2023.106324>
- Eikenberry, A. M., Arroyave, V. i Cooper, T. (2007). Administrative failure and the international NGO response to Hurricane Katrina. *Public Administration Review*, 67(1), 160–170. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2007.00825.x>
- Ekzayez, A., Al-Khalil, M., Jasiem, M., Al Saleh, R., Alzoubi, Z., Meagher, K. i Patel, P. (2020). COVID-19 response in northwest Syria: Innovation and community engagement in a complex conflict. *Journal of Public Health*, 42(3), 504–509. <https://doi.org/10.1093/pubmed/fdaa068>
- Ellis, S. i van Kessel, I. (2009). Introduction: African social movements or social movements, in Africa? *W: Movers and shakers* (s. 1–16). Brill.
- Fagnoni, C. M. (2006). Observations on charities' response to hurricanes Katrina and Rita. *W: E. T. Boris i C. E. Steuerle (red.), After Katrina: Public expectation and charities' response* (s. 11–17). Urban Institute. <https://tinyurl.com/2a4a42wr>

- Finkelstien, M. A. (2009). Intrinsic vs. extrinsic motivational orientations and the volunteer process. *Personality and Individual Differences*, 46(5–6), 653–658. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2009.01.010>
- Foryś, G. i Gorlach, K. (2018). Problemy społeczne a mobilizacja społeczna. Inspiracje dla pracy socjalnej w świetle teorii ruchów społecznych. *Zeszyty Pracy Socjalnej*, 23(2), 87–115. <https://doi.org/10.4467/24496138ZPS.18.007.8988>
- Fotaki, M. (2019a). Relationality in the age of neoliberal dispossession: Protecting the „other”. W: U. Lewin i A. Zajenkowska (red.), *A psychoanalytic and socio-cultural exploration of a continent: Europe on the couch* (s. 32–43). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429060441-4>
- Fotaki, M. (2019b). A crisis of humanitarianism: Refugees at the gates of Europe. *International Journal of Health Policy and Management*, 8(6), 321–324. <https://doi.org/10.15171/ijhpm.2019.22>
- Frumkin, P. (2002). *On being non-profit: A conceptual and policy primer*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674037403>
- Fuszara, M. (red.). (2022). *Masowa pomoc w masowej ucieczce. Społeczeństwo polskie wobec migracji wojennej z Ukrainy*. Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW. https://isns.uw.edu.pl/pliki/wydawnictwa/Ukraina_WWW.pdf
- Gałązka, A. (red.). (2005). *Elementarz trzeciego sektora*. Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Ganesh, S. i McAllum, K. (2012). Volunteering and professionalization: Trends in tension? *Management Communication Quarterly*, 26(1), 152–158. <https://doi.org/10.1177/0893318911423762>
- Gardziński, T. (2023). Przedsiębiorstwa społeczne w czasie wojny w Ukrainie. *Mysł Ekonomiczna i Polityczna*, 76(1), 92–126. <https://open.icm.edu.pl/items/016d41e4-af0e-40d3-8fd2-c8d1a1bce33f>
- Główny Urząd Statystyczny. (2022, 4 listopada). *Wolontariat w 2022 r.* https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5491/3/1/1/wolontariat_w_2022.pdf
- Główny Urząd Statystyczny. (2023a, 19 grudnia). *Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych, kół gospodyń wiejskich oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2022 r. – wyniki wstępne*. Departament Badań Społecznych i Rynku Pracy. <https://tinyurl.com/4xeat4pr>
- Główny Urząd Statystyczny. (2023b). *Zarządzanie i działalność integracyjna podmiotów gospodarki społecznej w 2021 roku*. Departament Badań Społecznych i Rynku Pracy. <https://tinyurl.com/y8scr8nv>
- González-Gonzalez, E. (2015). Humanitarian crisis and survival migration in Central America's Northern Triangle. *Stanford International Policy Review*, 2(1), 27–42.
- Goodman, P. (2009, 18 listopada). Foreclosures force ex-homeowners to turn to shelters. *The New York Times*. <https://tinyurl.com/3tuvjrdj>
- Górecki, M. (2013). Wolontariat – idea, organizacja, doświadczenia. *Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy*, 1, 81–110. <https://tinyurl.com/f8zw9cey>
- Grabias, J. (2006). Wolontariat – praca społeczna alternatywą dla kary pozbawienia wolności. W: F. Kozaczuk (red.), *Optymalizacja oddziaływań resocjalizacyjnych w Polsce i w niektórych krajach europejskich* (s. 209–216). Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

- Grabowska, S. i Pięta-Szawara, A. (2023). Wsparcie Polski na rzecz uchodźców z Ukrainy w obliczu wojny w 2022 r. Wybrane aspekty. *Journal of Modern Science*, 50(1), 381–396. <https://doi.org/10.13166/jms/161538>
- Gray, D., Randell, J., Manning, R. i Cleveland, M. (2024). Helping in times of crisis: Examining the social identity and wellbeing impacts of volunteering during COVID 19. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 34(1), e2699. <https://doi.org/10.1002/casp.2699>
- Greitemeyer, T. i Sagioglou, C. (2018). When positive ends tarnish the means: The morality of nonprofit more than of for-profit organizations is tainted by the use of compliance techniques. *Journal of Experimental Social Psychology*, 76, 67–75. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2017.12.007>
- Greussing, E. i Boomgaarden, H. G. (2017). Shifting the refugee narrative? An automated frame analysis of Europe's 2015 refugee crisis. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(11), 1749–1774. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1282813>
- Gumkowska, M. Wygnański, J. i Borowska, M. (2005). III sektor a inne sektory. W: A. Gałązka (red.), *Elementarz trzeciego sektora* (s. 21–30). Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Guribye, E. i Mydland, T. S. (2018). Escape to the island: International volunteer engagement on Lesvos during the refugee crisis. *Journal of Civil Society*, 14(4), 346–363. <https://doi.org/10.1080/17448689.2018.1518774>
- Gurung, S., Wali, N., Simmons, O. i Georgeou, N. (2019). The emergence of volunteerism in a post-disaster context: A systematic scoping study literature review. *Third Sector Review*, 25(2), 57–89. <https://search.informit.org/doi/10.3316/ielapa.929325145853650>
- Hager, M. A. i Brudney, J. L. (2011). Problems recruiting volunteers: Nature versus nurture. *Non-Profit Management and Leadership*, 22(2), 137–157. <https://doi.org/10.1002/nml.20046>
- Hajjaji, S. A. D. A. (2018). Nato, The EU and the Arab Refugee Crisis. *Penn State Journal of Law & International Affairs*, 6(1), 142–178.
- Hansmann, H. B. (1980). The role of nonprofit enterprise. *The Yale Law Journal*, 89(5), 835–901. <https://doi.org/10.2307/796089>
- Harris, M., Shaw, D., Scully, J., Smith, C. M. i Hieke, G. (2017). The involvement/exclusion paradox of spontaneous volunteering: New lessons and theory from winter flood episodes in England. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 46(2), 352–371. <https://doi.org/10.1177/0899764016654222>
- Hartigan, N. (2010). No one leaves: Community mobilization as a response to the foreclosure crisis in Massachusetts. *Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review*, 45, 181–204.
- Haski-Leventhal, D., Paull, M., Young, S., MacCallum, J., Holmes, K., Omari, M. i Alony, I. (2020). The multidimensional benefits of University Student Volunteering: Psychological contract, expectations, and outcomes. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 49(1), 113–133. <https://doi.org/10.1177/0899764019863108>
- Hauke, JKT. (2011). Comparison of values of Pearson's and Spearman's correlation coefficient on the same sets of data. *Quaestiones Geographicae*, 30(2), 87–93. <https://doi.org/10.2478/v10117-011-0021-1>
- Heller, P. (2013). *Challenges and opportunities: Civil society in a globalizing world*. Human Development Report Office.
- Herman, A. (2022). Społeczne konstruowanie modelu „uchodźcy” w lokalnej sieci pomocy. Badania w podwarszawskim mieście. W: M. Fuszera (red.), *Masowa pomoc w masowej*

- ucieczce. *Spółeczeństwo polskie wobec migracji wojennej z Ukrainy* (s. 97–110). Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW.
- Hesloot, I. i Ruitenbergh, A. (2004). Citizen response to disasters: A survey of literature and some practical implications. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 12(3), 98–111. <https://doi.org/10.1111/j.0966-0879.2004.00440.x>
- Hessels, J. i Terjesen, S. (2010). Resource dependency and institutional theory perspectives on direct and indirect export choices. *Small Business Economics*, 34(2), 203–220. <https://doi.org/10.1007/s11187-008-9156-4>
- Hua Tan, K. i Perudin, A. (2019). The „geopolitical” factor in the Syrian civil war: A corpus-based thematic analysis. *Sage Open*, 9(2). <https://doi.org/10.1177/2158244019856729>
- Hustinx, L. i Meijs, L. (2011). Re-embedding volunteering: In search of a new collective ground. *Voluntary Sector Review*, 2(1), 5–21. <https://doi.org/10.1332/204080511X560594>
- Immergluck, D. (2008). *Community response to the foreclosure crisis: Thoughts on local interventions*. Working Paper, 2008,09. University of California, Institute of Urban and Regional Development (IURD).
- Ingle, M. (2014). A study of role and importance of motivation in the development of work environment. *New Main International Journal of Multidisciplinary Studies*, 1(3).
- Irandoost, S. F., Sedighi, S., Hoseini, A. S., Ahmadi, A., Safari, H. i Azar, F. E. F. (2022). Activities and challenges of volunteers in confrontation with COVID-19: A qualitative study in Iran. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 82, 103314. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.103314>
- Isański, J., Nowak, M., Sereda, V. i Vakhitova, H. (2022). *Odbiór społeczny i integracja uchodźców z Ukrainy*. UKREF Research Report, 1. <https://tinyurl.com/37wpu6yd>
- Jain, V. (2018, 2 sierpnia). Resettling the White Helmets: A dangerous foreign policy precedent for health in Syria. *Journal of International Affairs Columbia University*. <https://tinyurl.com/2wuz92k>
- James, E. (1983). How nonprofits grow: A model of their financial structure. *The Journal of Policy Analysis and Management*, 2(3), 350–365. <https://doi.org/10.2307/3324446>
- Jasiecki, K. (2023). Pomoc humanitarna dla uchodźców z Ukrainy jako katalizator nowej aktywności społecznej w Polsce. *Studia Politologiczne*, 68, 138–157. <https://doi.org/10.33896/SPolit.2023.68.8>
- Jasper, J. M. (2010). Social movement theory today: Toward a theory of action? *Sociology compass*, 4(11), 965–976. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2010.00329.x>
- Kalinowska, K., Krakowska, K. i Sałkowska, M. (2023). Dlaczego Polacy pomagali Ukraińcom? Typologia powodów zaangażowania w pomoc ukraińskim uchodźcom. *Kultura i Społeczeństwo*, 67(3), 41–64. <https://doi.org/10.35757/KIS.2023.67.3.2>
- Każmierczak, M. (2016). Wolontariat pracowniczy jako przejaw społecznej odpowiedzialności nie tylko dużych przedsiębiorstw. *Studia Oeconomica Posaniensia*, 4(10), 23–37.
- Kendall, J. (2003). *The voluntary sector. Comparative perspectives in the UK*. Routledge.
- Khieng, S. i Dahles, H. (2015). Resource dependence and effects of funding diversification strategies among NGOs in Cambodia. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 26, 1412–1437. <https://doi.org/10.1007/s11266-014-9485-7>
- Kingsley, G. T., Smith R. i Price D. (2009). *The impacts of foreclosures on families and communities*. Urban Institute.

- Knijn, T. i Verhagen, S. (2003). Contested professionalism and the quality of home care. W: *Changing European societies – The role for social policy. ESPAnet conference* (s. 13–15).
- Kochhar, R., Gonzalez-Barrera A. i Dockterman, D. (2009). *Through boom and bust: Minorities, immigrants and homeownership*. Pew Hispanic Center.
- Kolasa-Nowak, A. (2016). Socjologia historyczna polskich zmian społecznych. Od powstania Solidarności do transformacji systemowej. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio I Philosophia-Sociologia*, 40(2), 19–35. <https://doi.org/10.17951/i.2015.40.2.19>
- Konwencja. (1951). Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 119, poz. 515). <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19911190515/O/D19910515.pdf>
- Kopeć, K. (2022). Migration of Ukrainian citizens to Poland caused by Russia's invasion of Ukraine in 2022. *Journal of Geography Politics nad Society*, 12(4), 42–51. <https://doi.org/10.26881/jpgs.2022.4.05>
- Kot, M. (2023). Grupa dyskusyjna na komunikatorze Facebook Messenger jako przestrzeń organizacji pomocy dla uchodźców z Ukrainy – obserwacja uczestnicząca ukryta. *Com. Press*, 6(1), 50–71. <https://doi.org/10.51480/compress.2023.6-1.514>
- Kuczyński, P., Latecka, M. i Szczepaniak, I. (2023). Niecodzienność doświadczenia NGO-sów i inicjatyw obywatelskich pomagających emigrantom z Ukrainy w pierwszym okresie wojny. *Kultura i Społeczeństwo*, 67(3), 65–90. <https://doi.org/10.35757/KiS.2023.67.3.3>
- Kurowska, M., Matejun, M. i Szymańska, K. (2013). Zewnętrzne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości technologicznej. W: *Przedsiębiorczość technologiczna w małych i średnich firmach. Czynniki rozwoju* (s. 49–75). Wydawnictwo WNT.
- Lang Møller, S. (2023). *Volunteering within forced migration and the role of identity: The context of international volunteers working to support Ukrainian refugees in Poland*. International Migration and Ethnic Relations. <https://tinyurl.com/mr2r6swd>
- Leahy, D., Pepper, I. i Light, P. (2021). Recruiting police support volunteers for their professional knowledge and skills: A pilot study. *The Police Journal*, 94(3), 282–297. <https://doi.org/10.1177/0032258X20914676>
- Leszczyński, S. (2020). Wolontariat – definicja, typy, readaptacja społeczna. *Ogrody Nauk i Sztuk*, 2(2), 131–138. <https://doi.org/10.15503/onis2012.131.138>
- Lewis, D. (2001). *The Management of non-governmental development organizations. An introduction*. Routledge.
- Lipiec-Karwowska, M. (2023). Dealing with Ukrainian refugee crisis in Poland – an example of a well-functioning civil society in action. *Reality of Politics*, 24(2), 106–120. <https://doi.org/10.15804/rop2023205>
- Liu, E. S. C., Ching, C. W. i Wu, J. (2017). Who is a volunteer? A cultural and temporal exploration of volunteerism. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 27(6), 530–545. <https://doi.org/10.1080/10911359.2017.1295715>
- Lorente, J. M., Vila, N. i Küster-Boluda, I. (2019). How can NGOs prevent volunteers from quitting? The moderating role of the NGO type. *Management Decision*, 58(2), 201–220. <https://doi.org/10.1108/MD-04-2019-0531>
- Maciejewska-Mieszowska, K. (2022). Stosunek Polaków do uchodźców w kontekście wojny w Ukrainie. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 4, 137–153. <https://doi.org/10.14746/ssp.2022.4.7>

- McCarthy, J. D. i Zald, M. N. (2001). The enduring vitality of the resource mobilization theory of social movements. W: J. H. Turner (red.), *Handbook of sociological theory* (s. 533–567). Springer. https://doi.org/10.1007/0-387-36274-6_25
- McCormack, K. (2012). Comfort and burden: The changing meaning of home for owners as risk of foreclosure. *Symbolic Interaction*, 35(4), 421–437. <https://doi.org/10.1002/symb.32>
- Macleán, M., Harvey, C. i Gordon, J. (2013). Social innovation, social entrepreneurship and the practice of contemporary entrepreneurial philanthropy. *International Small Business Journal*, 31(7), 747–763. <https://doi.org/10.1177/0266242612443376>
- McLennan, B., Whittaker, J. i Handmer, J. (2016). The changing landscape of disaster volunteering: Opportunities, responses and gaps in Australia. *Natural Hazards*, 84, 2031–2048. <https://doi.org/10.1007/s11069-016-2532-5>
- Managing spontaneous volunteers in times of disaster: The synergy of structure and good intentions.* (b.d.). Points of Light Foundation & Volunteer Center National Network. Pobrane 14 maja 2024 z <https://www.fema.gov/pdf/donations/ManagingSpontaneousVolunteers.pdf>
- Mao, G., Fernandes-Jesus, M., Ntontis, E. i Drury, J. (2021). What have we learned about COVID-19 volunteering in the UK? A rapid review of the literature. *BMC Public Health*, 21(1), 1470. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-11390-8>
- María, J. J. L., Polo, O. C. C. i Elhadary, T. (2023). An analysis of the morality and social responsibility of non-profit organizations, *FMDB Transactions on Sustainable Technology Letters*, 1(1), 28–35.
- Martin, S. F., Weerasinghe, S. i Taylor, A. (red.). (2014). *Humanitarian crises and migration: Causes, consequences and responses*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203797860>
- Masquelier, A. (2006). Why Katrina's victims aren't refugees: Musings on a „dirty” word. *American Anthropologist*, 108(4), 735–743. <https://doi.org/10.1525/aa.2006.108.4.735>
- Mayer, C., Pence, K. i Sherlund, S. (2008). *The rise in mortgage defaults*. Federal Reserve Board Division of Research & Statistics and Monetary Affairs.
- Meijs, L., Hendriks, P. i Dobрева, A. (2021). *New trends in the development of volunteering in the European Union*. The European Economic and Social Committee (EESC). <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-09-22-293-en-n.pdf>
- Mekonen, K. Y. i Adarkwah, M. A. (2022). Volunteers in the Covid-19 pandemic era: Intrinsic, or altruistic motivation? Postgraduate international students in China. *Journal of Social Service Research*, 48(2), 147–162. <https://doi.org/10.1080/01488376.2021.1980482>
- Meyer, M. i Simsa, R. (2018). Organizing the unexpected: How civil society organizations dealt with the refugee crisis. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Non-profit Organizations*, 29, 1159–1175. <https://doi.org/10.1007/s11266-018-00050-y>
- Mikołajczak, P. (2022). How do barriers to the activities of social enterprises affect their financial situation? Evidence based on data from Poland and resource mobilization theory. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 14(1), 93–110. <https://doi.org/10.1108/JEEE-07-2020-0217>
- Mikołajczak, P. (2023). What organizational values drive NGOs to be successful? Evidence from polish non-governmental organizations (NGOs) and the theory of management by values. *Management: Journal of Contemporary Management Issues*, 28(1), 105–121.

- Mikołajczak, P. (2024). Values do matter: Lessons for non-governmental organizations during the crises of democracy in Central and Eastern Europe. *Democracy and Security*, 20(1), 25–45. <https://doi.org/10.1080/17419166.2023.2220124>
- Mikołajczak, P. i Bajak, P. (2021). Does NGOs' commercialization affect volunteer work? The crowding out or crowding in effect, *Public Organization Review*, 21, 103–118. <https://doi.org/10.1007/s11115-020-00478-1>
- Moroń, D. (2009). *Wolontariat w trzecim sektorze. Prawo i praktyka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Murawska, A. (2023). Aktywność młodych Polaków – zaangażowani obywatele podczas pandemii. *Youth in Central and Eastern Europe*, 10(15), 64–70. <https://doi.org/10.24917/ycee.10141>
- Musiała, A. (2003). *Prawne aspekty wolontariatu*. Fundusz Współpracy. https://www.researchgate.net/publication/341966486_Anna_Musiala_Prawne_aspekty_wolontariatu.
- Musick, M. i Wilson, J. (2008). *Volunteers: A social profile*, Indianapolis. Indiana University Press.
- Muzyczka, K. (2022, 26 kwietnia). *Wsparcie finansowe dla samorządów na pomoc obywatelom Ukrainy*. Infor. <https://tinyurl.com/2pvydnyr>.
- Nahm, F. S. (2017). What the P values really tell us. *Korean J Pain*, 30(4), 241–242. <https://doi.org/10.3344/kjp.2017.30.4.241>
- Nawaz, M., Irfan, N. i Ahmed, S. S. (2021). Syrian civil war: In the context of conflict resolution (mediation efforts). *Pakistan Journal of International Affairs*, 4(1), 565–588. <https://doi.org/10.52337/pjia.v4i1.155>
- Nordstrom, O., Tulibaski, K. L. G. i Peterson, T. O. (2022). Bridging the gap: A qualitative analysis of what it takes to inspire youth to engage in volunteering. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 51(2), 350–368. <https://doi.org/10.1177/08997640211005854>
- Nowak, J. (2012). Globalne usieciowanie aktywizmu: nowe media a rozwój nowych ruchów społecznych. *Kultura i Historia*, 21. <https://open.icm.edu.pl/items/8f8e2e8b-5dd2-4e88-9637-6de9579493ae>
- Nowosielski, M. (2011). Socjologiczna refleksja na temat ruchów społecznych. *Przegląd Zachodni*, 339(4), 3–28.
- Nunnenkamp, P. i Öhler, H. (2012). Funding, competition and the efficiency of NGOs: An empirical analysis of non-charitable expenditure of US NGOs engaged in foreign aid. *Kyklos*, 65(1), 81–110. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.201.00528.x>
- Nyers, P. (1998). Refugees, humanitarian emergencies, and the politicization of life. *Refuge: Canada's Journal on Refugees/Refuge: Revue canadienne sur les réfugiés*, 17(6), 16–21. <https://doi.org/10.25071/1920-7336.21996>
- O'Connor-Terry, C., Gowda, T., Zuchelkowski, B., Minney, S. i Kwon, J. (2020). Medical students have a powerful role in addressing community needs in the COVID-19 pandemic: An experience from the US. *International Journal of Medical Students*, 8(1), 70–72. <https://doi.org/10.5195/ijms.2020.517>
- Olson, M. (1971). *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. Harvard University Press.
- Omeri, K. L. (2015). Factors influencing financial sustainability of non-governmental organizations: A survey of NGOs in Nakuru county, Kenya. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 3(9), 704–743.

- Omoto, A. M. i Snyder, M. (2002). Considerations of community: The context and process of volunteerism. *American Behavioral Scientist*, 45(5), 846–867. <https://doi.org/10.1177/0002764202045005007>
- Orloff, L. (2011). *Managing spontaneous community volunteers in disasters: A field manual*. CRC Press. <https://doi.org/10.1201/b11078>
- Paciarotti, C., Cesaroni, A. i Bevilacqua, M. (2018). The management of spontaneous volunteers: A successful model from a flood emergency in Italy. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 31, 260–274. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2018.05.013>
- Paluszak, G., Wiśniewska-Paluszak, J. A., Schmidt, J. i Lira J. (2021). The organisational resilience (OR) of rural non-profits (RNPOs) under conditions of the COVID-19 pandemic global uncertainty. *Agriculture*, 11(7), 670. <https://doi.org/10.3390/agriculture11070670>
- Panther-Brick, C., Eggerman, J. J., Jefferies, P., Qtaishat, L., Dajani, R. i Kumar, P. (2024). Does volunteering impact refugee women's life satisfaction, empowerment, and wellbeing? Experimental evidence, local knowledge, and causal reasoning. *Social Science & Medicine*, 347, 116735. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2024.116735>
- Penner, L. A. (2004). Volunteerism and social problems: Making things better or worse? *Journal of Social Issues*, 60(3), 645–666. <https://doi.org/10.1111/j.0022-4537.2004.00377.x>
- Perry, R. W. (2004). Disaster exercise outcomes for professional emergency personnel and citizen volunteers. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 12(2), 64–75. <https://doi.org/10.1111/j.0966-0879.2004.00436.x>
- Pfeffer, J. i Salancik, G. R. (2003). *The external control of organizations: A resource dependence perspective*. Stanford Business Books.
- Phillips, C. (2022). The international system and the Syrian civil war. *International Relations*, 36(3), 358–381. <https://doi.org/10.1177/00471178221097908>
- Piechota, K. (2014). Motywacja do pracy wolontariuszy. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zarządzanie*, 2, 83–96.
- Podemski, K. (2014). Społeczeństwo obywatelskie w Polsce 25 lat po wielkiej zmianie. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 76(2), 89–108. <https://doi.org/10.14746/rpeis.2014.76.2.8>
- Pries, L. (2019). Introduction: Civil society and volunteering in the so-called refugee crisis of 2015 – ambiguities and structural tensions. W: M. Feischmidt, L. Pries, C. Cantat (red.), *Refugee protection and civil society in Europe* (s. 1–23). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92741-1_1
- Prince, W. i Piatak, J. (2022). By the volunteer, for the volunteer: Volunteer perspectives of management across levels of satisfaction. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 52(5), 1191–1209. <https://doi.org/10.1177/08997640221127974>
- Protokół. (1967). Protokół dotyczący statusu uchodźców, sporządzony w Nowym Jorku dnia 31 stycznia 1967 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 119, poz. 517). <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19911190517/O/D19910517.pdf>
- Pulińska, U. (2012). Psychospołeczne uwarunkowania podejmowania działalności wolontariackiej. *Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy. Nauki Społeczne*, 2, 23–40.
- Reuter, C. (2015). Perspective: Integrating real and virtual emergent volunteers. W: *Emergent collaboration infrastructures* (s. 153–167). Springer Gabler. https://doi.org/10.1007/978-3-658-08586-5_10

- Rhoden, L. (2014). *The capacity of NGOs to become sustainable by creating social enterprises*. International Council for Small Business (ICSB).
- Richard, A. C. (2006). *Role reversal: Offers of help from other countries in response to hurricane Katrina*. Center for Transatlantic Relations.
- Rodek, P., Kucia, K., Pastuszka, A., Mędrala, W. i Kucia, K. (2023). Kondycja psychiczna wolontariuszy w trakcie wojny w Ukrainie – badanie ankietowe. *Psychiatria Polska*, 330, 1–15. <https://doi.org/10.12740/PP/OnlineFirst/171413>
- Rotolo, T., Wilson, J. i Dietz, N. (2014). Volunteering in the United States in the aftermath of the foreclosure crisis. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 44(5), 924–944. <https://doi.org/10.1177/0899764014546669>
- Rowson, J., Kálmán Mezey, M., Dellot B. i Norman, J. (2012). *Beyond the big society: Psychological foundations of active citizenship*. Royal Society for the Encouragement of the Arts.
- Rozalska, A. (2015). Ruchy społeczne a potrzeba zmiany w społeczeństwie obywatelskim. Podstawowe zagadnienia teoretyczne. *Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne*, 12(3), 34–54.
- Rugała, H. (2021). Organizacja pozarządowa jako przestrzeń realizacji kompetencji międzykulturowych. W: G. Całek, E. Sielicka (red.), *Dziecko w organizacji pozarządowej* (s. 231–243). Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego.
- Ruiz, R. (2011). *Not with my home*. The American Prospect.
- Ryan, R. M. i Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary Educational Psychology*, 61, 101860. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860>
- Rycerska, I. (2022). Pomoc uchodźcom z Ukrainy w zapewnieniu godnego pobytu i bezpieczeństwa w Polsce przez jednostki samorządu terytorialnego w regulacjach prawnych. *Studia i Analizy Nauk o Polityce*, 2, 63–84. <https://doi.org/10.31743/sanp.14411>
- Rymsza, M. (2022). Solidarnościowy kapitał mobilizacyjny. Polacy wobec ukraińskich uchodźców. *Więź*, 68(688), 65–74.
- Salamon, L. M. (1987). Of market failure, voluntary failure, and third-party government: Toward a theory of government-nonprofit relations in the modern welfare state. *Journal of Voluntary Action Research*, 16(1–2), 29–49. <https://doi.org/10.1177/089976408701600104>
- Samełko, E. i Łomży, A. N. S. (2023). Praca socjalna wolontariuszy podczas pomocy humanitarnej na rzecz ukraińskich uchodźców. Analiza wypowiedzi medialnych. *Kryzys*, 27, <https://doi.org/10.15633/9788363241926.03>
- Schmidt, J. (2016). Nature of NGO volunteers' and employees' motivation. Implications and recommendations for managerial staff. *Problemy Zarządzania*, 14(61), 45–69. <https://doi.org/10.7172/1644-9584.61.3>
- Schulz, A. (2015). Wolontariat – motywy działania. *Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne*, 22, 49–57.
- Sedgwick, P. (2014). Spearman's rank correlation coefficient. *BMJ*, 349, 1–3. <https://doi.org/10.1136/bmj.g7327>
- Segiet, K. (2005). Znaczenie wolontariatu działającego na rzecz dzieci i młodzieży w różnych obszarach życia społecznego. W: B. Kromolicka (red.), *Wolontariat w obszarze humanistycznych wyzwań opiekuńczych* (s. 117–124). Wydawnictwo Akapit.

- Sengupta, D., Verghese, A. K. i Rys, M. (2023). Motivations of volunteering during crises – perspectives of polish youths during the Ukrainian refugee crisis. *Administrative Sciences*, 13(2), 53. <https://doi.org/10.3390/admsci13020053>
- Shujie, J. (2009). Learning from self-organization among service volunteers after the Wenchuan earthquake: The case of ad hoc volunteer organization K388. *China Nonprofit Review*, 1(2), 285–301. <https://doi.org/10.1163/187651409X462359>
- Sillamy, N. (1994). *Słownik psychologii*. Książnica.
- Simsa, R. (2017). Leaving emergency management in the refugee crisis to civil society? The case of Austria. *Journal of Applied Security Research*, 12(1), 78–95. <https://doi.org/10.1080/19361610.2017.1228026>
- Simsa, R., Rameder, P., Aghamanoukjan, A. i Totter, M. (2019). Spontaneous volunteering in social crises: Self-organization and coordination. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 48(2_suppl), 103S–122S. <https://doi.org/10.1177/0899764018785472>
- Sitrin, M. i Sembrar, C. (2020). *Pandemic solidarity: Mutual aid during the Covid-19 crisis*. Pluto Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv12sdx5v>
- Smith, S. R. (2006). Rebuilding social welfare services after Katrina: Challenges and opportunities. W: E. T. Boris i C. E. Steuerle (red.), *After Katrina: Public expectation and charities' response* (s. 5–10). Urban Institute.
- Smith, S. R. (2010). Nonprofit organizations and government: Implications for policy and practice. *Journal of Policy Analysis and Management*, 29(3), 621–625. <https://doi.org/10.1002/pam.20517>
- Smithson, C., Rowley, J. E. i Fullwood, W. R. (2018). Promoting volunteer engagement in the heritage sector. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 8(3), 362–371. <https://doi.org/10.1108/JCHMSD-06-2017-0042>
- Sobel, R. S. i Leeson, P. T. (2006). Government's response to hurricane Katrina: A public choice analysis. *Public Choice*, 127, 55–73. <https://doi.org/10.1007/s11127-006-7730-3>
- Soszyński, F. (2021). *Is there still need for grassroots organizations? The role of grassroots organizations in humanitarian aid – an example from Greece, after the peak of the 2015 „Refugee Crisis”*. <https://tinyurl.com/5be766vz>
- Steffen, S. L. i Fothergill, A. (2009). 9/11 volunteerism: A pathway to personal healing and community engagement. *Social Science Journal*, 46(1), 29–46. <https://doi.org/10.1016/j.soscij.2008.12.005>
- Strandh, V. i Eklund, N. (2018). Emergent groups in disaster research: Varieties of scientific observation over time and across studies of nine natural disasters. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 26(3), 325–410. <https://doi.org/10.1111/1468-5973.12199>
- Studer, S. (2016). Volunteer management: Responding to the uniqueness of volunteers. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 45(4), 688–714. <https://doi.org/10.1177/0899764015597786>
- Stukas, A. A., Snyder, M. i Clary, E. G. (2014). Volunteerism and community involvement: Antecedents, experiences, and consequences for the person and the situation. W: D. A. Schroeder i W. Graziano (red.), *The Oxford handbook of prosocial behavior* (s. 459–493). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195399813.013.012>
- Stukas, A. A., Snyder, M. i Clary, E. G. (2016). Understanding and encouraging volunteerism and community involvement. *The Journal of Social Psychology*, 156(3), 243–255. <https://doi.org/10.1080/00224545.2016.1153328>

- Syria 2021 human rights report. (2021). https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/03/313615_SYRIA-2021-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf
- Syria in civil war, says UN official Herve Ladsous. (2012, 12 czerwca). <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-18417952>
- Sztompka, P. (2005). *Socjologia zmian społecznych*. Znak.
- Sztompka, P. (2007). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Znak.
- Szymczak, W. (2021). Nowe ruchy społeczne jako przedmiot badań socjologicznych w ujęciu Jana Szymczaka. *Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, 64(1–2), 85–105. <https://doi.org/10.31743/znkul.13223>
- Szymczyk, J. (2005). *Pomiędzy marzeniami a faktami. Szkice socjologiczne*. Norbertinum.
- Szymczyk, J. (2010). *Specyfika nowych ruchów społecznych*. W: J. Szymczyk (red.), *Wartości – interesy – struktury społeczne. Uwarunkowania ludzkiej kreatywności i partycypacji w życiu publicznym* (s. 33–82). Norbertinum.
- Taniguchi, H. (2013). The influence of generalized trust on volunteering in Japan. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 42(1), 127–147. <https://doi.org/10.1177/0899764011434554>
- Tierney, K. (2019). *Disasters: A sociological approach*. John Wiley & Sons.
- Trautwein, S., Liberatore, F., Lindenmeier, J. i von Schnurbein, G. (2020). Satisfaction with informal volunteering during the COVID-19 crisis: An empirical study considering a Swiss online volunteering platform. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 49(6), 1142–1151. <https://doi.org/10.1177/0899764020964595>
- Twigg, J. i Mosel, I. (2017). Emergent groups and spontaneous volunteers in urban disaster response. *Environment and Urbanisation*, 29(2), 443–458. <https://doi.org/10.1177/0956247817721413>
- UNHCR. (b.d. a). *The 1951 Refugee Convention*. Pobrane 16 grudnia 2024 z <http://www.unhcr.org/1951-refugee-convention.html>
- UNHCR. (b.d. b). *Syria situation*. Pobrane 6 maja 2024 z <https://tinyurl.com/3ccypeac>
- Ustawa. (2003a). Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. Nr 96, poz. 873).
- Ustawa. (2003b). Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz. U. 2003 r. Nr 122, poz. 1143).
- Ustawa. (2003c). Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz. U. z 2003 r. Nr 228, poz. 2255).
- Ustawa. (2004). Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2004 r. Nr 99, poz. 1001 ze zm.).
- Ustawa. (2009). Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2009 r. Nr 157, poz. 1240).
- Ustawa. (2011a). Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 (Dz. U. z 2021 r., poz. 75, 952, 1901 i 2270).
- Ustawa. (2011b). Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2022 r., poz. 447).
- Ustawa. (2016). Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (Dz. U. z 2019 r., poz. 2407 oraz Dz. U. z 2021 r., poz. 1162, 1981 i 2270).
- Ustawa. (2021). Ustawa z dnia 17 listopada 2021 r. o rodzinnym kapitale opiekuńczym (Dz. U. z 2021 r., poz. 2270).

- Ustawa. (2022a). Ustawa z dnia 13 stycznia 2022 r. o zmianie ustawy o zatrudnieniu socjalnym oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2022 r., poz. 218).
- Ustawa. (2022b). Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. z 2022 r., poz. 583).
- Ustawa. (2023). Ustawa z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2023 r., poz. 185).
- Uzunidis, D., Boutillier, S. i Laperche, B. (2014). The entrepreneur's 'resource potential' and the organic square of entrepreneurship: Definition and application to the French case. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 3, 1–17. <https://doi.org/10.1186/2192-5372-3-1>
- Van Til, J. (1988). *Mapping the third sector: Voluntarism in a changing political economy*. The Foundation Center.
- Verduzco, G. (2010). Graphic "Acts of solidarity in Mexico" (Analysis of the national survey on solidarity and volunteer action). W: J. Butcher (red.), *Mexican solidarity* (s. 33–69). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1078-3_2
- Verhulesova, S. (2023, 26 kwietnia). *Wolontariat w Polsce, aby pomóc Ukrainie*. <https://www.ukrainianinpoland.pl/volunteering-in-poland-to-help-ukraine-pl/>
- Voronkova, O. Y., Yankovskaya, V., Kovaleva, I., Epishkin, I., Iusupova, I. i Berdova, Y. (2019). Sustainable territorial development based on the effective use of resource potential. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 7(1), 662–673. [https://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.1\(47\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.1(47))
- Wakefield, J. R. H., Bowe, M. i Kellezi, B. (2022). Who helps and why? A longitudinal exploration of volunteer role identity, between-group closeness, and community identification as predictors of coordinated helping during the COVID-19 pandemic. *British Journal of Social Psychology*, 61(3), 907–923. <https://doi.org/10.1111/bjso.12523>
- Waldman, S., Yumagulova, L., Mackwani, Z., Benson, C. i Stone, J. T. (2018). Canadian citizens volunteering in disasters: From emergence to networked governance. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 26(3), 394–402. <https://doi.org/10.1111/1468-5973.12206>
- Walk, M., Zhang, R. i Littlepage, L. (2019). „Don't you want to stay?” The impact of training and recognition as human resource practices on volunteer turnover. *Nonprofit Management and Leadership*, 29(4), 509–527. <https://doi.org/10.1002/nml.21344>
- Waniak-Michalak, W. (2014). Informacja o pracy wolontariuszy w sprawozdaniach organizacji pożytku publicznego w Polsce. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 75(131), 125–143.
- Weisbrod, B. A. (1988). *The nonprofit economy*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674045064>
- Whittaker, J., McLennan, B. i Handmer, J. (2015). A review of informal volunteerism in emergencies and disasters: Definition, opportunities and challenges. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 13, 358–368. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2015.07.010>
- White, D. (2010). *The nonprofit challenge: Integrating ethics into the purpose and promise of our nation's charities*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230114005>
- Wilk, S. (2023). Mobilizacja społeczna w sytuacji powodzi w Polsce i pomocy uchodźcom wojennym z Ukrainy. Studium porównawcze. *Praca Socjalna*, 38(1), 59–83. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0053.4211>

- Wilson, J. (2012). Volunteerism research: A review essay. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 41(2), 176–212. <https://doi.org/10.1177/0899764011434558>
- Winnicka-Wejs, A. i Szoltyś, D. (2019). Wolontariat pracowniczy jako narzędzie CSR. *Marketing i Rynek*, 26(12), 58–62. <https://doi.org/10.33226/1231-7853.2019.12.10>
- Wiśniewska-Paluszak, J. (2020a). Międzysektorowe relacje organizacji pozarządowych. W: P. Mikołajczak (red.), *Rozwój organizacji pozarządowych wobec wyzwań współczesności* (s. 145–172). CeDeWu.
- Wiśniewska-Paluszak, J. (2020b). The relations of non-governmental organisations to business (NGO2B). W: P. Mikołajczak, A. Ziomek, (red.), *How to be a successful organisation? The challenges of contemporary NGO* (s. 108–128). FNCE Academic Publisher.
- Wiśniewska-Paluszak, J. i Paluszak, G. (2020). The relations among non-governmental organisations (NGO2NGO). W: P. Mikołajczak, A. Ziomek (red.), *How to be a successful organisation? The challenges of contemporary NGO* (s. 129–150). FNCE Academic Publisher.
- Włodarczyk, E. (2011). Odcienie i cienie wolontariatu. *Kultura i Edukacja*, 3(82), 26–50.
- Wojakowska, M. (2022). Lokalny kapitał społeczny w zarządzaniu bezpieczeństwem w kontekście pomocy humanitarnej udzielanej Ukrainie w 2022 r. – studium przypadku. *Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne*, 74(2), 105–117. <https://doi.org/10.15804/athena.2022.74.06>
- Wolch, J. (1990). *The shadow state: government and voluntary sector in transition*. The Free Press.
- Xiao, C., Ye, J., Esteves, R. M. i Rong, C. (2016). Using Spearman's correlation coefficients for exploratory data analysis on big dataset. *Concurrency and Computation: Practice and Experience*, 28(14), 3866–3878. <https://doi.org/10.1002/cpe.3745>
- Yang, Z. (2021). Understanding spontaneous volunteering in crisis: towards a needs-based approach of explanation. *The Social Science Journal*. <https://doi.org/10.1080/03623319.2021.1884778>
- Young, D. R. (2000). Alternative models of government-nonprofit sector relations: Theoretical and international perspectives. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 29(1), 149–172. <https://doi.org/10.1177/0899764000291009>
- Zbierowski, P. (2015). Pozytywne postawy w realizacji strategii przedsiębiorczej organizacji – zaangażowanie organizacyjne i motywacja wewnętrzna. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 229, 206–219.
- Żuk, P. (2001). *Społeczeństwo w działaniu. Ekolodzy, feministki, skłotersi. Socjologiczna analiza nowych ruchów społecznych w Polsce*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Spis rysunków i tabel

Rysunki

2.1. Ruch graniczny między Ukrainą a Polską od 24 lutego do 25 kwietnia 2022 r. (w tys.)	35
2.2. Największe obawy uchodźców z Ukrainy w pierwszych tygodniach emigracji	38
2.3. Najważniejsze potrzeby uchodźców z Ukrainy w pierwszych tygodniach emigracji	38
3.1. Struktura organizacji pozarządowych według roku powstania (w %)	53
3.2. Struktura organizacji pozarządowych według lokalizacji prowadzenia większości działalności (w %)	53
3.3. Struktura organizacji pozarządowych według zasięgu działalności (w %)	54
3.4. Struktura organizacji pozarządowych według posiadanego doświadczenia w pomocy uchodźcom przed 24 lutego 2022 r. (w %)	55
3.5. Struktura organizacji pozarządowych według zakresu działalności (w %)	56
3.6. Struktura organizacji pozarządowych według liczby współpracujących wolontariuszy – osiem kategorii (w %)	56
3.7. Struktura organizacji pozarządowych według liczby pracowników – osiem kategorii (w %)	57
4.1. Struktura organizacji pozarządowych według głównych źródeł finansowania wsparcia udzielanego uchodźcom z Ukrainy (w %)	62
4.2. Struktura organizacji pozarządowych według oceny ich sytuacji finansowej (w %)	63
4.3. Odsetek organizacji pozarządowych według liczby pracowników – cztery kategorie	64
4.4. Odsetek organizacji pozarządowych według liczby współpracujących wolontariuszy – cztery kategorie	65
4.5. Struktura organizacji pozarządowych według liczby godzin poświęconych tygodniowo na wsparcie uchodźców z Ukrainy (w %)	66
4.6. Struktura organizacji pozarządowych według oceny poziomu znajomości przez wolontariuszy zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom (w %)	66
4.7. Struktura organizacji pozarządowych według liczby wspartych przez nie uchodźców z Ukrainy (w %)	67

6.1. Sposoby rekrutacji wolontariuszy przez organizacje pozarządowe udzielające wsparcia uchodźcom z Ukrainy (w %)	87
6.2. Preferowane przez organizacje pozarządowe kompetencje wolontariuszy udzielających wsparcia uchodźcom z Ukrainy (w %)	89
6.3. Ocena zmiany zapotrzebowania na kompetencje wolontariuszy zgłaszanego przez organizacje pozarządowe udzielające wsparcia uchodźcom z Ukrainy (w %)	89
6.4. Odbycie kursów lub szkoleń przez wolontariuszy w 2022 r. (w %)	90
7.1. Motywatory zorientowane na wewnętrzną motywację wolontariuszy stosowane w organizacjach pozarządowych udzielających pomocy humanitarnej uchodźcom wojennym z Ukrainy (w %)	111
7.2. Motywatory zorientowane na zewnętrzną motywację wolontariuszy stosowane w organizacjach pozarządowych udzielających pomocy humanitarnej uchodźcom wojennym z Ukrainy (w %)	113
7.3. Sposoby diagnozowania potrzeb wolontariuszy w organizacjach pozarządowych udzielających pomocy humanitarnej uchodźcom wojennym z Ukrainy (w %)	114
7.4. Diagnoza wewnętrznych potrzeb wolontariuszy w organizacjach pozarządowych udzielających pomocy humanitarnej uchodźcom wojennym z Ukrainy (w %)	115
7.5. Diagnoza zewnętrznych potrzeb wolontariuszy w organizacjach pozarządowych udzielających pomocy humanitarnej uchodźcom wojennym z Ukrainy (w %)	116
8.1. Otoczenie organizacji pozarządowych w ujęciu sektorowym	127
8.2. Zakres działań na rzecz uchodźców wojennych z Ukrainy koordynowane przez organizacje pozarządowe (w %)	137
8.3. Współpraca organizacji pozarządowych z podmiotami otoczenia na rzecz wsparcia uchodźców wojennych z Ukrainy (w %)	137
8.4. Rodzaje wsparcia udzielonego organizacjom pozarządowym (w %)	138
8.5. Istotne korelacje współpracy organizacji pozarządowych z rodzajami ich wsparcia i koordynowanymi przez nie obszarami działań	142

Tabele

5.1. Liczba uchodźców wspartych przez organizacje pozarządowe a ocena sytuacji finansowej organizacji (w %)	72
5.2. Analiza korelacji rang Spearmana między sytuacją finansową organizacji pozarządowych a liczbą wspartych uchodźców	72
5.3. Liczba uchodźców wspartych przez organizacje pozarządowe a poziom znajomości zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom przez ich wolontariuszy (w %)	74
5.4. Analiza korelacji rang Spearmana między znajomością przez wolontariuszy zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom a liczbą wspartych uchodźców	74

5.5. Liczba uchodźców wspartych przez organizacje pozarządowe a liczba godzin poświęconych na pomoc uchodźcom (w %)	75
5.6. Analiza korelacji rang Spearmana między liczbą godzin poświęconych migrantom tygodniowo a liczbą wspartych uchodźców	76
5.7. Liczba uchodźców wspartych przez organizacje pozarządowe a liczba pracowników zatrudnionych w organizacjach (w %)	77
5.8. Analiza korelacji rang Spearmana między liczbą pracowników w organizacji a liczbą wspartych uchodźców	77
5.9. Liczba uchodźców wspartych przez organizacje pozarządowe a liczba wolontariuszy współpracujących z organizacjami (w %)	78
5.10. Analiza korelacji rang Spearmana między liczbą wolontariuszy a liczbą wspartych uchodźców	78
5.11. Liczba uchodźców wspartych przez organizacje pozarządowe a rok powstania organizacji (w %)	79
5.12. Analiza korelacji rang Spearmana między rokiem powstania organizacji a liczbą wspartych uchodźców	79
6.1. Doświadczenie organizacji pozarządowych we wspieraniu uchodźców przed 24 lutego 2022 r. a odbycie kursów lub szkoleń przez wolontariuszy w 2022 r. (w %)	90
6.2. Lata powstania organizacji pozarządowych (w przedziałach) a kompetencje preferowane u wolontariuszy (w %)	91
6.3. Typ terenu działań a kompetencje preferowane u wolontariuszy (w %)	91
6.4. Zakres działań koordynowanych przez wolontariuszy działających na rzecz uchodźców z Ukrainy a kompetencje preferowane u wolontariuszy	92
6.5. Potrzeby wolontariuszy zabezpieczone przez organizacje pozarządowe a kompetencje preferowane u ochotników	93
6.6. Analiza testu niezależności chi-kwadrat między doświadczeniem organizacji pozarządowych we wspieraniu uchodźców przed 24 lutego 2022 r. a odbyciem przez wolontariuszy kursów lub szkoleń w 2022 r.	95
7.1. Analiza korelacji rang Spearmana motywatorów i diagnozowanych potrzeb wolontariuszy udzielających pomocy uchodźcom z Ukrainy w organizacjach pozarządowych	117
8.1. Analiza korelacji rang Spearmana między współpracą organizacji pozarządowych z podmiotami otoczenia a rodzajami ich wsparcia	138
8.2. Analiza korelacji rang Spearmana między współpracą organizacji pozarządowych z podmiotami otoczenia a obszarami działań koordynowanymi przez te organizacje	139

Polish activism: NGO activity in the refugee crisis related to the war in Ukraine

(Summary) ❖

The subject of the study is the support of refugees from Ukraine by volunteers working in Polish NGOs in the early stages of the Russian Federation's aggression against Ukraine. The purpose of the monograph is to identify the degree, potential, and scope of involvement of Polish NGOs in organising assistance to refugees. The main research problem is to determine what elements of the potential of Polish NGOs affect their effectiveness in assisting. To achieve the research goal, a survey was conducted among 78 NGOs involved in helping Ukrainian refugees during the first stage of the war. A comprehensive literature review was conducted to develop a solid foundation for the study. Statistical tools such as Spearman's rank correlation and the chi-square independence test were also used.

The book's first chapter, entitled "The role of volunteering in contemporary crises", presents volunteers' role and motivation in the context of contemporary crises. Based on a literature review highlights the importance of spontaneous, informal volunteering and volunteering in formal structures, mainly in non-governmental organisations. The findings indicate that both forms of volunteering in crises are key to mitigating their effects. However, regardless of the causes and dynamics of crises, spontaneous volunteering responds to the urgent needs of the disadvantaged in the first stage of crises.

The second chapter, "The evolution of systemic support for refugees from Ukraine in Poland", addresses Russia's armed assault on Ukraine, which led to an unprecedented influx of Ukrainians into Poland in a short period, requiring immediate assistance, the scope and form of which evolved in Poland during the war. This chapter aims to illustrate the evolution of support for Ukrainian refugees, from grassroots civic initiatives and activist efforts to cooperation with public authorities and changes in national legislation, as evidence of the strength of the collective effort. As indicated, community and non-governmental organisations (NGOs) played a key role in the early stages of support, coordinating local volunteerism. However, the scale of assistance required greater coordination of efforts, mobilising significant financial and material resources, which led to the enactment of the Law on Assistance to Refugees from Ukraine. The intensification of hostilities and the prospect of a prolonged war forced further changes in Polish legislation, demonstrating the Polish government's flexibility in adapting to changing needs. These changes included simplifying support procedures, a long-term perspective on aid, and the introduction of regulations allowing Ukrainian citizens to contribute to the cost of maintaining this aid.

The third chapter, “Research methodology”, presents the study’s methodology, including the subject matter, purpose, research problems, methods, and characteristics of the sample.

The fourth chapter, entitled “The assessment of the resource potential of Polish NGOs providing assistance to refugees from Ukraine”, based on literature studies and an empirical survey, discusses the resource potential and extent of involvement of NGOs, including volunteers, in organising support for Ukrainian refugees during the initial period of the war. It was pointed out that the non-profit sector is in a unique situation since the realisation of the organisation’s social mission requires the mobilisation of hard-to-reach resources. The foundation of their activities is human potential, based on shared values, and volunteers play a key role. Organisations also need financial resources to develop their activities, which they have limited access to due to their non-commercial nature. The survey found that, regarding the financial potential of the surveyed organisations, the main source of funding was funds raised from private donors. However, the majority of NGOs rated their financial situation as average, and a significant percentage rated it as bad or very bad. Regarding human capital, most NGOs had a small number of staff and volunteers, not exceeding nine people in both groups. However, volunteers were found to have sufficient knowledge of the principles of professional assistance to refugees.

In the fifth chapter, entitled “The importance of the resource potential of Polish non-governmental organisations for the scale of assistance to refugees from Ukraine”, based on the survey results, the significance of Polish NGOs’ potential for the scale of assistance provided to Ukrainian refugees was assessed. It was observed that the number of Ukrainian refugees supported by NGOs showed a statistically significant relationship with the number of employees of the organisation, the level of knowledge of the principles of professional assistance to refugees among volunteers, the number of hours devoted to helping refugees, and the number of ways used to motivate volunteers.

The sixth chapter, “Recruitment and competences of volunteers involved in non-governmental organization work for Ukrainian refugees”, presents various ways of recruiting volunteers for Polish NGOs supporting refugees from Ukraine in the early stages of the war. It highlights the changing number of volunteers and their characteristics. Volunteering was mainly undertaken on one’s own initiative, with previous experience in volunteer activities being crucial. The majority of volunteers were young and middle-aged people. They were expected to be communicative, committed, and empathetic, and professional experience was not required.

The seventh chapter, entitled “Motivating of volunteers in non-governmental organisations providing assistance to war refugees from Ukraine”, explores how NGOs motivated volunteers and diagnosed their needs when providing humanitarian assistance to war refugees from Ukraine, as well as the resulting challenges of reduced motivation in the face of the prolonged armed conflict in Ukraine and the social and economic turmoil it caused. Given the phenomenon of spontaneously and immediately motivated volunteers participating by design for a short period in civic activities driven by the heart’s impulse, it was decided to study the NGOs’ realisation of motivators and diagnosis of needs and their relationships. This is because it was assumed that in order to understand the phenomenon of this volunteering, a certain degree of connection between their numerous and diverse motivators is necessary. In considering its positive implications for future volunteer activities, it was examined whether this joint activity would coincide with the needs of

the volunteers. It was assumed that joint activity increases the connection between the volunteers' needs. There was a distinction between intrinsic and extrinsic motivators and intrinsic and extrinsic needs. The chapter shows that the motivators driven by volunteers in the short term to provide rapid and spontaneous humanitarian assistance have weaker links among themselves than the links of diagnosed needs in the long term. Despite their different motivations, the common activity of volunteers overlaps with their future needs for action in NGOs. The strong connection between the diagnosed internal and external needs of volunteers is the basis for building a solid volunteer community in NGOs and strengthening its integration process in the future.

The war in Ukraine triggered a humanitarian crisis requiring multidimensional assistance. The influx of refugees posed a considerable challenge for Polish NGOs, which had to quickly adapt their activities and establish cooperation with the environment, as discussed in the book's eighth chapter, entitled "NGO cooperation under the conditions of the refugee crisis related to the outbreak of war in Ukraine". Due to the Russian attack and the influx of a huge wave of refugees to Poland, the dynamics of the NGO environment helping war refugees from Ukraine changed. The external NGO environment had to be highly reactive and mobilised in various functions, especially providing the resources needed to help war refugees. The chapter analyses the cooperation of NGOs assisting war refugees from Ukraine with actors in their environment. The study results showed that NGOs cooperated strongly with international organizations, local government units, and the central government. NGOs had the highest number of areas of cooperation with businesses and the central government. The most vigorous NGO cooperation regarding financial support was with local and central governments. Regarding in-kind support, NGOs benefited the most from cooperation with enterprises.

This study fills a gap in the current scientific literature on the non-profit sector, the issue of volunteerism, and the concept of resource potential. The monograph is the first scholarly publication in Poland to quantify the role of NGOs and volunteers in helping Ukrainian refugees in the wake of Russia's aggression against Ukraine in the early stages of the war. The book's conclusions are mainly addressed to managers of non-profit organisations and policymakers responsible for organising the refugee support system in times of crisis.

Keywords: volunteers, NGO capacity, Ukrainian refugees, Russian Federation aggression, resources, emergency volunteering, crisis, motivation.

W książce została podjęta problematyka zaangażowania polskich organizacji pozarządowych w zapewnienie wsparcia uchodźcom po agresji Rosji na Ukrainę w 2022 r. Stały one wówczas przed ogromnym wyzwaniem dostosowania działań do sytuacji i szybko nawiązały współpracę z otoczeniem. Autorzy wskazali, że fundamentem tej aktywności był potencjał ludzki, a kluczową rolę odgrywali wolontariusze. Na podstawie studiów literaturowych i badań empirycznych autorzy określili potencjał zasobowy organizacji i jego związek ze skalą udzielonej pomocy. Liczba ukraińskich obywateli wspieranych przez polskie organizacje pozarządowe wykazała istotny statystycznie związek z liczbą pracowników organizacji, poziomem znajomości wśród wolontariuszy zasad udzielania profesjonalnej pomocy uchodźcom, liczbą godzin poświęconych na pomoc uchodźcom oraz liczbą sposobów motywowania wolontariuszy.

Przeprowadzone badanie wypełnia lukę w literaturze naukowej poświęconej sektorowi non profit, zagadnieniu spontanicznego wolontariatu i pojęciu potencjału zasobowego organizacji. Monografia jest pierwszą publikacją naukową w Polsce, która w ilościowy sposób prezentuje rolę organizacji pozarządowych i wolontariuszy w pomocy udzielonej ukraińskim uchodźcom w początkowym okresie wojny. Zawarte w książce wnioski są kierowane głównie do menedżerów organizacji non profit oraz decydentów politycznych odpowiedzialnych za zapewnienie systemu wsparcia uchodźców w czasach kryzysu.

ISBN 978-83-8211-259-7

9 788382 112597 >